



T.C
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programı

**SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA OSMANLI TARİHİ
ÖĞRETİMİNİN ÜNİTE KAZANIMLARI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ (2019-2020 YILI KİTAP ÖRNEĞİNE
GÖRE)**

Hacire PERTAV
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Celâl ERDÖNMEZ

Burdur, 2022

T.C
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Sosyal Bilimler ve Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Tezli Yüksek Lisans Programı

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTABINDA OSMANLI TARİHİ
ÖĞRETİMİNİN ÜNİTE KAZANIMLARI AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ (2019-2020 YILI KİTAP ÖRNEĞİNE
GÖRE)

Hacire PERTAV
Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Celâl ERDÖNMEZ

Burdur, 2022



MAKÜ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

M.A.K.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından 10.05.2022 tarihinde tez savunma sınavı yapılan Hacire PERTAV’ın “Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Osmanlı Tarihi Öğretiminin Ünite Kazanımları Açısından Değerlendirilmesi (2019-2020 Yılı Kitap Örneğine Göre)” konulu tez çalışması Sosyal Bilgiler Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE (TEZ DANIŞMANI) : Prof. Dr. Celal ERDÖNMEZ

ÜYE : Prof. Dr. Hakan KARAGÖZ

ÜYE : Doç. Dr. Güven DİNÇ

ONAY

M.A.K.Ü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun/...../..... tarih ve/..... sayılı kararı.

İMZA / MÜHÜR

BİLDİRİM

Hazırladığım tez tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, seminerimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

[] Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

[] Tezim/Raporum sadece Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

[] Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Hacire PERTAV

Tarih:

İmza:

TEŞEKKÜR

Araştırma sürecinde bana rehberlik eden, sürecin her aşamasında katkısı ile yardımcı olan değerli hocam Sayın Prof. Celâl ERDÖNMEZ'e teşekkürlerimi sunarım.

Her zaman maddi ve manevi destekleri ile yanımda olan çok sevdiğim aileme teşekkür ederim. Tezimi yazarken kaynak olarak kullandığım herkese teşekkürlerimi sunarım.



**Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Osmanlı Tarihi Öğretiminin Ünite Kazanımları
Açısından
Değerlendirilmesi(2019-2020 Yılı Kitap Örneğine Göre)
(Yüksek Lisans Tezi)**

Hacire PERTAV

ÖZ

Bu araştırma ilköğretim okullarında Sosyal Bilgiler Ders kitabında yer alan “Türk Tarihinde Yolculuk” adlı ünitenin Osmanlı tarih öğretiminin nasıl yapıldığını, bunu yaparken de ders kitabında yer alan metinleri, okuma parçalarını, soru cümlelerini analiz tabi tutulmuştur. Bunların yanında resim, fotoğraf, minyatür, gravür, tarih şeridi, gibi görselleri de içerik, metin analizine tabi tutulmuştur. Türkiye’de tarih öğretimi öğrencilerin ilköğretime başlamasıyla birlikte verilir. Tarih öğretiminde farklı kaynaklardan yararlanılmaktadır. Öğretmen ve öğrenciye yardımcı temel kaynaklardan biri de ders kitaplarıdır. Ders kitaplarında program ve içeriğin hazırlanmasında öğrencinin bilişsel ve zihinsel gelişiminin yanında eğitim bilimlerinin temel alındığı öğretim faktörleri de dikkate alınmalıdır. Sosyal bilgiler ders kitapları Osmanlı tarihi öğretimi açısından değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Osmanlı tarihi ile ilgili bölümler incelenirken 2019-2020 yılları arasında kullanılan ders kitabı kullanılmıştır. Araştırmamızda şu hususlara yer verilmiştir. Eğitim bilimleri ile ilgili Akademik kaynaklar, tarih öğretimi ile ilgili akademik kaynaklar ve bu alanda yapılmış çalışmalar, makaleler incelenmiştir. Talim Terbiye Kurulunun belirlediği hususlara dikkat edilmiştir. Bütün bu çalışmalara bağlı olarak Sosyal Bilgiler ders kitaplarının 7. Sınıf düzeyinde tarih öğretimi açısından uygunluğu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Görsel Ögeler, Osmanlı Tarihi Öğretimi, Öğrenme, Öğretim, Sosyal Bilgiler.

Sayfa Adedi:206

Danışman: Prof. Dr. Celâl ERDÖNMEZ

**Social Studies The Textbook Ottoman History Teaching Unit In Terms Of Gains
Evaluation (According To The 2019-2020 Year Book Example)
(Master Thesis)**

Hacire PERTAV

ABSTRACT

In this research, we analyzed how the unit named "Journey in Turkish History" in the Social Studies Textbook was taught in Ottoman History, while doing this, we analyzed the texts, reading passages and question sentences in the textbook. In addition to these, we also subjected visuals such as pictures, photographs, miniatures, engravings, and date strips to content and text analysis. When our research topic was Ottoman History teaching, we gave the definition of history in the introduction. History Teaching in Turkey is given when students start primary education. Different sources are used in history teaching. One of the main resources that helps teachers and students is textbooks. In the preparation of the curriculum and content in the textbooks, besides the cognitive and mental development of the student, the teaching factors based on educational sciences should also be taken into account. Social studies textbooks were evaluated in terms of Ottoman history teaching. While examining the sections on Ottoman history, the textbooks used between 2019/2020 were taken into account. Our research includes the following: Academic resources related to educational sciences, academic resources related to history teaching and studies and articles in this field were examined. The matters determined by the Board of Education and Discipline were also taken into account. Depending on all these studies, the suitability of Social Studies textbooks in terms of history teaching at the 7th grade has been discussed.

Key Words: Learning, Ottoman History Teaching, Social Studies, Teaching, Visual Elements.

Page number: 206

Supervisor: Prof. Dr. Celâl ERDÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM.....	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
BÖLÜM 1	1
GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Problem Cümlesi	3
1.2.1. Alt Problemler.....	3
1.3. Araştırmanın Amacı	3
1.4.Sınırlılıklar.....	4
BÖLÜM II.....	5
KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	5
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	5
2.1.1. Tarih Öğretimi Nedir?.....	5
2.1.2. Tarih Öğretiminin Amaçları.	6
2.1.3. Tarih Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar.....	8
2.1.4. Sosyal Bilgiler Dersinin Tarihsel Gelişimi	9
2.1.5. Osmanlı Tarih Öğretimi.....	10
2.1.6. Yapılandırmacı Anlayış ve Sosyal Bilgiler.	17
2.1.7. Gelişim Psikolojisi ve Öğrenme Psikolojisi Nedir Çalışma Alanları Nelerdir?.....	19
2.1.7.1. Büyüme..	20
2.1.7.2. Olgunlaşma.	20
2.1.7.3. Öğrenme.....	20
2.1.7.4. Hazırbulunuşluk.	20
2.1.8. Somut İşlemler Dönemi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi.	20
2.1.9. Soyut İşlemler Dönemi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi.	21
2.1.10. Bilişsel Gelişim Açısından Tarih Öğretimi.	22
2.1.10.1. Bilişsel Gelişim Üzerine Çevrenin Etkileri.....	24
2.1.11. Tarih Öğretiminde, Kavram Öğretiminin Önemi.	26

2.1.12. Sosyal Bilgiler Öğretiminin Öğretim İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi.....	27
2.1.12.1. Çocuğa Görelilik İlkesi.	28
2.1.12.2. Yakından Uzağa İlkesi.	29
2.1.12.3. Kolaydan Zora, Basitten Karmaşığa İlkesi.	29
2.1.12.4. Somuttan Soyuta.	30
2.1.12.5. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi.	30
2.1.12.6. Yaparak Yaşayarak Öğrenme.	31
2.1.12.7. Açıklık İlkesi.	31
2.1.12.8. Güncellik İlkesi.	32
2.1.12.9. Ekonomiklik İlkesi.	32
2.1.13. Görsel Unsurlar ve Bu Unsurlar Kullanılırken Dikkat Edilecek Hususlar.	32
2.1.13.1. Görsel Öğelerin Öğrenme Üzerine Etkileri.....	34
2.1.13.2. Resimler ve Resimlerin Genel Özellikleri.	36
2.2. İlgili Araştırmalar.....	36
BÖLÜM III	41
YÖNTEM.....	41
3.1. Araştırmanın Modeli.....	41
3.2. Araştırmanın Evreni	41
3.3. Veri Toplama Aracı	41
BÖLÜM IV	43
BULGULAR VE YORUM.....	43
4.1. Gelişim, Öğrenme Psikolojisi ve Kavram Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi.....	43
4.2. Osmanlı Tarihi ile İlgili Konularının Öğretim İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi..	44
4.2.1. Çocuğa Görelilik İlkesi.	44
4.2.2. Yakından Uzağa İlkesi.....	45
4.2.3. Kolaydan Zora, Basitten Karmaşıklığa İlkesi.	46
4.2.4. Somuttan Soyuta.	46
4.2.5. Bilinenden Bilinmeyene İlkesi.....	47
4.2.6. Yaparak Yaşayarak Öğrenme.	47
4.2.7. Açıklık İlkesi.....	48
4.2.8. Güncellik İlkesi.	48
4.2.9. Ekonomiklik İlkesi.....	48
4.3. Ders Kitabı Görsel İnceleme	49

4.3.1. Harita İnceleme.	50
4.3.2. Resim ve Gravür İnceleme.	61
4.3.3. Fotoğraf İnceleme.	91
4.3.4. Minyatür İnceleme.	107
4.3.5. Karpostal ve Gazete İnceleme	136
4.3.6. Zaman ve Tarih Şeritleri.	142
4.3.7. Kavram Haritası.	142
4.4. Ders kitabı Metin İnceleme	144
4.4.1. Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu.	145
4.4.2. Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti.	151
4.4.3. Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’nin etkileri.	154
4.4.4. Osmanlı Devleti’nin Islahat Hareketleri.	158
4.4.5. Seyyahların Gözüyle Osmanlı.	162
4.5. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Kaynakçasının Değerlendirilmesi	169
BÖLÜM V.....	171
SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER.....	171
5.1. Sonuç ve Tartışma	171
5.2. Öneriler.....	181
KAYNAKÇA	183

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 37	53
Şekil 2. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 40	54
Şekil 3. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 44	55
Şekil 4. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 45	56
Şekil 5. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 54	57
Şekil 6. 7.Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 56	58
Şekil 7. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 59	59
Şekil 8. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 62	60
Şekil 9. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 63	61
Şekil 10, 10. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 35	63
Şekil 11. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 36	64
Şekil 12. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 38	65
Şekil 13. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 40	66
Şekil 14. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 45	67
Şekil 15, 16, 17, 18. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 48	67
Şekil 19. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 55	68
Şekil 20. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 56	68
Şekil 21. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 56	69
Şekil 22. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 57	70
Şekil 23. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 62	70
Şekil 24, 25. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 63	71
Şekil 26, 27, 28, 29. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 63	71
Şekil 30. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 64	72
Şekil 31. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 64	73
Şekil 32, 33, 34. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 65	73
Şekil 35, 36, 37. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 66	74
Şekil 38. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 66	75
Şekil 39. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 67	75
Şekil 40, 41, 42, 43. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 67	76
Şekil 44. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 68	76

Şekil 45. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 69	77
Şekil 46. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 70	78
Şekil 47. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 70	78
Şekil 48. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 72	79
Şekil 49. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 73	80
Şekil 50. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 73	80
Şekil 51. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 76	82
Şekil 52. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 79	82
Şekil 53. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 83	83
Şekil 54. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 85	83
Şekil 55. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 86	84
Şekil 56. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 89	84
Şekil 57. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 89	85
Şekil 58. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 51	86
Şekil 59. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 52	86
Şekil 60, 61, 62, 63. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 53	87
Şekil 64. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 82	88
Şekil 65. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 83	88
Şekil 66. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 84	89
Şekil 67. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 86	90
Şekil 68. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 89	91
Şekil 69. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 36	92
Şekil 70. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 39	93
Şekil 71, 72. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 41	94
Şekil 73. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 42	94
Şekil 74, 75. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 47	95
Şekil 76. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 47	95
Şekil 77. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 51	96
Şekil 78. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 55	97
Şekil 79. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 65	97
Şekil 80. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 68	98
Şekil 81. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 69	99
Şekil 82. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 72	99
Şekil 83. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 73	100

Şekil 84. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 74	101
Şekil 85. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 76	101
Şekil 86. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 77	102
Şekil 87. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 78	103
Şekil 88. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 79	103
Şekil 89. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 84	104
Şekil 90, 91, 92, 93, 94, 95. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 81	105
Şekil 96. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 72	105
Şekil 97. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 77	106
Şekil 98. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 79	106
Şekil 99. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 84	107
Şekil 100. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 37	109
Şekil 101. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 37	110
Şekil 102. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 39	111
Şekil 103. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 40	112
Şekil 104. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 40	113
Şekil 105. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 41	114
Şekil 106. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 41	115
Şekil 107. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 43	116
Şekil 108. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 43	116
Şekil 109. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 44	117
Şekil 110. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 44	118
Şekil 111. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 45	119
Şekil 112. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 46	120
Şekil 113. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 46	120
Şekil 114. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 46	121
Şekil 115. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 47	122
Şekil 116, 117, 118, 119. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 49	123
Şekil 120. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 50	123
Şekil 121. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 50, ...	125
Şekil 122. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 54	126
Şekil 123. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 55	127
Şekil 124. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 57	127
Şekil 125. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 58	129

Şekil 126. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 58	130
Şekil 127. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 59	131
Şekil 128. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 59	132
Şekil 129. 130. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 61	133
Şekil 131. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 87	134
Şekil 132. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 88	135
Şekil 133. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 88	135
Şekil 134 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 75	137
Şekil 135. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 77	138
Şekil 136. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 77	139
Şekil 137. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 78	140
Şekil 138. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 39	141
Şekil 139. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 54	142
Şekil 140. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı Sayfa 46	143

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Araştırmamızın bu bölümünde problem durumu, problem cümlesi, alt problemler, araştırmanın amacı, önemi ve sınırlılıklarına yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Bütün insan toplulukları, kendi kökleri ve geçmişleri açısından kimliklerini aramada istekli görünürlerken, aynı isteği devletler, kültürler ve medeniyetler de yaşamaktadır. Tarih bilgisi aileden başlayarak, millete doğru gelişen bir sevgi bağıdır (Özçelik, 2001, s:23).Eğitim tarihi incelendiğinde, tarih öğretiminin amaçlarının ülkeden ülkeye yıldan yıla değiştiği, farklılaştığı görülür. Genel olarak tarih öğretimine atfedilen başlıca amaç, geçmişin bilgisi ile kültürünü gelecek nesillere aktarmak olmuştur. (Hali, 2014).

Küreselleşen dünyada toplumun üyesi olan gençlerin farklılıklarla yaşamayı öğrenmesi gerekmektedir. Bu süreçte tarih ve sosyal bilgiler derslerinden beklenen temel görevlerinden birisi de gelecek nesilleri çok kültürlü toplumların ihtiyacına yönelik olarak yetiştirilmektedir (Aktekin, 2009, s:6).Tarihsel bilgi, somut ya da soyut olsun, öğrencinin günlük hayatta kullanılabilir olması, bilginin öğrencide kalıcı hale gelmesi, öğretilen bilginin kavram ve kavramlara dönüştürülmesine bağlı olacaktır (Demirel, M. Turan, İ. 2009, s:135).

Sosyal bilgiler eğitimi, ilk olarak ABD'nin 1800'lü yılların sonları ile 20. Yüzyılın başlarında içine düştüğü sosyal, ekonomik, kültürel alanlarındaki büyük dönüşümün neden olduğu sorunlara çare bulmak istemesinden doğmuştur. Disiplinler arası bir yaklaşım olarak, Türkiye'de ise 1960'lı yıllarda özümsemiştir. (Öztürk, Otluoğlu, 2011, s.13, 14). Bireylere demokratik değer, tutum ve inanç kazandırma, sahip oldukları değerlerin farkına varma ve bunların diğer insanlarla etkileşimlerine etkisinin bilincine varmalarını sağlama vb. durumlar diğer eğitim uygulamalarında yer

almasına karşın özel olarak da Sosyal Bilgiler eğitiminin içinde bulunmaktadır (Yapıcı, 2015, 346).

Sosyal bilgiler eğitimi, tekil bir program değildir. Etkin vatandaşlar yetiştirmek için değişen ve dönüşen dünyada bilgiyi esas alan problem çözebilen etkin vatandaşlar yetiştirmek gayesiyle, beşeri ve sosyal bilimlerden aldığı bilgi ve metotları birleştirerek kullanan bir öğretim programıdır (Öztürk, 2006: 21). Bir ders kitabı uyarıcı ve teşvik edici olabilir; hatta ders kitapları, daha da ileri giderek, öğrencide ‘tarihî’ düşünce teşekkülünü sağlayacak, öğrencinin önüne, üzerinde tenkit zekâsını işletebileceği orijinal belgelerden parçalar sunmak suretiyle alıştırmaları da kapsamaktadır (Bruley, Dance, Vigander, Schueddkope, 1969, s.65, 66).

Ders kitapları, ulaşılması kolay olan, işlevsel olarak tercih edilen eğitim materyallerindendir. Ders kitapları çocuklarda hedef-davranış kazandırmada, rehber olmada, çocuğun hazır bulunuşluğunu artırmada, kişiliğini geliştirmede ve kültürünü arttırmada önemli bir rolü vardır (Hali, 2014). Anlatıma dayalı derslerin başında tarih dersi yer almaktadır. Kullanılan ders kitapları eğitimsel ile bilimsellik bakımında yetersiz kalmaktadır. İçerik ise genel olarak sıkıcı ya da genellemelerle doludur. Ders kitabı düşünmeye ve de sorgulamaya açık değildir. Kitapların içinde ezberlenecek bilgi yığınları bizi karşılamaktadır. (Güven, 2014, s:2).

Etienne Copeaux’ye göre ise okuyucu genç algılamaya açıktır; toplumun bütününe kabul edilmiş sınırlamalar çerçevesinde okul kitabının içeriğini öğrenir. Öğrenci ders kitabını okurken ona kuşku duygusu eşlik etmez, tam tersine yazılanın doğruluğu kabul edilir (Copeaux, 2000, s.3). Dünyada, tarih öğretiminde öğrenci ilgilerini merkeze alan yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Ezberden uzak öğrencinin aktif olduğu yaparak yaşayarak tarih öğretimi anlayışı tercih edilmektedir. (Güven, 2014, s:2).

Çocuklara eğitim verilmeye başlamadan önce eğitimde bilişsel gelişim dönemleri dikkate alınmasına özen gösterilmelidir. Soyut işlemler dönemindeki yer alan bazı çocuklar zaman zaman somut işlemler döneminin özelliklerini de gösterebilir. Bu nedenle öğretmenlerin çocuklar arasındaki bireysel farklılıkları dikkate alarak eğitim programları ve eğitim ortamları hazırlamaları gerekmektedir (Ulusoy, 2006, s:63, 64).

Teknolojilerin hızlı gelişimi ve değişimi eğitim öğretim faaliyetlerine çeşitlilik sağlamıştır. Bu münasebetle öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önüne alınarak

öğretim araç gereçlerin hazırlanması ile kullanılmasına olanak sağlamaktadır. (Kurt, 2018).Yapılandırmacı öğrenmede temel amaç öğrenenler yani öğrenci yeni bir konu öğrenirken önceki bilgi ile geçirmiş olduğu yaşantıları üzerine öğrenecekleri yeni durumu veya bilgiyi uygulayarak her iki bilgiyi zihinlerinde yapılandırarak yeni bir anlam oluştururlar (Öztürk, 2009, s:60).

1.2. Problem Cümlesi

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf ders kitaplarındaki Osmanlı tarihi öğretimi ile ilgili içerikler tarih öğretiminin temel ilkelerine, öğrencinin gelişim ve öğrenme durumlarına, hazır bulunuşluk düzeylerine uygunluğu, görsellerin kullanım özellikleri, kitap içeriklerinin dersin ve ünite kazanımlarını yansıtıp yansıtmaması açısından değerlendirilmesi ve genel eğitim ilkelerine uygun mudur?

1.2.1. Alt problemler. Metin, anlam ve içerik olarak yaş grubuna uygun mudur?

Araştırma nesnesi olan ders kitabında yer alan metinde mantık hataları var mıdır?

Araştırma nesnesi olan ders kitabında yer alan metinde yazın ve imla hataları var mı?

Araştırma nesnesi olan ders kitabında yer alan metni oluştururken seçilen konular uygun mu?

Araştırma nesnesi olan ders kitabında yer alan görsel malzeme kazanımları ilgili 7.sınıf düzeyine uygun mu?

1.3. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı ders kitabının içinde yer alan bilginin, görsellerin Osmanlı tarihi öğretimi ve ünitenin kazanımları açısından analizini yapmaktır. Bu nedenle 2019-2020 sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabını tarih öğretiminin temel ilkeleri ve eğitim bilimleri alanına giren öğretim ilkeleri bağlamında incelenecek. Türk Tarihinde Yolculuk adlı ünite maddi bilgi, metinsel anlatım yazılı ve görsel öğeler, resim, temsili

resim, fotoğraf, harita, minyatür, gravür, vs. bunlara ek olarak eğitim bilimleri açısından da değerlendirilecektir.

Dünyada, tarih öğretiminde öğrenci ilgilerini merkeze alan yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Ezberden uzak öğrencinin aktif olduğu yaparak yaşayarak tarih öğretimi, önceki öğrenmelerinden beslenen yansıtmacı tarih öğretimi ile tarihe eleştirel yaklaşım vb. anlayışlar tercih edilmektedir. Tarih öğretimi yapılırken öğrenciler aktif olmalıdır. Bu nedenle öğrenci öğretmenin anlattığını ezberleyen değil onu oyunlarla, tartışmalarla, eleştirel değerlendirmelerle, grup çalışmalarıyla, bireysel ve bağımsız öğrenmeleriyle; grafikler ve haritalar yaparak, değişik kaynakları kullanarak, bireysel ve de özgün araştırmalar yaparak, görüşleri ile fikirlerini sistemli bir şekilde ifade ederek, tarih yazarak aktif biçimde katılmaları sağlamaya çalışılmalıdır (Güven, 2014, s:2).

1.4. Sınırlılıklar

Tez, 2019 / 2020 Eğitim Öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na Sosyal Bilgiler ders kitabı olarak kabul edilen 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Milli Eğitim Bakanlığınca Ekoyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık tarafından basılmasına izin verilen Azer Azer'in yazdığı Ortaokul ve İmama Hatip Ortaokul (Ankara, 2019) analiz edilecektir. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan Türk Tarihine Yolculuk adlı ünite konu bağlamında incelenmesiyle sınırlıdır.

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmamızın bu bölümünde Osmanlı tarihi öğretimi ile ilgili literatür taraması yapılmış ve böylece kuramsal çerçeve oluşturulmuştur.

2.1.1. Tarih öğretimi nedir? ‘Ülkemizde ilköğretim ve ortaöğretim seviyesinde Sosyal Bilgiler, Osmanlı Tarihi, ve İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersleri adı altında Tarih dersinin içeriğini, yapısı ile becerilerin yaklaşık 10-16 yaş aralığındaki öğrencilere kazandırmaya dönük eğitim yaklaşımı ağırlıklı olan bir bilim dalıdır’(Ata, 2002). Tarih bilimi diğer bilimler gibi doğada var olan her şeyle ilgilenir. Ancak, tarihinin tarihi araştırmadaki amacı, insanı ele alarak, insan çalışmalarını incelemesidir. Tarih insanoğlunun geçmişte yaptığı faaliyetleri inceler. Başka bir ifade ile tarih, bir olaylar dizini değil, insan düşüncelerinin ifadesi olan ve zamanla ortaya çıkan olayları, insanların yönlendirdiği sosyal gelenekleri konu edinir. (Özçelik, 2001, s:19).

Tarih, insanların birbiriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan bir süreçtir. Tarih esas olarak geçmişi inceleyen bir bilim alanıdır. Bundan dolayı geçmişin kendisi değildir. Tarih esas itibarıyla öznedir. Esasında tarihin bir bilim olarak kabul edilmesi yapılan bilimsel yöntemlerden kaynaklanmaktadır. Tarihte bir konunun ya da sorunun tek biri tafsili olmadığı gibi birden çok tarihsel belgenin de aynı olay hakkında birden fazla bilgiler içerebileceği göz önünde bulundurulmalıdır (Dilek, 2007, s:5).

Resmi görüşün yerine, resmi görüşü destekleyecek yapı olarak da onunla aynı yapıdaki bir başka görüşü getirmek tarihe katkısı olmaz. Bu durumda yapılması gereken söylem ya da üslup değiştirmektir. Bundan dolayı çoğulcu bir yaklaşımı benimsemek yararlı olacaktır (Özbaran, 2007, s:54).

Ata’nın yaptığı çalışmada Herbart, tarih öğretimini öğretmenin sözel olarak aktarılan bir ders olarak görmekte, öğretmenin akıcı konuşması, konu sınırlarını da iyi belirlenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Sınıfta öğretmenin kelimelerle aktarmaya çalıştığı şemayı, fotoğrafı öğrencinin de zihninde oluşmasını sağlamalıdır (Ata,

2009).Erdönmez’e göre ‘Tarih eğitimi, layık olduğu ölçülerde ele alınmamıştır buna karşın resmi söylem düzeyinde önemsenmekte hatta devlet eliyle bile yürütülmekte fakat akademik ölçülerde ele alınmamıştır (Erdönmez, 2011).

Tarihi ve coğrafya öğretimini birbiri ile ilişkilendiren Herbart, bir yerin coğrafyası ele alındıktan sonra, o yeri gösteren eski haritalar yardımıyla geçmişi de anlatabilir. Önemli olan hikâye anlatım yönteminin kullanılmamasıdır. Öğretmen sınıfta coğrafya ve tarih öğretimine ek olarak biyografilere de yer verebilir. (Ata, 2009).Çok kültürlü bir tarih öğretimi, ülke içinde yer alan kültürel farklılıklar ile bunlardan kaynaklanan bakış açılarının tarih öğretim programlarına, ders kitaplarına ve sınıf içi etkinliklerine yansımalarıdır (Safran, 2010 s:95).

Türkiyede tarih öğretimi 130 yıldır formel olarak yapılmakta, bununla birlikte eğitimbilimsel problemleri tartışılmaktadır. Bugüne kadar yapılan Osmanlı Tarihi öğretimi sonucunda, toplumda bir Osmanlı imajı oluşmuştur. Bu imajın kaynağı genel olarak okullarda okutulan Osmanlı tarihidir. Var olan Osmanlı imajı sürekli bir değişim içindedir (Safran, 1999-2000). Cumhuriyet’in ilk yıllarına kadar, tarih öğretiminde önemli değişiklik ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu süreçte her dönemin fikri ve siyasi özellikleri tarih ders kitapları ve okullardaki tarih programlarını da etkilemiştir. Milli Mücadele döneminden itibaren ilkokul tarih kitapları milli tarih anlayışına göre yazılmaya başlamıştır (Çapa, 2002).

2.1.2 Tarih öğretiminin amaçları. Millî Eğitim Bakanlığı Tarih Dersi Öğretim Programı

Bu programla öğrencilerin; 2018 Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018) baktığımızda, Türk Tarih

Eğitiminin amaçları 13 maddede belirtilmiştir.

- 1) Geçmişten bugüne insanlığın birikimli mirasını kavramaları,
- 2) İnsanlık/dünya, Türk ve Türkiye (Anadolu) tarihinin farklı dönemlerini anlamak için gereken kavram, olay, olgu, kişi ve kurum bilgilerini kazanmaları,
- 3) Türk, İslam ve Türkiye tarihinde rol oynamış önde gelen siyasi ve sosyal teşekküller ile önemli şahsiyetleri tanımaları,
- 4) Yaşadıkları toplum, ülke ve dünyanın bugünlere nasıl geldiğinin farkındalığını kazanarak, günümüzde olup bitenleri yorumlamayı ve geleceğe yönelik projeksiyonlar oluşturabilmeyi kapsayan bir tarih bilinci geliştirmeleri,
- 5) İnsanlık tarihi bağlamında Türk milletinin ve Türk kültürünün geçmişten bugüne serüvenini takip etmeleri ve anlamaları,

- 6) Medeniyetimizin dayandığı temel değerleri kavramaları, benimsemeleri ve bunları davranışlarına yansıtmaları,
- 7) Tarihi bir olay veya olgunun yerel, ulusal ve uluslararası boyut ve etkileşimleri olduğu konusunda farkındalık oluşturmaları,
- 8) Tarihi olayların, meydana geldiği dönemin siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve dinî özelliklerini yansıttığını ve bu nedenle bir olayı değerlendirirken olayın meydana geldiği dönemin koşullarını dikkate almanın gerekliliğini kavramaları,
- 9) Birincil ve ikincil kaynaklarda yer alan kanıtları belirleme, analiz etme, yorumlama ve değerlendirmeyi içeren tarihe özgü yeterlilik ve becerileri geliştirmeleri, edindikleri bilgilerin doğruluğunu ve geçerliliğini sorgulayarak kanıtlarla desteklenen çıkarımlarda bulunmaları,
- 10) Millî kimlik ve aidiyet duygularını geliştirerek Türkiye'nin küreselleşen dünya içindeki yerini ve rolünü kavramaları,
- 11) Geçmişin tarihi bilgiye dönüştürülmesi süreçlerinde tarihçilerin esas aldıkları ilkeler ile yararlandıkları yöntemleri ve kullandıkları becerileri birer yaşam becerisi haline getirmeleri,
- 12) Belirli bir tarihi olay veya olgunun farklı bakış açıları veya tarih görüşleri doğrultusunda çeşitli biçimlerde değerlendirilip yorumlanabileceği konusunda farkındalık oluşturmaları ve bu farklı anlayışlara saygı duymaları,
- 13) Toplumsal birlik ve dayanışmanın sağlanması ve sürdürülmesinin yanı sıra millî kimliğin oluşmasında ortak tarihin rolünü kavrayarak kültürel ve tarihi mirasa sahip çıkan bireyler olarak yetiştirmeleri amaçlanmaktadır.

Tarih öğretiminin amaçlarını üç şekilde açıklayabiliriz. Bunlardan ilki, öğretmen, çocuğun zihnine bir miktar geleneğe dayanan geçmiş hakkında bilmesi gereken bilgi öğrencinin kafasına sokmak zorundadır. Bir diğeri ise, çocuk, içinde bulunduğu topluma göre kendi durumunu belirleyecek ve bu toplumun ise sadece bugünkü var toplumdaki ibaret olmadığını, geçmişe de uzandığını anlayacaktır. Son olarak, tarih öğretimi çocukların başka pek az dersin sağlayabildiği ve de tahlilci, tümünden gelinci değil de tüme varımcı dahası özellikle objektif olan bir düşünce şeklini alıştıırır. (Bruley, Dance, Vigander & Sehueddrkope, 1969 s:65).

II. Dünya Savaşı'yla çok fazla büyük bir yıkım yaşayan Avrupa'da tarih öğretimi, barışın tesisi için önemli bir alan olarak görülmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri ortak bir tarih anlayışı oluşturmak amacıyla, çalışmalar yürütmektedirler. Bu kapsamda, Avrupa Konseyi'nin teşvik ve yönlendirmesiyle, 1993 yılında Euroclio (European Standing Conference of History Teachers Associations) resmi olarak kurulmuştur. (Demircioğlu, 2010, s:15).

Tarihin amacı ve de öğretimini oluşturan ana unsurları üç farklı görüşle yer almaktadır. Tarih öğretimi öğrencinin kişisel gelişiminde bir parça olarak kabul edilir. Bir diğerinde, kültürel mirasın aktarıcısı ve buna bağlı bir sosyalleşme aracıdır. Son olarak tarih öğretimi, vatandaşlık eğitiminde bir araç olarak kullanılır. İlk ifade de bireysel

unsuru ön plana çıkarırken, son iki görüş ise tarih dersinin toplumsal gelişime olan vurgusunu dile getirmektedir(Dilek,2007, s:25).

2.1.3. Tarih öğretiminde karşılaşılan sorunlar. Safran tarih öğretimini eğitim sistemi içinde yer alan en sorunlu alanlardan biri olarak tanımlar. Ülkede var olan eğitimin genel sorunlarının yanında tarih eğitiminin sorunları da yıllardır eğitimcilerin gündemindedir (Safran, 2009: 10). Ulusal tarih ağırlıklı olarak tarih dersleri işlenmektedir. Hatta bu durum Cumhuriyetin başından beri tarih derslerinin ulusalcı ve etnik merkezli (etnosantrik) bakış açısıyla öğretildiğine dair eleştiriler almakta. Ders kitapları genel itibarı ile Türk tarihiyle ilgili konularda olup dünya tarihi ile başka kültürler hakkında yeterli yer vermemektedir (Aktekin, 2009, s:29).

Tarih dersi, doğasından kaynaklanan bir takım sorunların olmasının yanında eğitim sistemi içinde de diğer derslerden farklı olarak kendine has sorunları bulunmaktadır. (Safran, 2009: 10). Tarih öğretimi yapılırken sarmal öğretim yaklaşımı kullanılmaktadır. Sarmal eğitimde benzer konular ilk, orta ve yükseköğretimde daha ayrıntı olacak şekilde öğretilir. Öğretmenlerin konuları bitirmek için zaman sıkıntısı çektiklerini söyledikleri bir sistemde sarmal yöntem kullanılarak aynı konuların tekrarından vazgeçilmesi başka konular için zaman kalmasına yardımcı olacaktır (Aktekin, 2009, s:30,31).

Tarih yazımı ders kitabı boyutunda çoğunlukla sorunlu bir faaliyettir. Bunda etkili olan unsurlar ‘Ulus-devletlerin, toplumu siyasal ideolojisine göre teşekkül ve tasnif etme eğilimleridir’’ (Erdönmez, 2011).Ülkemizde önemli gelişmelere karşın, Sosyal Bilgiler öğretimi ile alakalı birden çok sorun bulunmaktadır. Bu sorunlardan birçoğunun nedeni eski yıllara kadar dayanmaktadır. Sadece programdaki gereksiz ayrıntıların ayıklanması ile bu sorunların tamamına çözüm yolu bulmak mümkündür (Öztürk ve Otluoğlu, 2011, s:18).

Ezber ve öğretmenden kaynaklanan problemler, teknolojinin sınıflara yansıtılmaması, ders saatlerinin kısıtlı olması, ders kitaplarının dünya ölçütlerine uymaması eğitimde kullanılan yöntemlerin klasik olması, şeklinde öne çıkmaktadır (Hali, 2014).Aktekin’in yaptığı çalışmada; Tarih kitaplarında detaylı ve gereksiz bilgiler olduğu, tarih öğretiminin uzun yıllar öğrencilerin aktif olarak derse katılmasına müsait olmadığı, ezbercilik, çocukların ders saati boyunca pasif olarak öğretmeni dinlediği

veya öğretmenin anlattığı konuyu defterine geçirdiği için bu yaklaşım pedagojik açılarından eleştiri almıştır. Bunlar tarih eğitiminde karşılaşılan önemli sorunlardır. (Aktekin, 2009, s:31, 32).

Safran yaptığı çalışma sonucunda tarih öğretiminin sorunları dört ana başlık altında toplanmıştır. Bunlar;

- 1.Öğretmenlerden kaynaklanan sorunlar.
- 2.Müfredat programından kaynaklanan sorunlar.
- 3.Eğitim öğretim ortamından kaynaklanan sorunlar.
- 4.Ders kitaplarından kaynaklanan sorunlar. (Safran, 2002: 78).

2.1.4. Sosyal bilgiler dersinin tarihsel gelişimi. Sosyal bilgiler kavramına eğitim programı ilk olarak ABD’de karşımıza çıkmaktadır (Bilgili, 2010, s. 19). Kavram olarak “sosyal bilgiler” Thomas Jesse Jones tarafından 1905 yılında ortaya atılmıştır. Amerikan Eğitim Derneğine bağlı olarak “Sosyal Bilgiler Komitesi’nin” kurulması ile 1916 yılında resmi olarak ilk defa kullanılmaya başlanmıştır’. Yapılan çalışmalar sonucunda 1916 tarihli sosyal bilgiler komitesi raporunda tarih konularının yanında diğer sosyal bilimlerin de derste öğretilmesi amaçlanmıştır. (Açıkalın, 2017, s:1, 2).

1921’de Amerikan Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi (NCSS) kurulmuştur. 1921’den günümüze kadar her yıl uluslararası düzeyde bir sosyal bilgiler eğitim kongresi düzenlenmektedir. Bu gelişmelerle birlikte sosyal bilgiler kurumsal bir ders ve öğretim alanı olarak Amerikan eğitim sistemi içindeki yerini almıştır. Sosyal bilgiler alanı sürekli değişen ve gelişen bir ders olarak karşımıza çıkmaktadır (Açıkalın, 2017, s:1, 3).

Türkiye’de Sosyal Bilgiler bir ders olarak ilk kez 1968’de benimsenmiştir (Bilgili, 20). 1926 programında musahabat-ı ahlakiye ve malumat-ı vataniye dersleri kaldırılarak bunların yerine yurt bilgisi adıyla yeni bir ders konulmuştur. Tarih ve coğrafya dersleri ortaokul bir, iki ve üçüncü sınıflarda, bu ders ise ortaokul iki ve üçüncü sınıflarda haftada ikişer saat olarak okutulmuştur’’ (Açıkalın, 2017, s:1, 5, 6, 7).

1968 yılına kadar okutulan yurt bilgisi dersi, amaçları zaman içinde değişse de genel anlamda bireyde yurt ile millet sevgisini geliştirmek amaçlanmıştır. Sosyal Bilgilerin temellini oluşturan dersler tarih, coğrafya ile yurt bilgisi dersleri 1962 yılına kadar çeşitli düzenlemeler ve geliştirmelerle programdaki yerlerini korumuşlardır (Açıkalın, 2017, s:1, 5, 6, 7). Sosyal bilimler öğretiminin amaç ve felsefesi değişen dünya ile birlikte ihtiyaçları karşılamak adına değişmiş ve genişlemiştir. Sosyal bilimler öğretimi ülkeden ülkeye değişiklikler göstermekle birlikte ülkelerin sahip oldukları sosyoekonomik yapı ile genel amaçlar birbirinden farklıdır (Demircioğlu, 2010, s:11). Sosyal bilgiler eğitimi öğrencide yapmayı istediği, bilginin değerini bilen bireyler yetiştirmektir (Yapıcı, 2015, 347).

2.1.5. Osmanlı tarih öğretimi. 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan Türk Tarihine Yolculuk ünitesindeki konular şunlardır: Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu, Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti, Avrupa'daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti'nin Etkileri, Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri, Seyyahların Gözüyle Osmanlı (Azer, 2019, 35). Tanzimat'tan önce Osmanlı Tarihi, İslam Tarihi ve daha ziyade üst kademe okullarında Umumî Tarih (Tarih-i Umumî) dersleri okutuluyordu (Çapa, 2012).

1869 tarihli Maarif-i Umûmîye Nizamnamesi'nde ilköğretimden Yüksek Öğretime kadar tüm eğitim kademelerindeki mekteplerde tarih derslerine yer verilmiştir. Bu dersler Sıbyan mekteplerinde “Muhtasar Tarih-i Osmanî”, Rüşdiye mekteplerinde “Tarih-i Umûmî ve Tarih-i Osmanî”, Kız Rüşdiye mekteplerinde “Muhtasar Tarih ve Coğrafya”, İdadiye mekteplerinde “Tarih-i Umûmî”, Sultanî mekteplerinde “Tarih”, ve Dârülmualimînin rüşdiye şubesinde “Tarih-i Umûmî” adıyla belirlenmiştir (Çapa, 2012).

1869 tarihli Maarif-i Umûmîye Nizamnamesi'nde tüm mekteplerde muhtelif şekillerde Osmanlı Tarihi ve Genel Tarihe yer verilmiştir (Çapa, 2012). 1877'de rüşdiyelerde okutulmak üzere Sami, Aziz ve Şevki Beyler tarafından yazılan Mira't-ı Tarih-i Osmanî adlı kitabın konuları padişahların tahta çıkışlarına göre düzenlenmiştir (Çapa, 2012).

1880'lerde Selim Sabit'in *Muhtasar Tarih-i Osmanî*'si, İbrahim Necati'nin *Yeni Osmanlı Tarihi* yayınlanmıştır. 1890'larda Ali Cevad'ın, *Muhtasar Osmanlı Tarihi*'nin ilk baskısı yapılmıştır. 1891-92 eğitim ve öğretim yılında İnas Rüşdiyelerinde (6 yıl), 4 ve 5. sınıflarda ikişer saat, 6. sınıfta bir saat tarih dersi vardı. Burada başta İslam Tarihi olmak üzere Osmanlı Tarihine yer verilmekteydi (Çapa, 2012).

II. Abdülhamid döneminde, 1890'lardan itibaren tarih öğretiminde nsınırlandırmalar getirilmiştir. 1912-1913 eğitim yılında İzmir İttihat ve Terakki Mektebi'nde, Osmanlı Tarihi dersinde okutulmak üzere, bu okul öğretmenlerinden Salih Zeki Bey tarafından *Türk Tarihi* adıyla 32 sayfalık bir kitap yayınlanmıştır. Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih öğretimi, önemli ölçüde İkinci Meşrutiyet döneminin devamı şeklinde sürdürüldü (Çapa, 2012).

1927-1928 öğretim yılında bütün ilkokullarda uygulanan son programda Osmanlı tarihi de yeni bir yaklaşımla hanedana övgü olmaktan çıkarılmıştı (Çapa, 2012). MEB tarih 2 Osmanlı tarihçileri tarafından yazılan kitap, eskisinden farklı bir bakış açısını programa sokabilmiştir. Bu kitap dönemleme ve kronoloji konusunda sorunlar görülmekteydi (Ersanlı, 2003, s. 264-265)

1993'de yazılan ortaokul tarih kitaplarında dönemleme sorunu dışında yer yer belirsiz anlatımlar da yer alabilmektedir. Osmanlı'nın siyasal meşrutiyeti vurgulanmakla birlikte sosyal, ekonomik, ve kültürel yanına da sayfa adedi ve anlatış olarak aynı oranda yer verilmektedir (Ersanlı, 2003, s. 265). 1924 yılında yazılan ve seçmeli ders olarak okutulan 'Osmanlı Tarihi'kitapta, kitap alt başlığı 'Kültür ve Medeniyet ders kitabı''dır. Böyle bir kitapta Osmanlı toplumunun yapısı ünitesi etnik, dini yapı ve mesleki zümreler olarak üç açıdan ele alınmaktadır (Ersanlı, 2003, s. 266).

MEB Tarih 2'nin yaptığı yükselen, duraklayan ve gerileyen bir imparatorluk ve dönemleri şeklinde ele almamak 1994-95 ders yılı için yazılan Tarih 2 kitaplarında tam olarak görülmemektedir. 1994 yılı sonunda yayımlanan İlköğretim için Milli Tarih 6 ve 7 adlı kitaplarda yükselme, duraklama, gerileme dönemleme aynen devam etmektedir (Ersanlı, 2003, s. 266, 267).

İmparatorluğa geçiş ilk kez 1931'de karşımıza çıkmasına karşın ancak yakın tarihlerde yaygınlaştı ve 1985 ile 1993 yılları arasında tüm ders kitaplarında yer aldı. Talim ve Terbiye Kurulu 1993'te imparatorluk sözcüğünün yerine Osmanlı devleti ifadesinin kullanılması istenildi (Copeaux, 2000, s. 192-193). Osmanlı fetihleri, fetih

sözcüğüyle, İslam adına yapılan savaşlar olarak gösterilmektedir(Copeaux, 2000, s. 192-181).

Öğrenme, birey ile çevresi arasındaki karşılıklı etkileşim ile ortaya çıkar. Etkileşim sonucu kalıcı izli yaşantı sonucunda ortaya çıkan ürünlerin bireyde davranış değişimine denir. Öğretim ise belirli kişilerin gelişimlerinin tüm boyutlarında en son potansiyele ulaşmalarını desteklemektir. (Akkuş, 2002).

Söylem bir topluluğun ortak olarak paylaştıkları değerleri hatırlatıcı bir rol oynayan bir öyküdür veya milletlerin en eski yaşantılarının simgesel olarak dile getirilmesidir. Osmanlı tarihini devlet yapısını, ideolojisini, devlet-halk ilişkisini, bir takım ahlaki değerleri, kahramanlığı, gücü, hüşgörüğü anlatan mitoslarla tanımlama eğilimi bulunmaktadır. Osmanlı tarihine ilişkin olan mitoslar üç şekilde sınıflandırılmıştır. Bunlar Osmanlı devletinin adaletli ya da adaletsiz olduğuna ilişkin mitoslar. Osmanlı devletinin güçlü ya da zayıf olduğuna ilişkin mitoslar. Osmanlı Devletinin hoşgörülü ya da hoşgörüsüz olduğuna ilişkin mitoslardır (Safran, 1999-2000).

Osmanlı tarihinin sürekliliği iki biçimde ele alınabilir. İlki, bir takım sosyal yapıların ve siyasal kurumların Türkiye’ye özgü karakteristik özelliklerinin köklerinin Osmanlı tarihinde aranması şeklindedir. İkinci biçim ise, insanların zihinlerindeki Osmanlı tarihi ‘imajının’ gündelik hayatlarına etkisinin ve onların bugünün sosyal, siyasal, ekonomik problemlere yaklaşımlarına nasıl ve ne düzeyde etki ettiğinin araştırılmasıdır (Safran, 1999-2000).

Tarih öğretimi yapılırken, mümkün olduğu kadar kitap ibarelerinden kurtarmak, olayların meydana geldiği yerlerin resimleriyle, haritalarıyla, ve geride kalanlarıyla bağlamak ya da milletlerin hayatı, ticareti, sanayi, toprakları, nüfus gibi ana fikirlerden biri etrefında veya bir ihtiyaç ortaya çıkarmak tarihin soyut bilgilerini mümkün olduğu kadar somut fikirlere bağlamak demektir (Baltacıoğlu, 1995, s:108).

Türkiyede tarih öğretimi 130 yıldır formel olarak yapılmakta, bununla birlikte eğitimbilimsel problemleri tartışılmaktadır. Bu güne kadar yapılan Osmanlı Tarihi öğretimi sonucunda, toplumda bir Osmanlı imajı oluşmuştur. Bu imajın kaynağı genel olarak okullarda okutulan Osmanlı Tarihidir. Var olan osmanlı imajı sürekli bir değişim içindedir (Safran, 1999-2000).

Hayatın her alanında olduğu gibi eğitim öğretim sürecinde de düzenli ve planlı çalışma verimin artmasında önemli rol oynamaktadır. Öğretimin planlanması verimi artırdığı gibi konuların ne zaman ne kadar sürede işleneceğinin düzenlenmesinde sağlar. Aynı zamanda en uygun yöntem, teknik, araç ile gereçlerin seçilmesi ve öğretmenin derslere hazırlıklı girmesi öğretimde verimi sağlar (Akkuş, 2002).

Sosyal bilgiler dersi öğretmeni ders planını yaptıktan sonra eğitim-öğretim etkinliklerin gerçekleşeceği fiziki ortamı da uygun bir şekilde düzenlenmelidir. Öğretmen sınıfı düzenlerken kullanılacak araç-gerece, hedef davranışlara, öğrenci sayısına göre düzenlenmelidir. Örnek olarak tartışma yöntemi ve tekniklerinden biri kullanılacaksa sınıf oturma düzeni U şeklinde, gösteri de U şeklinde, konuşma halkası çember ve U şeklide, akvaryum çember şeklinde, grup çalışması yapılacaksa küme şeklinde, beyin fırtınası, öğrenme galerisi, sokrat metodu, öğrenme galerisi gibi yöntem ve tekniklerde geleneksel yöntem kullanılır (Akkuş, 2002).

Öğretmen, fiziksel ortamı düzenledikten sonra konuya girmemelidir. Çocukları derse karşı güdülemelidir. Çocukların dikkatini çeken bir fıkra ya da gazete haberi ile girebilir. Öğrenciler fizikse olarak sınıfta yer alabilirler ama ömenli olan onları zihnenede sınıfta tutmaktır. Öğretmen öğrencilerin ilgi ve dikkatileri topladıktan sonra öğrencilere bu derste öğrenecekleringerçek hayatta ne işe yarayacağını açıklamalı, dersin kazandıracığı davranışların neler olduğu açıklanmalıdır. Moffat'ın ifade ettiği gibi “öğretmen , öğrencilerin kafasını; faydalarını belitmeden tarihler, isimler ve olaylarınindeksi haline getirmemelidir” Osmanlı tarihi konularının öğretiminde anlatım, soru-cevap, tartışma, drama, beyin fırtınası, konuşma halkası, sokrat semineri vb. öğretim yöntem ve teknikleri ile işe koşulabilir. Sosyal bilgiler dersinde kullanılacak araç-gereçler ise olmazsa olmazı ders kitapları, resimler, tarihi haritalar, fotoğreflar, minyatürler, gravürler, yazı tahtası, akıllı tahta vb. olabilir (Akkuş, 2002).

Osmanlı kültür ve uygarlığı ünitesinde içinde yer alan karmaşık bir yapıya sahip olan savaşlar, ıslahatlar, ordu sistemi ve taşra ve merkez arasındaki yönetim ve iletişimin vb. konular anlaşılması güç olan konulardandır. Bu konuların öğretimi yapılırken somut işlemler döneminden soyut düşünme dönemine geçiş aşamasında olan 12-15 yaş dönemi çocuklarına bu bilgileri öğretirken öğretmen büyük çaba sarf eder. Osmanlı tarihi öğretilirken geneleksel yöntemlerin yanında farklı yöntem ve tekniklerde yer vermek gerekir. Farklı yöntem ve teknik, stratejilerin kullanılmaması

öğretimi tek düze yapar ve öğrenciler eğitimde verim alamazlar. Böylelikle amacımıza ulaşamayız. Tartışma yöntemi öğrencilerin konu üzerinde düşünmeye ve söylemesini sağlar. Tartışma yöntemi üst düzey düşünme sağlar (Akkuş, 2002).

Öğretmen merkezli olan sosyal bilgiler dersinde daha çok anlatım yöntemi kullanılır. Bu yöntemde konuya başlamadan önceki dersin özeti yapılır. Daha sonra açıklamarda bulunur. Konu anlatıldıktan sonra özet yaparak konu toplanılır. Sonra konu ile ilgili çocukla soru-cevap tekniği kullanılarak konu pekiştirilir. Öğretmen derste; devlet, saltanat, iskan, istimalet, merkeziyetçi, adalet, hoşgörü, misavirperverlik, aforoz, endüljens, ordu, yeniçeri, kayık, ortaçağ, avrupa, pusula, reform, rönensans, vb. kavramları öğretirken örnek verip materyallerle deteklemelidir (Akkuş, 2002).

‘Osmanlılar ve Bizanslılar arasında yüzyıllarca devam eden savaşların sonucunda hükümetlerin boşalmış ve tahrip olmuş yerlere insanları yerleştirerek buraları yeniden iskân etmek amacıyla sürgün sistemini kullandıkları bilinmektedir’ (Erdönmez, 2007).

Rol yapma tekniği öğrencinin kendi duygu ve düşüncelerini başka birinin yerine koyarak ifade etmesini sağlayan tekniktir. Bu teknikte öğrencinin empati duygusu geliştirir. Devşirme sistemi için bu yöntem kullanılabilir. Öğretmen tarafından öğrencilere roller (rumelide yaşayan rum bir anne, baba, erkek çocuklar, osmanlı devletinde çalışan görevli, anadoluda yaşayan müslüman bir aile) roller dağıtılır. Roller üstlenen öğrenciler bir araya gelerek devşirme sisteminin ilk oluşumunu canlandırırlar (Akkuş, 2002).

Ders kitabında maliye konularının öğretiminde tartışma, soru-cevap, anlatım, gezi gözlem gibi metotlardan faydalanılabileceği gibi akıllı tahta, yazı tahtası ve yardımcı kaynak, ders kitapları da kullanılabilir. Öğretmen yeni konuya girmeden önce, konunun tanıtımını yaptıktan sonra, öğrencilere sorulararak hazırbulunuşluk düzeyini ölçmelidir. Sonraki aşamada ise öşür, haraç, cizye, lonca vb. kavramlar açıklanarak öğretilmelidir. Öğretmen soru sormadan önce soracağı soruların hazırbulunuşluk seviyesine uygun olmalıdır. Aynı zamanda sorulacak sorular açık ve anlaşılır olmalıdır. Öğretmen soruları sorarken öğrencide var olan kavram yanlışlarında gidermelidir. Öğretmen soruyu sınıfa sormalıdır ve düşünmesi için öğrencilere belli bir süre vermelidir. Öğrenci cevap veremese dönüt, düzeltme, İpucu vermelidir. Öğrencinin soruyu çözmesi için desteklemelidir. Öğretmen anlatıp geçmek yerine kavram haritası, bilgi haritası ve zihin haritaları vb. kavram öğretim tekniklerini

kullanarak ezber öğrenmenin önüne geçmelidir. Bilgiyi somutlaştırmak isteyen öğretmen osmanlılardan kalan parayı sınıfa getirebilir. Paradan harekekle bir sürü bilgiye ulaşabiliriz. Ya da en yakın güzeye gezi düzenlenebilir. Öyle bir imkan yoksa sanal müze gezileride düzenlenebilir. Osmanlı parasının sınıfa getirilmesi birinci elden kaynaktır ve öğrenciler birinci elden bilgi edinmiş olurlar. Çocuklar bilgiyi okumayı öğrenirler (Akkuş, 2002).

Ders kitabında Osmanlı ordusunun kavram haritası yer almakta öğretmen bunu öğrencilere verir ve burada yer alan kavramlar açıklanmalıdır. Kavramları açıkladıktan sonra öğretmen sınıfa dönüp kuruluştaki ilk fethlerin Osmanlı Beyliğine bağlı aşiret kuvvetleri ile yapıldığını söylemeli ve ardından Osmanlı Beyliği devamlı savaşa hazır yaya ve atlı kuvvetlerin oluşturulmasına ihtiyaç duymuştur? Şeklinde sorular öğrencilere yöneltilir. Öğrencilere soru sorarak onların öğretim etkinliğine dahil edilerek öğrencilerin dikkatini çekerek kalıcı öğrenmeler sağlanır. Çocuklar için soyut olan tarih anlatılırken görsel öğelere ağırlık verilmelidir. Görseller sınıf ortamına getirilmelidir. Böylece bilgi somutlaşmış olur. Ders sonunda öğretmen konuyu toplamalı ve özet geçmelidir. Ardından hedef davranışlara ulaşım kontrol edilmelidir (Akkuş, 2002).

Osmanlı'da sosyal ve ekonomik hayatı anlatılırken önceki ders tekrara edilir. Yeni konu için sınıf güdülenir ve dikkatleri derse çeker. Konu ile ilgili bilgi verildikten sonra Osmanlı toplum yapısını gösteren bir kavram haritasında verilmelidir. Genel bilgiler verildikten sonra öğretmen yönetenler ve yönetilenler, bunlar ne işe yarar, bunlar ne iş yaparlar, geçimlerini nasıl sağladıkları şeklinde sorular sorarak dikkatleri çeker. Öğretmen çocuklara belli bir süre verir ve bu sürede metni okumaları sağlanır. Öğretmen burada öğrencilerden okuduğunu anlatmaları istenilir. Bu strateji okuduğunu anlama seviyesine etki eder. Bundan sonra öğretmen şehir ve kasabalarda yaşayanların ticaret ve sanatla, köyde yaşayanların ise tarım ve hayvancılıkla uğraştıklarını anlatmalıdır bunların yanında her meslek grubunu lonca adıyla bir teşkilatlarının olduğuna dikkat çekmelidir (Akkuş, 2002). Taşra yönetimi öğretilirken yer ve zaman göre anlatım, tartışma, soru cevap, grup çalışmaları gibi metotlarla anlatılabilir. Bunlara alternatif olarak harita, şema, akıllı tahta gibi öğretim materyalleri de kullanılabilir (Akkuş, 2002).

Mimari eserler öğretilirken bizzat bu eserlerin bulunduğu mekana götürerek öğretimi gerçekleştirmek olacaktır. Ülkemizin jeopolitik konumu itibari ile birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarihi eser konusunda baya zengindir. Tarihi eser ve kalıntılar çocuğun öğrendiği bilgileri zihninde canlandırmasını ve böylece bilginin kalıcı olmasını sağlamış olacaktır. Yakın çevrede yer alan Osmanlıya ait tarihi yerlere geziler düzenlenmelidir. Ve burada yer alan kalıntılar öğrencilere incelenmelidir. Bu incelemeler çocuğu sürece aktif kılarak bilginin kalıcılığı sağlanmış olur. Çocuk yaparak yaşayarak öğrenmeler gerçekleştirir. Böylelikle öğrencinin ilgisi sürekli hale gelir (Akkuş, 2002).

Osmanlı tarihini anlatırken derste harita kullanmak son derece önemlidir. Harita kullanılarak Osmanlının kuruluş, yükselm ve dağılışı şeklinde geçirdiği evrelerin anlatılması bunlara ek olarak toprakların genişlemesi ve toprak kaybının anlatılmasında kolaylık sağlamaktadır. Öğrencilerin ülkeleri öğrenmesi, değişen dünya siyaseti ve imparatorlukları görmesi haritalarla mümkündür (Yıldız, 2019, s. 314).

Tarih öğretiminde doğru bilinç oluşturmaya çalışılırken, çeşitli problemlerle karşılaşmaktadır. Ders saatlerinin az olması, eğitimde geleneksel yöntemlerin kullanılması, teknolojilerin yeterince sınıflara yansıtılamaması, ders kitaplarının dünya ölçütlerine uygun olmaması, ezber ve öğretmenlerin neden olduğu problemler bunlardan yalnız birkaçıdır. Ders kitaplarındaki etkinlik eksikliği ve kitapların öğrencileri problemlerle karşılaştırıp bunlara çözümler bulmak yerine, bunun aksine kitapların öğrenciyi ezbere itmesi çok önemli bir sorundur. Tarih ders kitaplarında bazen yanlış bilgilere ve eksik bilgilerde rastlanılıyor. Örnek olarak 2013 yılındaki sosyal bilgiler ders kitabında yer alan “İpek Yolunda Türkler” adlı ünite metin var ama metinde başlık yok. Problemlerin çözümünde kullanılabilecek; aktif öğretim yöntemleri, yerel tarih çalışmaları, sözlü tarih uygulamaları, müzeler, açık hava müzeleri ve teknolojik araçlar tarih öğretimini eğlenceli ve kalıcı olmasını sağlayan unsurlar olabilir (Yıldız, 2003, s.181,182.).

Öğretmen adayları Osmanlı Tarihi derslerinde Osmanlı devletinin gündelik hayatına daha sık vurgu yapılmalı. Sadece savaşlar üzerinden konu anlatılmamalıdır. Böyle yapılarak öğrenciler Osmanlı tarihi daha çok merak eder ve ilgi çekici olduğuna inanmışlardır. Osmanlı tarihi sadece siyasi tarihten ibaret değildir. Sonuçta burada insanlarda yaşıyor. Siyasi tarihin yanında halkın gündelik yaşamına, sosyal, kültürel

hayatta anlatılmalıdır. Bunu içinde bu tarz belgesel, film, seyahatnameler kullanılabilir. Bu konuların yanında saray hayatı ve törenlerde merak edilen konulardandır. bu konular aynı zamanda çocukta merak uyandırmaktadır. Öğrencinin ilgisini çekecek konu ve olaylara değinilmesi öğretimin zevkli hale gelmesini sağlayacaktır. Osmanlı tarihi dersinde Bursa, Edirne ve İstanbul gezilerinin imkanı varasa yapılması gerektiğine değinilmişlerdir. Böylece Osmanlıya başkent yapan kentleri tanımış olurlar. Aynı zamanda anlatılan konunun somutlaşması sağlanmış olur. Böylelikle bilgi yerinde görüp öğrenmesi sağlanmış olur. Öğrenciler kalıcı öğrenmeler geçirirler. Topkapı Sarayı, Dolma Bahçe Sarayı gezileri düzenlenerek 36 padişahın ve sarayın yaşamındakiler öğrencilere aktarılmalıdır. Geçmiş ve gelecek arasında ilişki kurulmalıdır (Yıldız, 2019).

2.1.6. Yapılandırmacı anlayış ve sosyal bilgiler. Yapılandırmacılık felsefi bir bilgi kuramıdır ve temelde bilginin birey tarafından yapılandırmasını temel alır. Yapılandırmacı öğrenme, çocukların aktif bir şekilde bilgiyi oluşturması, yorumlaması ve ön bilgilerine göre yeniden organize etmesi üzerine inşa edilmiştir (Öztürk, 2009, s:55).

Geleneksel yaklaşımın tersine yapılandırmacı yaklaşımda öğrenme, bireyin bireysel çabası sonucunda oluşmakta ve bireyin zihinde yapılandırılmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşım eğitim alanında üç şekilde kendine yer bulmakta. Birincisi Piaget ile gelişen gelişimsel (bilişsel) yapılandırmacılık, Vygotsky'e özdeşleşen sosyal yapılandırmacılık son olarak Bruner ile gündeme olan etkileşimsel yapılandırmacılıktır (Güneş, 2007, s:49, 50).

Vygotsky'e göre öğrenme, bireyin sosyal çevresinden yaşadığı karşılıklı sosyal etkileşimlerle gerçekleştiğini ifade eder. Çocuklar süreç içinde hem kendi deneyimleri hem de aile ile çevresinden çeşitli bilgiler öğrenmektedir. (Güneş, 2007, s:51,52).

Bilgi öğrenme dili gerektirmekte dil de öğrenmeyi etkilemektedir. Karşılıklı etkileşim söz konusudur. Öğrenme için dilin belli bir olgunluğa erişmesi gereklidir. Öğrenci, zihinsel şemaları düzenleme, anlamlandırma, kendini ifade etme, başkalarına aktarma, seçme, yazma, zihinde yapılandırma, bilgiyi alma gibi süreçlerin hepsini dil yardımıyla gerçekleştirmektedir (Güneş, 2007, s:51,52).

Sosyal yapılandırmacılara göre grup çalışmaları gereklidir. Çocuktan bir başına sorun çözmesi istenmemelidir. Bunun yerine en az iki öğrenciye sorun çözme görevi verilmeli, işbirliği içinde çalışmaları ve çözümü birlikte bulmaları istenmelidir. Çocukların sorunu iyi anlamaları, soruna uygun çözümü yolu bulmaları için bilgi alışverişinde bulunmaları ve bun yapılırken de öğretmenin çocukları desteklenmesi gerekir. Çocuklar böylelikle karşılıklı etkileşim yoluyla en uygun çözümü bulabilir ve sorun çözmeyi öğrenirler (Güneş, 2007, s:52).

Yapılandırmacı yaklaşımda amaç öğretmenin öğrencide var olan mevcut fikir ile bilgilerini geliştirmeye dönüktür. Öğretmen ile öğrenci arasında karşılıklı olarak sorumluluk paylaşılır. Öğretmen “öğretmek” ten ziyade öğrenciyi cesaretlendirme üzerinde durur. Öğretmen öğrencilerine “balık tutmak için rehberlik eder ama onlara balık tutmaz”. (Küçükahmet, 2009, s:104)

Piaget’ten etkilenen Bruner, yeni bir öğrenme yaklaşımı önermiştir. Bu yaklaşım, zihinsel yapıda önceden yerleştirilmiş bilgilerden hareket ederek, yeni bilgiler ile fikirleri yapılandırmaya dayalı bir yapılandırıcı öğrenme yaklaşımıdır. Öğrenci, çevreden öğrendiği bilgileri incelemekte, seçmekte, aktarmakta, tahminler oluşturmakta, karar almakta ve var olan bilgileriyle ilişkilendirmektedir. Bu zihinsel işlemler sonucunda ulaşılan ürünler, yani bilgiler, zihinsel yapıda yeniden düzenlenmektedir. Zihinsel şemalara yeni bilgiler yerleştirilirken var olan bilgiler ile zihinsel şemalar yeniden inşa edilmekte (Güneş, 2007, s:53).

Yapılan eğitim programları, bilginin çocuğun zihinsel yapılandırılmasına imkan veren, sarmal şekilde düzenlenmesi gereklidir. Bruner göre öğrenci öğrenmeye istekli, öğrenmeye açık ve hazır hale getirecek etkinlikler düzenlenmeli. Böylelikle etkinlikler yardımıyla çocuğun kendi kendisini güdülenmesi sağlanmalıdır. Bruner’a göre öğrenilen bilgi ve becerilerin farklı durumlara aktarılması, öğrencilerin kendi kendilerine bilgi öğrenmesi de çocukta bağımsızlık duygusunun kazanması gerektiğine vurgu yapmakta (Güneş, 2007, s:53).

Değerlendirme biçimi yapılandırmacı yaklaşımın bir diğer özelliğidir. Geleneksel eğitimin yapıldığı okullarda başarıyı ölçmek için sınavlar yapılmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşımın etkili olduğu okullarda ise başarıyı ölçmek için önce öğrenci gözlemlenir, öğrencinin ürünlerini sergilemesi ve son olarak ürün dosyalarını değerlendirme şeklinde yapılmakta. Bireysel çalışma ağırlıklı olarak geleneksel

yöntemde kullanılır ve bu da yapılandırmacı yaklaşımından farklı olan özelliklerinden bir tanesidir. Yapılandırmacı yaklaşımda öğrenci grup içinde çalışır buna bağlı olarak da grup içindeki performansı ile değerlendirilir (Küçükahmet, 2009, s:105).

Piaget, çocukların kendi kendine yürüttüğü çeşitli zihinsel gelişim aşamalarından bahsetmektedir. Bunlar:

1. Duyusal motor aşaması 0-2 yaş
2. İşlem öncesi aşama 2-7 yaş
3. Somut işlemler aşaması 7-11 yaş
4. Soyut işlemler aşaması 12 ve üstü (Güneş, 2007, s:51).

Yapılandırmacılık ön bilgilerinin olduğu durumlarda kullanılır. Araştırmalar sonucunda yapılandırmacığın Sosyal Bilgiler dersinde daha etkili olduğu ortaya çıkmıştır. Sosyal Bilgiler dersi yaşamla iç içe olması bunda etkili olan temel faktördür. Sosyal Bilgiler dersinin temelinde nitelikli vatandaş yetiştirmek yer almaktadır. Yaparak, yaşayarak yapılan öğrenmeler sonucunda kalıcı izli öğrenmeler meydana gelir. Yapılandırmacılık yaklaşımıyla birlikte öğrencilerde kalıcı öğrenmeler sağlayalar (Öztürk, 2009, s:55).

İlköğretim seviyelerinde 7. Sınıf öğrencileri üzerinde bir çalışma yürütülecektir. Bu yüzden Piaget'in 11 yaş üzeri çocuklar üzerinde yaptığı çalışmaları inceleyeceğiz.

2.1.7. Gelişim psikoloji, öğrenme psikolojisi ve çalışma alanları. Gelişim ileri doğru yapılan değişimlerdir. Değişme iki yönlü tek boyutu ifade etmektedir. Gelişimi tanımlarken de ileri doğru, pozitif olumlu bir doğrultuda hareketi ifade eder. Bunun sonucunda büyüme, olgunlaşma ile öğrenmenin neticesinde yeni bir becerinin ortaya çıkması gelişimi anlatmaktadır. Öğrenme psikolojisi: Öğrenme süreçlerinin ne türlü ortaya çıktığı, etkili bir öğrenme oluşabilmesi için neler yapılabilir, öğrenme için gerekli olan anlama, düşünme, hatırlama, unutma, güdülenme gibi süreçlerin ise ne türlü gerçekleştiği, nelerden etkilendiği üzerinde detaylı çalışmalar yapmaktadır (Arı, 2003, s:34).

2.1.7.1. Büyüme. Gelişimin içindedir ve bireyin hacim ve kilo olarak artışıdır. Zaman zaman büyüme gelişim yerine kullanılır. Kişinin kilo ve hacim olarak artışıdır (Arı, 2003, s:34).

2.1.7.2. Olgunlaşma. Genetik yapı ve çevre etkileşimi sonucunda bireylerde görülen biyolojik değişikliklere denir. Örnek olarak çocuk konuşma olgunluğuna ulaşmadan istenildiği kadar alıştırma yapılsın gerektiği şekilde konuşamaz (Selçuk, 2001,s:16). Olgunlaşma, insan ya da organın daha önceden belirlenmiş hareketi yapabilecek düzeye ulaşmasıdır. Örnek olarak küçük kas gelişimini tamamlamayan çocuklardan güzel yazı yazmasını beklenemez. Çünkü küçük kaslar olgunlaşmadan bu eylemi gerçekleştiremez (Aydın, 2005, s:31).

2.1.7.3. Öğrenme. Tekrar ve yaşantı ile organizmanın davranışlarında meydana gelen kalıcı izli davranış değişikliklerine denir. Bir davranışın öğrenme olabilmesi için; tekrar ve yaşantı geçirmesi, var olan davranışta değişiklik meydana gelmesi, gerçekleşen davranışın kalıcı olması gerekmektedir. Yolda giderken düşen bayılan birinin bayılma davranışı öğrenme olarak kabul edilmez. Burada davranış değişikliği vardır ama tekrar veya yaşantı sonucu edinilir yalnız kalıcı olmadığı için öğrenme gerçekleşmez (Bacanlı,2002, s:145)

2.1.7.4. Hazırbulunuşluk. Olgunlaşmadan daha kapsamlı olup, bireyin olgunlaşma ve öğrenme sonucu belli davranışları yapmaya hazır olmasıdır (Selçuk, 2001,s:16). Okuma yazmayı öğrenmek, çocuğun bazı organlarının istenilen olgunluğa ulaşmasının yanında çocuğun buna istekli hale getirmek ve okuma yazma alıştırma yapmalarını yaptırmak gibi hazırlık çalışmaları da unutulmamalıdır (Aydın, 2005, s:38).

2.1.8. Somut işlemler dönemi ve sosyal bilgiler öğretimi (7/11-12). Bu dönem 7-12 yaş arasını kapsar. Somut işlemleri yapabilme yeteneği bir bütün olarak gelişmez. Tek tek, sıra halinde gelişir. Yeni öğrenmelerin evvelki ön öğrenmelerin bir neticesi olarak gerçekleştiğini ve de kolaylıkla unutulup atılamayacağı açıktır.

Öğrenci, somut işlemler dönemine geçişte baskı altında hissettiği anda önceki dönemin davranış özelliklerini sergileyebilir(Yapıcı, Ş. Yapıcı, M, 2005, s:152).

7-12 yaş grubu ilkokul yıllarına denk gelmektedir. Bu dönemde ben merkezci konuşma önemli ölçüde azalır. 7-11 yaşın önemli bir diğer özelliği korunum ilkesinin kazanılmasıdır. Korunum ilkesi bir nesnenin hacminde, şeklinde değişim görülse dahi ağırlık ve miktarının değişmediğinin öğrenmektir. Korunum; miktar korunumu, hacim korunumu, ağırlık korunumu vb. çeşitleri mevcuttur. Tersine dönüşebilirlik ilkesi ve sıralamada bu dönemin diğer özellikleridir (Aydın, 2005, s:107).

Bu dönem sembolik zihinsel faaliyetlerden ziyade gerçek zihinsel işlemlere geçilir. Şemalar oluşturulurken mantık esas alınır. Sonuç çıkartılırken algılara dayalı olarak değil, akıl yürütmeye dayalı olarak yapılır. Bu dönem içinde yer alan çocuklar somut olmayan durum ve problemler üzerine akıl yürütemez. İlköğretime giden çocukların matematik işlemleri yaparken parmaklarını veya başka nesneleri kullanmaları dönemin özelliğidir (Selçuk, 2001,s:93).

Somut işlemler döneminde öğrencilere verilecek eğitim, çocukların daha yeni kazanacakları becerileri uygulamaya yönelik olmalıdır. Bu dönemde çocuk kendisi dışındaki çocuklarla ilişki kurduğu dönemdir. Bu ilişkiler çocuk için kolaylaştırılmalıdır. Çocuk için bu dönem zorlaştırılmamalıdır (Bacanlı, 2002, s:68).

Somut işlemler döneminde öğrencilere karşılaştıkları problemleri çözebilmeleri için somut nesnelerle ve problemleri somutlaştırmak gerekmektedir. Öğrenci burada bütünü, parçalarının birbirinin yerine geçişi ile birbirine nasıl uyduğunu görebilir. Bununla beraber miktarın biçimi değiştiği halde nasıl aynı kaldığını görebilir. Örneğin, yığın halinde bir çamurun ip gibi yuvarlandığında da miktarında değişiklik olmadığını bilir (Kol, 2011, s: 1- 21).

Bu dönemde ki öğrenciler düşüncelerinde esnek, düşünce süreçlerinde ise daha mantıklı davranırlar. Somut işlemleri yapabilen öğrenci, çıkarmanın toplamının tersi olduğunu, çarpmanın ise bölmeyle ilgili olduğunu birbirleriyle ilgili olan kavramları bilmektedir (Kol, 2011, s: 1- 21).

2.1.9. Soyut işlemler dönemi ve sosyal bilgiler öğretimi. Soyut işlemler dönemi ortalama olarak 12 yaş ve üstü olarak kabul edilmektedir. Piaget'e göre bu

dönem, 12 yaşında başlar ve bütün ergenlik boyunca devam eder (Yapıcı, Yapıcı, , 2005, s:155). Buna karşın Hallam, Piaget'nin geliştirdiği kuramdan hareketle, yaptığı araştırmalar sonucunda çocukların tarihsel düşünmede soyut işlem aşamasına 16.5 yaşından önce ulaşamayacağı ifade eder (Ata, 1999, s:4). Bireyin bilişsel gelişimi daha etkili hale gelir. Bu dönemin en önemli özelliği, bireyin soyut düşünme özelliğini kazanmasıdır (Yapıcı ve Yapıcı, , 2005, s:155).

Bu dönemle birlikte mantıksal düşünme yetişkin düzeyine ulaşır. Problem çözmek için somutlaştırmaya gerek yoktur. Örnek verecek olursak 'etekleri zil çalmak' deyimini etekte zil var gibi düşünmezler. İlköğretim ve lisedeki konular daha çok soyut konulara dayanmaktadır. Somuttan soyuta geçiş önemlidir ve öğretmenler ders anlatırken bunları dikkate almak gerekir (Selçuk, 2001,s:93). Sorunları mantık dizgisi içinde çözebilir. Düşüncenin bilimsellik boyutlarında artış olurken öğrenciler soyut düşünebilme özelliğini kazan (Yapıcı ve Yapıcı, 2005, s:155).

Bu dönemde çocuk bir yetişkin gibi düşünebilecek düzeye ulaşır. Bunlar tümevarım, tümdengelim ve analojidir. Bunlara ek olarak hipotez kurma ve bunları test etmede gelişmiştir. Bu dönemde ergenler problem çözerken var olan bütün alternatifleri düşünebilir. Ergenlikle beraber teoriler üretme ve başkalarının teorilerini dikkat etmeye başlar. Ergenlik döneminin sonlarına doğru bireylerde teorik kitap okuma eğilimleri göze çarpar. Bu dönemin diğer bir özelliği gerçekleşen olayların sonuçları hakkında mantıklı varsayımlarda bulunur. Yine bu dönemde var olan sorunu çözmek için var olan durumu analiz eder (Aydın, 2005, s:110, 111).

Bu dönem öğrencilerin davranışları, ergenlik dönemiyle paralellik göstermektedir. Bu dönemin başında ergen ben merkezliği hakimdir. Soyut düşünmenin hakim olduğu bu dönemde çocuk yetişkin gibi problem çözmeye başlar fakat bu problem çözme yetişkin düzeyinde değildir (Kol, 2011, s: 1- 21).

2.1.10. Bilişsel gelişim açısından tarih öğretimi. Piaget, bilimsel çalışmalarında çocukların mantık ve düşünme tarzlarının yetişkinlerden oldukça farklı olduğunu ortaya koymuştur. Öğrencinin, bilimsel gelişiminin biyolojik olgunlaşmadan etkilendiğini ifade eden Piaget, zihinsel olgunlaşmaya dikkat çeker (Ata, 1999, s:2).

David Elkind ve Roy Hallam gibi eğitimciler, bilişsel gelişim ve tarih öğretimi; soyut kavramlarla doludur. Böyle olunca tarihin ise belli yaş altında çocuklara öğretilmemesi gerektiği yönünde fikir ifade etmişlerdir. Böylelikle Piaget'in çalışmaları, tarih öğretimine taşınmıştır. (Ata, 1999).

Örneğin, David Elkind ilkökul çağındaki çocukların sosyal bilgilerde olgular ile teorileri ayırmada ve somut düşünce oluşturmada yeteneksizliklerini göstermeye çalışırken, R. N. Hallam, Piaget'nin geliştirdiği kuramdan hareketle, yaptığı araştırmalar çocukların tarihsel düşünmede soyut işlem aşamasına 16.5 yaşından önce ulaşamayacağı sonucuna ulaştı. 13 yaşındaki çocukların üzerinde yaptığı araştırmada ise cevapların çoğunun somut düzeyde olduğunu göstermiştir (Ata, 1999).

5, 6, 7, 8. Sınıf öğrencileri 16 yaş altı oldukları için tarih öğretimi somut olarak verilmelidir. İngiltere'de 1995 tarih programında, tarih dersi öğretiminde seçilen materyaller çocukların gelişim düzeyine uygun olarak seçilmiştir. İşlem öncesi ile somut işlem aşamasındaki (5-7/7-12 yaşlar için) öğrencilere, ulaşım araçları, giyim kuşam, ev tipleri gibi somut materyallere dayalı dersler öngörülmüştür. Yani, yakından uzağa ilkesini mümkün oldukça, nesnelerden, aileden, çevreden hareket eden bir program yapılmıştır (Ata, 1999).

Somut İşlem döneminde çocuklara, somut nesnelere bağlı olarak karşılaştırma, sınıflama, sıralama yaptırılmaktadır. Soyut olan bilgi böylece somut hale geldi. Çocuklar aktif kılınarak somut yaşantılar edinmeleri sağlanmaktadır. İngiltere'de çocuklar için "dokunabilir müzelerin" ortaya çıkması da Piaget gibi gelişim psikologlarının bulgularının sonucunda ortaya çıkmıştır. Öğrenci eğer bir nesneyi tanımak istiyorsa onun üzerinde hareket halinde bulunmalı yani aktif olması gerekir. Piaget'e göre, hareket düşünceden önce gelir. Böylece çocuklar dokunarak öğreniyorlar. Böylelikle yaparak yaşayarak öğrenme eğitimde önemli bir ilke olmuş ve önemi artan bir ilke haline gelmiştir (Ata, 1999).

Piaget çalışmalarını doğrudan eğitim problemleri üzerine yapmamıştır. Piaget 'in bilişsel gelişim kavramı daha çok gelişimin farklı dönemlerinde çocuklardan neler beklenebileceği hakkında bilgiler verir. Bu durumda çocuklara verilecek eğitimin planlamasında rehberlik eder (Ulusoy, 2002, s:60-62). Klasik eğitimde öğrencinin pasif öğretmenin ise etkindir, yalnız bu eğitim çocukların gelişimlerine uygun değildir. Öğrenciler yaşadıkları dünyayı öğrenmede pasif değil aktiftirler. Bundan dolayı yapılacak eğitim faaliyetlerinde öğrencilerin aktif katılımı sağlanmalıdır. Bunun için çocukları aktif kılacak etkinliklere verilmelidir (Ulusoy, 2002, s:60-62).

Öğrencilerin gelişim düzeylerinin altında veya üstünde eğitim vermemek için bilişsel gelişim dönemlerinin özellikleri dikkate alınmalı. Öğrencilerin gelişim düzeyinin üzerindeki eğitim programın uygulanmasında çocuğa bir yarar sağlamaz iken gelişim düzeyinin altında olan bir eğitim çocuklar için sıkıcı olabilir. Bundan dolayı çocuğun daha çok stres yaşamasına sebep olur (Ulusoy, 2002, s:60-62).

Bruner’e göre, konu, çocuğun gelişimine uygun şekilde hazırlanırsa, böylelikle çocuğa anlatıla bilinir. Yalnız, buradaki can alıcı problem, “temel bilgiyi çocukların ilgi ve yeteneklerine göre nasıl ütüleyeceğiz?” sorusudur. Buda bireysel farkları dikkate almak gerekir. Howard Gardner’in çoklu zeka kuramı devreye girmektedir (Ata, 1999).

2.1.10.1. Bilişsel gelişim üzerine çevrenin etkileri. Biliş kavramı içsel zihin süreci ifade etmektedir. Zihnin içerisinde yer alan birçok şeyi içine de kapsayan geniş bir terimdir. Biliş başlığı altında; dikkat, algı, bellek, okuma ile yazma, problem çözme vb. girmektedir (Kol, 2011).

Bebek doğduğu andan itibaren keşif sürecine girer. Çocuğun doğuştan getirdiği hareketsel ile duyuşal dünyayı keşfetmesine olanak sağlar. Bilişsel gelişimin aşamalarından biride nesnelerin değişmezliğidir. Bu aşamada çocuk nesneleri keşfeder. Bu durum çocuk açısından zor ve vazgeçilmez bir süreçtir. Bilişsel gelişim bebeğin dış dünyayı anlamasını ya da öğrenmesini sağlayan aktif zihinsel faaliyetler olarak tanımlanır. Bebeklikten yetişkinliğe kadar olan bireyin çevreyi, dünyayı anlama, düşünme yollarının daha karmaşık ve etkili hale gelme süreci şeklinde de bilişsel gelişim ifade edilir (Sönmez, 2000; 90).

Piaget Gelişim üzerine önemli çalışmalar yapan bilim insanlarından biridir. Piaget bilişsel gelişimi dört döneme ayırmaktadır. Dönemler ilerledikçe, çocukların olayları kavrama ve problem çözme yeteneklerinde artış gözlemlenir (Bacanlı, 2002). Piaget, bilişsel gelişimi, biyolojik ilkelerle ifade etmiştir. Piaget'ye göre gelişim, kalıtım ile çevrenin etkileşiminin sonucunda meydana gelir. Olgunlaşma, örgütlenme, uyum, yaşantı, dengeleme bilişsel gelişimi etkileyen faktörlerdir (Bacanlı, 2002).

Vygotsky göre çocuğun içinde yer aldığı sosyal çevre, çocuğun bilişsel gelişimine etlisini ifade eder, sosyal çevrenin zengin olması bilişsel gelişime önemli katkıda

sağladığını söyler. Yakınsak gelişim alanı öğrencinin gerçek gelişim düzeyi” ile “yetişkin yardımıyla ya da akranlarıyla işbirliği yaparak problem çözme olarak belirlenen gizil gelişim düzeyi” arasındaki fark olarak tanımlanır. Çocuğun bilişsel gelişimini etkileyen yetişkin rehberliğinin önemine değinir. Bilişsel gelişim, yetişkinler tarafından düzenlenen davranışlardan, bireyin kendi göre düzenlediği yani öz düzenleme yaparak yeni davranışlara doğru bir ilerleme gösterir (Bacanlı, 2002).

Öğrencilerin zihni sadece kendi incelemeleri sonucunda şekillenmez bunu yanında sosyal çevreden öğrendiği bilgi ile kavramsal bilgi zihinsel gelişmesine etki eder(Bacanlı, 2002). Bilişsel gelişim Bruner’e göre yaşam boyu devam eden bir süreçtir. Gelişim: eylemsel, imgesel ve sembolik dönem şeklinde sıralanır. Bruner de Piaget’i destekler, öğrenme aktif bir süreçtir. Bruner öğretim yapılırken çocukların aktif katılımı ile gerçekleştirilmesini önermektedir. Bruner bilişsel gelişimin duyu organlarından giderek bağımsız hale geldiğini ifade eder. Bruner dili bilişsel gelişimin anahtarı olarak görür. Bruner’a göre bilişsel gelişim için sistemli bir öğretici-öğrenici etkileşimi gereklidir (Kol, 2011).

Bilişsel gelişimi neyin etkilediğini ya da şekillendirdiğine dair tartışmalar halen sürmektedir. Bazı araştırmacılar bellek ve bilişin gelişiminde, ayrıca dil gelişiminde de kültürel etkiler üzerinde durmaktadır. Çünkü ebeveynlerin konuşma nitelik ve nicelikleri, kültüre özgü olgular çocukların sosyal dilsel çevrelerini şekillendirmektedir. Başka araştırmacılar davranışsal ve nörobiyolojik düzeylerdeki gelişimi, sosyokültürel etkilerin aracılık ettiği kişiler arası ilişkilerin belirlediğini savunmaktadır. Bu bilimsel kliklere rağmen, çocuğun bilişsel ve beyin gelişimini çoklu düzeylerdeki şekillendirici güçlerin belirlediğini savunanlar da bulunmaktadır (Kol, 2011).

Çevresel faktörlerin bilişsel gelişimdeki rolünü vurgulayan isimlerden biri de Vygotsky'dir. Vygotsky bilişsel gelişimde önemli rol üstlenenlerden biride kültürü yansıtan bilişsel süreçler olarak vurgulamakta. Kültüre özgü bilişsel araçlar kullanılarak yapılan eğitim ile öğretimlerin öğrenciler tarafından içselleştirildikten sonra çocuğun bilişsel gelişimine hem aracılık ettiğini hem de katkıda bulunduğunu ifade etmektedir (Bayraktar, 2009).

2.1.11. Tarih öğretiminde, kavram öğretiminin önemi. Kavram, temel özellikleri paylaşan nesneleri, olayları ve süreçleri gruplamak için kullanılan bir terimdir. Karmaşık olan dünyayı anlayarak yönetmeye ve yorumlamamızda kavramlar önemli rol oynamakta. Aynı zamanda kavramlar dünyadaki varlıklardan neyi algıladığımızı ve bununla birlikte dünyayı nasıl algıladığımızı da şekillendirmektedir (Demirel ve Turan, 2009, s:129, 131).

Tarih içinde bir sürü kavram barındırdığı için tarihte kavram öğretimi ayrı bir öneme sahiptir. Kavramlar tarih alanında önemli bir organizasyon işlevini yerine getirir. Bu yüzden bireylerin tarihi çabuk ve kolay öğrenmesinde yardımcı olur. Sosyal bilimler disiplini içinde yer alan tarih özünde kavramlar üzerine inşa edilmiş ve tarih disiplin ile uğraşan öğrencilerin kavramları öğrenmesinde tarihi nasıl kullanılabileceğini öğrenmeleri çok önemlidir. (Demirel ve Turan, 2009, s: 131).

Gelişim bir süreçtir ve bu süreçte soyut kavramlarda süreç içinde kazanılmaktadır. Çocuklarda duyguları etkileyen özelliklere sahip kavramları küçük yaşlarda kavradıkları ve bunları daha kolay öğrendikleri, buna karşın ayırt edici özellikleri ise zor gözüken kavramları ancak 12 yaş ve sonrasındakilerin kullanabildiklerini ifade etmiştir (Demirel ve Turan, 2009, s:133).

Tarihsel bilgilerin kavramsallaştırılmasında “bireysel farklılıklar” unutulmamalıdır. Öğretmen eğer tarihsel bir kavramı sınıfta öğrencilere verecekse öncelikle konunun en ince ayrıntısına kadar dikkat çekerek öğrencileri anlam ile algılamalarda yanlış öğrenmelerin önüne geçmek için rehber olmalıdır. Unutulmamalıdır ki sınıf içinde anlatılan kavramlar herkes tarafından aynı şekilde anlaşılmaz. Bunun temel nedeni ise bireysel farklılıklardır. (Demirel ve Turan, 2009, s:136).

Kavramları oluşturabilecek bilgilerin doğru ve yeterli düzeyde olması gerekir. Seçilecek kavramların geliştirilmesinde var olan bilginin hemen değişmemesi ve bu bilgilerin gerçek hayatta karşılığı olmasına dikkat etmekte fayda vardır (Demirel ve Turan, 2009, s:136). Tarih dersinde verim elde etmek için metin içinde geçen terimlerin, kavramların ve deyimlerin yeri geldikçe anlamlarının verilmesi gerekir. Böylece kavramlar yerli yerine oturacaktır. Zamanında ve tam olarak karşılıklarının yer almadığı kavramların tarih derslerinden verim elde etmek mümkün değildir. Burada tarih öğretmenine düşen görev tarih derslerinde tarih ile tarih derslerini sevdirmek, öğrencide anlam karmaşasını ortadan kaldırmak, öğrenciyi belirlenen

amaç ve hedefler doğrultusunda eğitmek ve yönlendirmektir (Demirel ve Turan, 2009, s:145).

2.1.12. Sosyal bilgiler öğretiminin öğretim ilkeleri açısından değerlendirilmesi. Sosyal bilgiler ders kitapları içerisinde Osmanlı tarihi ile ilgili bölümler öğretim ilkeleri açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. Eğitim ve öğretim için temel teşkil edebilecek bu ilkelerin sosyal bilgiler ders kitabı içerisinde tarih öğretimi alanında ne kadar kullanılabildiğini görebilmek amacı ile incelemeler yapılmıştır. Bu amaçla Öğretim ilke ve yöntemleri ile ilgili akademik kaynaklardan istifade edilmiştir.

‘1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda ifade edilen Türk Millî Eğitimi’nin Genel Amaçları ve Temel İlkelerine uygun olarak şöyle ifade edilmektedir:

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin;

1. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri,
2. Atatürk ilke ve inkılaplarının, Türkiye Cumhuriyeti’nin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasındaki yerini kavrayıp demokratik, laik, millî ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmaları,
3. Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu, tüm kişi ve kuruluşların yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri,
4. Türk kültürünü ve tarihini oluşturan temel öge ve süreçleri kavrayarak millî bilincin oluşmasını sağlayan kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi gerektiğini kabul etmeleri,
5. Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri,
6. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları,
7. Doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak eleştirel düşünme becerisine sahip olmaları,
8. Ekonominin temel kavramlarını anlayarak kalkınmada ve uluslararası ekonomik ilişkilerde millî ekonominin yerini kavramaları,
9. Çalışmanın toplumsal yaşamdaki önemine ve her mesleğin gerekli ve saygın olduğuna inanmaları,
10. Farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları sorgulayarak insanlar, nesneler, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları,
11. Bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgi ve iletişim teknolojilerini bilinçli kullanmaları,
12. Bilimsel düşünmeyi temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetmeleri,
13. Toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı sorunları çözmek için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri,
14. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri,
15. İnsan hakları, ulusal egemenlik, demokrasi, laiklik, cumhuriyet kavramlarının tarihsel süreçlerini ve günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenlemeleri,

16. Millî, manevî değerleri ile evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini ve yollarını bilmeleri,
17. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri,
18. Özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin; ilgi, istek ve yeteneklerinin farkına varması amaçlanmaktadır.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı Öğrenme Alanları ve Süreleri
 KÜLTÜR VE MİRAS
 Kazanım 4
 Süre Oranı (%)11,1
 Ders Saati 12

7. Sınıf Kazanım ve Açıklamaları Kültür ve Miras Bu öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık ve estetik gibi değerlerle kanıt kullanma becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

1. Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar.

Kuruluşun İstanbul'un fethine kadar olan dönemde devletin hüküm sürdüğü yerler ile iskân politikası, askerî, ekonomik ve toplumsal yapı detaya girilmeden ele alınır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili farklı tarihsel yorumlara değinilir.

2. Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder.

Gaza ve cihat anlayışı, istimâlet politikası, millet sistemi üzerinde durulur.

3. Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar.

Coğrafi keşifler, Rönesans, Aydınlanma Çağı, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbı, sömürgecilik ve bunların neden olduğu karmaşa ile insan hakları ihlallerine değinilir.

4. Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.

5. Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.

Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örneklere yer verilir'.

2.1.12.1. Çocuğa görelilik ilkesi. Yapılandırmacılık ile birlikte öğrenciler öğretimde daha aktif hale geldiler. Bundan dolayı yapılacak olan eğitim ve öğretim etkinliklerinde öğrencinin ilgi ve ihtiyaçları göz önüne alınarak yapılmaktadır. Öğrencinin ihtiyaçları öğretim yöntem ve tekniğini belirleyen önemli bir unsur olmaktadır. Öğrencinin ilgileri, heyecanları, öğrenme merakları öğretimde tüm faaliyetlerin temel taşıdır. Okulda öğrencilerin yaratıcı olarak yetiştirilmesi ile tüm faaliyetlerin öğrenciye göre ayarlanmasıyla gerçekleşir (Küçükahmet, 2009, s:49)

Öğrencinin ilgisini, merakını, gereksinimlerini dikkate almayan eğitim modeli ile çocuğa istenilen özelliklerin kazandırılması mümkün değildir. Eğitimin amacı çocukta var olan potansiyeli açığa çıkarmaktır. Bunun için çocuğun bedensel, duygusal, zihinsel ve sosyal gelişimini dikkate almadan yapılacak eğitim amacına ulaşamaz. Bu durum çocukta var olan potansiyelinde körelmesine neden olur. Öğretimde dikkat edilmesi gereken konulardan bir diğeri de öğrencilerin ihtiyaçlarıdır. İhtiyaçları zamanında karşılanması çocuğun öğrenmede güdülenmeyi de beraberinde getirir.

Güdülenme artıkça öğrencilerin etkinliklere katılma oranı da artar ve duyuşal bakımdan doyuma ulaşmaları sağlanır(Arslan, 2007, s:34). Öğretimin düzenlenmesinde çocuk bir bütün olarak düşünölmeli aynı zamanda bireysel farklılıklar, öğrencinin fizyolojik ve psikolojik özellikleri de dikkate alınmalıdır. Öğrencilere öğretilecek konular seçilirken öğrencinin ilgi, ihtiyaçları temel alınır (Demirel, 2008, s:77).

2.1.12.2. Yakından uzağa ilkesi. Çocuklar ilk doğduklarında çevreyi bilmek ve algılamaya çalışırlar ve büyüdükçe çevresini öğrenir. Öğrenci doğal ve toplumsal olan çevrede yaşar. Bilmek insanoğlu için itici bir güçtür. Bilme gücü yani merak öğretimi canlı tutar, çocuğun çevreyi öğrenme isteğini öğretimde de kullanılmalıdır (Arslan, 2007, s:35).

Öğrenciye öğretilecek konuların düzenlenmesinde yakın çevreden hareketle yapılır. Öğrencinin yakın çevresi ailesi, okulu, yaşadığı mahalle, şehir ile ülkedir. Yakından uzağa etkili öğrenmenin gelişmesinde önemli yere sahiptir (Demirel,2008, s:77). Öğretim etkinliklerinde yararlanılan çevre somut, kolay ulaşılabilirlikten dolayı en yakından başlanılarak daha uzak çevrelere doğru genişletilir (Dirik, 2014, s:109).

2.1.12.3. Kolaydan zora, basitten karmaşığa ilkesi. Konular anlatılırken önce basit bilgi ve becerilerin kazandırılmasıyla başlanmalı; sonrasında zorluk düzeyi artan bilgi ve becerilerin kazandırılmasına önem verilmelidir (Köksal ve Atalay, 2015, s:19).

Öğretim etkinliklerinde çocukların üstesinden kolaylıkla gelebileceği etkinliklerle başlanmalı ve adım adım zorlaşarak devam etmelidir. Öğrencilere üstesinde gelmeyeceği zor etkinlikler yaptırmak öğrencilerde başarısızlık duygusu yaşanacaktır bu duru daha sonraki öğrenmelerini de olumsuz etkiler. Bandura'ya göre öz yeterlilik ile başarı arasında sıkı bir bağ vardır. Güdülenmişlik düzeyi düşük olan öğrenciler bazı davranışları yerine getirmede kendilerini yetersiz olarak algırlar. Bundan dolayı bir problem durumu ile karşılaştıklarında kaygı ve güvensizlikten sabır ve dayanma gücünü gösteremezler. Öğrenciler önce kolay yani basit tek başına yapabileceği sonra ise adım adım daha zor, karmaşık işleri yapmaya yönlendirilmelidir. Böylelikle

çocuklar zorlukların üstesinden gelerek kendilerine güven duymayı öğrenir, hayatta karşılaşacağı problemleri çözebilecek kapasiteye sahip olur (Arslan, 2007, s:36).

Öğretim sürecinde çocuğun aktif olduğu etkinlikler kolay ve basit yaşantılardır. Başkalarının yardımıyla edindiği yaşantılar çocuğa göre daha zor olan yaşantılardır. Bunlar göz önüne alındığında derslerde öğretmen yerine öğrenci etkin olmalıdır. Örneğin Türkçe dersinde okumaya geçmeden önce harfler öğretilir sonra heceler en sonunda ise kelimenin tamamı okunur. Yani harf öğretmeden cümleleri okumayı öğretmiyoruz.

2.1.12.4. Somuttan soyuta. Çocuklarda var olan zihinsel gelişim önce somut olanı algılar bilişsel gelişime bağlı olarak soyut olanı algılar. Öğrenciler somut kavramları daha kolay öğrenir, çünkü somut olan gözle görünür bunu anlamak için ekstra çaba gerekmez bu sebeple öğretme sürecinde öğrencilere ilk olarak somut bilgiler vermeli, daha sonra soyut kavramlar öğretilmelidir (Demirel,2008, s:77).

Öğrenme sürecine, bütün duyu organlarını katmak öğrenmenin temel şartlarından biridir. 7-11 yaş çocuklarının sahip oldukları zihinsel gelişim özellikleri nedeniyle çok fazla duyu organının kullanılması gerekir. Bu nedenle öğretim süreçlerinde eşya ve nesnelerden, modellerden, araç ve gereçlerden yararlanırlar (Köksal ve Atalay, 2015, s:9).

İnsanlar duyu organları aracılığıyla öğrenirler. Bu durum öğrenciler için de geçerlidir. Konunun somut olması öğrencinin konuyu kavramasını kolaylaştırır, çabuk unutulmasını ise engeller. Öğrenme süreci somut nesnelerle başlanmalı aşama aşama soyuta doğru gidilmesi gerekmektedir (Küçükahmet, 2009, s:52). Programların tasarlanmasında, uygulanmasında zihinsel gelişim dönemleri dikkate alınmalıdır (Dirik, 2014, s:111).

2.1.12.5. Bilinenden bilinmeyene ilkesi. Çocuklara yeni bir bilgiyi öğretirken önceden öğrendikleriyle yani bildikleriyle bağlantı kurarak bilgiyi yapılandırır. Bu nedenle öğretmen konuyu anlatırken öğrencide var olan bilgi ile bağ kurarak, yani var olan bilginin üzerine yeni bilgiyi vermeli böylece yeni konunun öğrenilmesini kolaylaştırır. Öğretilecek bilgi ve becerilerin öğrencinin mevcut bilgi ve yaşantısından

hareketle öğretilmesi öğrenmenin kolaylaşmasını sağlar. Konunun kolay ve öğrenciler için anlamlı olabilmesi için öğrencilerin bildiklerinden başlanmalıdır (Köksal ve Atalay, 2015, s:7).

Öğretim süreci düzenlenirken çocuğun geçmişte öğrendiği bilgi ve deneyimlerinden yararlanmasıdır. Çocukların bilgilerinden hareketle öğrenmediği konular üzerinde yapılandırmaktır. Buradaki amaç çocuğun hazırbulunuşluk düzeyini belirlemektir (Demirel, 2008, s:77).

2.1.12.6. Yaparak yaşayarak öğrenme. Kalıcı izli öğrenmeler belli bir yaşantı sonucu oluşan, uygulamalı olarak yapılan, yani yaparak yaşayarak gerçekleştirdiğimiz öğrenmelerdir. Öğrenmenin kalıcı olabilmesi için daha çok sayıda duyu organı kullanılmalıdır. Öğrenme üzerinde duyu organlarının etkisi: görme %75, işitme %13, dokunma %6, tat alma %3, koklama %3 şeklindedir. Öğretim sürecine öğrenci etkinliklerde ne kadar aktif olursa, alıştırma ve uygulama yaparsa, öğrendiklerini tekrar ederse o kadar iyi öğrenir. Gezi, gözlem, drama, gösterip yaptırma vb. yöntemlerde yaparak yaşayarak öğrenmeye ağırlık verilmelidir (Arslan, 2007, s:41,42). Çocuklar bu ilke sayesinde ilk elden yaşantı edinirler. Katılım ne kadar çoksa öğrenmede o kadar etkili ve kalıcı olur. Derse katılım açık ve örtülü olabilir. Açık katılımı öğrencinin davranışları gözlenebilir. Örtülü katılım ise öğrenci dıştan gözlenemez bunun yerine zihinsel olarak öğrenmeyi gerçekleştiren işlemler yaptırılabilir (Dirik, 2014, s:113).

2.1.12.7. Açıklık ilkesi. Öğretim esnasında ne kadar çok duyu organı katılırsa öğrenme o ölçüde kolay, unutma ise bir o kadar zor olur (Küçükahmet,2009, s:51) Açıklık ilkesinin temelde iki anlamı vardır. Bunlardan ilki öğretmenin kullanmış olduğu dilin açık ve anlaşılır olmasıdır. Yani öğretmenin derste konuşulan terim ve kelimelerin öğrenciler tarafından kolayca anlaşılmasıdır. Bu yüzden öğretmen derste basit ve gündelik dilde kullanılan, herkesin kolayca anlayabileceği kelimeler kullanılmalıdır. İkinci anlamı ise öğretmenin öğretimde fazla duyu organına hitap etmesidir (Köksal ve Atalay, 2015, s:7). En kısa yoldan doğru ve kolay anlaşılmayı ilke edineceklerdir. Öğretimde dolaylı anlatım, imalı anlatım, karmaşık anlatım ve sunumlar öğrenme etkinliğini zorlaştırmaktan başka bir işe yaramadığı görülmektedir.

Öğretmen dili etkili, iyi ve doğru kullanılmalıdır. Çocukları öğretim sürecinin içine çekerek etkin katılımlarını sağlayacaktır (Dirik, 2014, s:110) Çocuklarla ders işlenirden birden fazla duyu organının öğrenmeye katılması sağlanır ise öğrenme de bir o kadar kalıcı olacaktır. Burada temel ilke olabildiğince duyu organı kullanmak (Demirel,2008, s:77).

2.1.12.8. Güncellik ilkesi. Çocukları güncel olay ve sorunlarla ilgilendirmek, ulusal, evrensel boyutta öğrencilerin bilimsel, sosyal, kültürel, sanatsal duyarlıklarını geliştirmek güncellik ilkesine bağlı uygulamalarla sağlanabilir. Öğretmenler bu ilke sayesinde çocukların, toplumunda yaşanan olayların farkına varması ve bilinçli bir birey olmasını hedefler. Bu ilkenin kazandırılmasıyla beraber birey çevrede yaşananlara karşı daha ilgi, sorumluluklarının farkında olan ve toplumdaki olaylara duyarlı bir birey haline gelir (Dirik, 2014, s:114).

2.1.12.9. Ekonomiklik İlkesi. Ekonomiklik öğretim etkinliklerinde kaynakların akılcı, verimli kullanılmasıdır. Ekonomikliği ucuzluk olarak algılamamak gerekir. Kullanılan kaynakları israf etmeden, savurganlık yapmadan en üstün verimi elde edecek şekilde kullanmaktır. Bu ilkede planlama çok önemlidir (Dirik, 2014, s:115).

Ekonomik olmayı sağlayan önemli etken planlamadır. Planlama olmadan yapılan dersler zaman sıkıntısı olan öğretimde zaman ile imkanları israf eder böylelikle de istenilen düzeyde öğrenme de sağlanamaz (Köksal ve Atalay, 2015, s:13).

2.1.13. Görsel unsurlar ve bu unsurlar kullanılırken dikkat edilecek hususlar. Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan Osmanlı tarihi ile ilgili bölümlerde yer alan görselleri incelemeye başlamadan önce görselleri değerlendirirken hangi hususlara dikkat etmemiz gerektiği ve bu görsellerin öğrencinin öğrenme durumu üzerine olan etkilerini incelenecektir.

Ders kitaplarında kullanılan renk, görsel bütünlüğüne katkı sağlayan ve aynı zamanda grafik de iletişimin sağlanmasına katkı sağlamaktadır. Gereğinden çok ve bilinçsiz renk kullanmak görselde karmaşık bir yapı meydana getirir. Kitap tasarımında

renklerin seçiminde, renklerin insan psikolojisi üzerindeki tesir ve etkileri göz önünde bulundurulmalıdır. Ders kitabında kullanılan soğuk renkler uzaklık ve derinlik etkisi yaratır. Sıcak renkler ise izleyende neşe ve dikkat çeker. Bundan dolayı kitap tasarımlarından kullanılacak renkler çocukların gelişim özellikleri temel alınarak seçilmelidir (Şahin, 2003, s.134-135).

İnsanların kişilik özellikleri kullanılan görsel materyalleri etkilemektedir. Bunlara ek olarak görsel materyali kullanacak olan öğretmenin önceki bilgileri görsel materyalden yararlanma derecesine de etki eder. Mesela metin içerisinde kullanılan haritalar metinden bilgi öğrenmeyi kolaylaştırır. Öğrencinin öğreneceği konu ile ilgili ön bilgisinin olması halinde haritada öğreneceği yeni bilgiyi pekiştirerek etkisini daha çok artırmaktadır. Derste kullanılacak olan resimler, içeriği kavramaya yardımcı olmalı, dikkati çekmeli, öğrenciyi motive etme, soyut ve karmaşık olan kavramları açıklama gibi farklı işlevleri vardır. (Şahin,2014,31, 46). Ders işlenirken görsel materyal kullanma sınıf ortamını monotonluktan kurtararak verimli ve etkili öğrenmelerin oluşmasına yardımcı olur. (Dursun, Eşgi, 2008, s:21, 34).

Derslerde eğer tablolar kullanılacaksa öğretmen, çocukların gelişim özelliklerini göz önünde bulundurmalıdır. Kullanılacak olan tablo, diyagram, çizimler, grafikler vb. öğeler metin içerisinde basit ve de tutarlı biçimde kullanılması bu öğelerin etkileyciliğini artırmaktadır. Metnin içinde yer alan bilgi görsel öğelere kaynak olması ve görsellerin de aynı şekilde metin içindeki bilgiyi doğrudan destekleyecek şekilde olmasına dikkat edilmelidir. Ders kitabında yer alan görsel materyaller konuyu desteklemesi, öğrencilerin okuduklarını anlama, hatırlama ve kullanımını kolaylaştırmaktadır (Şahin, 2014,31, 46).

Ders kitaplarında kullanılan görsel öğelerin sayısı metni desteklemesi ve metin içinde bulunan bilgi ile tutarlı olmalıdır. Görsel öğeler içerik ile tutarlı olması durumunda, bilginin açıklanmasında, somutlaştırılmasında, bilgilerin kalıcı olmasında ve de öğrenciyi konu üzerinde düşündürmeye yardımcı olur. Ders kitabında kullanılacak materyal eğer konuyu desteklemiyorsa konunun öğrenilmesine bir faydası yoktur aynı zamanda bilginin öğrenilmesine de bir etkisi olmaz (Şahin, 2014,31, 46).

Görselin metinde anlatılanları iyi bir şekilde temsil edebilmesi için bu iki unsurun birbiriyle uyumlu ve kendi içerisinde bir bütünlük oluşturması gerekir. Metinle onu destekleyen görsel öğeler arasına ilgisiz metinlerin ya da görsellerin girmesi etkililik

derecesini azaltır. Bu nedenle metinle görsellerin birbirini tamamlayacak bir şekilde düzenlenmesi gerekir. (Şahin,2014, s:31, 46).

Hasan Şahin ders kitabında bulunması gereken görsel nitelikleri şu şekilde belirtmiştir. Bu nitelikler ayrı ayrı maddelemiş olsa da birbirleriyle ilişki içindedirler. Bu niteliklere şu şekilde değinilmiştir:

- 1.Ders kitabının içindeki metinler görsel malzeme ilgi çekici kılınmalıdır. Kullanılan görsel materyal süsleme amaçlı değil, fonksiyonel kaynak malzeme niteliğinde olmalıdır.
- 2.Algi, bireysel özellikler hariç sosyal ile kültürel özelliklere göre değmektedir. Bundan dolayı ders kitaplarındaki öğretici öğeler, gelişim özellikleri ile sosyo-kültürel özellikler dikkate alınarak tasarlanmalıdır.
- 3.Renkler, haritaların, grafiklerin ilgi çekiciliği, resimlerin kalitesi, fotoğrafların canlı dahası gerçeğe yakınlığı gibi özelliklerin yanı sıra, yazıların mühim noktalarda koyulaşması veya italik olması, çerçeve içine alınması, renkli olması, yazı karakteri de önem arz etmektedir.
- 4.Ders kitaplarında sayfa düzenine önem gösterilmelidir. Bir sayfada metinlerin yerleşimi okuyucunun metindeki fikirleri organize etmesine yardımcı olur.

2.1.13.1. Görsel öğelerin öğrenme üzerine etkileri. Ders kitaplarında resim, fotoğraf, şekil, tablo, şema vb. görsel öğeler kitap yerleştirilmesinde monotonluktan kaçınılmalı ve informal denge gözetilmelidir. Görsel öğeler kitap sayfasında kullanılırken hep aynı tarafa yerleştirilmemeli, kullanılan görseller devamlı çerçeve içine alınmamalı, kullanılan görseller boyut olarak birbirinden farklı olarak kullanılmalıdır. Ders kitaplarında kullanılacak olan görsel öğeler sayfa içerisine okuma akışını engellemeyecek şekilde yerleştirilmelidir (Şahin,2014,31, 46).

Ders kitabında kullanılacak olan görsel öğeler başlığın altına, metnin ortasına, paragraf arasına yerleştirilmemeli ve görsel öğeler bölünmemelidir. Metnin ya da paragraf arasına yerleştirilen görseller bilgi akışını sekteye uğratar. Eğer bir görsel ders kitabında kullanılacaksa bazı özelliklere sahip olması gerekir. Ders kitabında kullanılan resimler açık ve anlaşılır olmalı ve öğrencinin mesajı algılayacak kadar detay kullanılmalıdır. (Şahin, 2014, s.31, 46).

Ders kitabında vurgulanmak istenen ögeler var ise bunların sol üst köşeye yerleştirilmelidir. İnsanlar bir resme bakarken göz hareketleri öncelikle sol üst köşeye odaklanır. Dolayısıyla önemli görselleri vurgulamak için kullanılmalıdır. Yazılı ve görsel materyalde vurgulanmak istenen öğeyi diğerlerinden ayırt etmek için ok kullanmak, daha parlak bir renk kullanmak, yazı puntosunun daha büyük olması, italik yazılması, boyut olarak daha büyük olması vb. şekillerde kullanıla bilinir (Şahin,2014,31, 46).

Görsel öğeleri tasarlamada kullanılan çizgiler yön duygusu için kullanılması gerekir. Görsel materyalde genişlik, yükseklik ile derinlik duygusu yaratmak için kalın çizgiler, eğik çizgiler ise dengesizlik yaratmak için kullanılır. İnce çizgi kullanımı kalın çizgi kullanımı kadar etkili değildir. Görsel öğeler, sayfa içerisine dengeli biçimde yerleştirilmeli, gözü yormamalıdır aynı zamanda ve simetrik denge ise kullanılmamalıdır. Ders kitabında kullanılacak görsellerde asimetrik (informal) dengenin kullanılması tercih edilmelidir. Görsel kullanılacaksa ders kitabındaki sayfanın boşluk ve doluluk oranları dikkate alınmalıdır (Şahin, 2014, s. 31, 46).

Görsel materyallerde renk kullanımı sayesinde vurgulamak istenilen noktalar ile duygusal tepkiler yaratmak için kullanılır. Görsellerde kullanılan renkler en fazla dört renkle ile sınırlandırılmalı, dörtten fazla renk kullanımı ise öğrencide anlam karmaşasına neden olabilir. Ders kitabında yer alan görsel amacına uygun olacak büyüklükte ve görselin anlaşılmasını sağlayacak boyutta olmalıdır. Görsel öğenin önem derecesine göre kullanılacak görsel materyal büyük ve geniş olmalı ancak görsel materyal tüm sayfayı da işgal etmemelidir. (Şahin, 2014, s. 31, 46).

Ders kitabında kullanılan görseller çocukta görsel düşünme becerilerinin gelişmesine etki eder. Görsel materyal kullanılarak bilgi daha etkili şekilde sunulabilir. Öncelikle kullanılacak olan görsel öge dikkat çekici, ilgili olmalı, renk, boyut yönünden de etkili olmalı ki öğrenciyi düşündürmeye yönlendirsın. Kaliteli resim dikkat çeker bununla beraber, öğrencide anlatılan konunun önemli olduğu beklentisini artırarak metnin okunmasını artırır (Şahin, 2014, s. 31, 46).

Öğretim materyalinde somut unsurlar kullanmak çocukta var olan hayal gücünü harekete geçirmekle beraber, öğrencinin derse güdülenmesine yardımcı olur. Ders kitabında görsel unsurların yer alması öğrencide görsel hazzı artıran unsurlardandır. Böylece çocukta güdülenme düzeyi ile hazırbulunuşluğunu artar. Bundan dolayı, Ders

kitaplarında kullanılan görseller çocukta çeşitli düşünme becerilerin (yaratıcı düşünme vb.) geliştirecek şekilde hazırlanmalıdır. Kullanılacak görseller seçilirken özen gösterilmeli ve bu konuda seçici olmak gerekir (Şahin, 2014, s. 31, 46).

2.1.13.2. Resimler ve resimlerin genel özellikleri. Resim, soyut düşünceleri somutlaştırarak daha gerçekçi bir biçimde bilgiyi aktarır. Öğretiminde görsellerin kullanılması, Dale'in Yaşantı Konisindeki sözel semboller düzeyindeki soyut bilgiyi daha somut düzeye çıkmasını sağlar.

1. Resimler sayesinde soyut düşüncelerin ve kavramların gerçekçi bir şekilde öğrenciye aktarılmasında kolaylık sağlar. Kısacası öğretim esnasında somut kavramların soyutlaştırılmasında önemli bir etkiye sahiptir.
2. Ders kitabında resim kullanılırken çok fazla bir donanım gerektirmez. Maliyet açısından ekonomiktir. Kullanımı kolaydır.
3. Resim öğretim hayatında hemen hemen tüm derslerde ve öğretim kademelerinde kullanılabilir bir yapıya sahiptir.
4. Resimler sayesinde öğrencinin öğrenme düzeyleri ölçülebilir, kısacası ölçme ve değerlendirme alanlarında da görseller kullanılmaktadır.
5. İnsanlar resimleri yorumlarken kendi duygu ve düşüncelerini resim üzerinde yansıtmada durumunda gerçekleştirebilmektedir (Kaya, 2006, s:51-52).

2.2. İlgili Araştırmalar

Osmanlı tarihi öğretimi alanında yapılan yüksek lisans tezleri

Zeynep Avcı (2000) İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Osmanlı Devletinin Duraklama ve Gerileme Devrinin Öğretimi isimli Yüksek Lisans Tezi erişime kapalıdır. Özete yer alan bilgi: Anket sonucunda yapılan değerlendirme ile öğretmenlerin çağdaş eğitim-öğretim teknolojileri ile yöntemleri kullanamamaları, ölçme ve değerlendirme bilgilerinin eksikliği gibi nedenlerle dersin işlenişinde birçok sorunların olduğu görülmüştür. Bu eksiklikler giderilmediği sürece bu sorunlar devam edecektir.

Lokman Erül (2002) İlköğretim Okulları I. Kademe 6. Ve 7. Sınıflar Bilgilerde Osmanlı Tarihi Dersinin, Sosyal Bilgiler Dersinin Amaç Ve Müfredat Kapsamında Değerlendirilmesi 6. Ve 7. Sınıf Osmanlı Tarihi Dersinin Amaç Ve Programının Değerlendirilmesi isimli Yüksek Lisans Tezi erişime kapalıdır.

Zekeriya Akkuş (2002). İlköğretim Okullarında Sosyal Bilgiler Derslerinde Osmanlı Kültür ve Uygarlığı Konularının Öğretimi Yüksek Lisans Tezi: Ders kitaplarında yer alan şekil, grafik, resim, harita vb. öğelerde baskı kalitesinin yetersizliği ve kalitesiz malzeme kullanılmasından dolayı renk kaymaları meydana gelmiş, dolayısıyla kitapların görsel cazibesi kaybolmuştur. Aynı zamanda resimler sayfa içerisinde estetik olarak yerleştirilmediği gibi, konuldukları yerlerde konularla alakalı görünmemektedir. Yapılan gözlemler sonucunda öğretmenlerimizin büyük bir çoğunluğunu Osmanlı Kültür ve Uygarlığı konusunu öğretirken klasik yöntemlerden vazgeçemedikleri, genellikle anlatım, soru cevap metodunu kullandıkları, yeterli araç gereç ve yöntem teknik kullanmadıkları ortaya çıkmıştır. Okulların bir kısmında ise yeterli araç gereç bulunmamaktadır.

Yusuf Altunok (2003) İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi Osmanlı Tarihi konularının Amaca Düzeylerinin öğretmen ve Müfettiş Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi isimli Yüksek Lisans Tezi erişime kapalıdır.

Âdem Ateş (2007)Çoklu Zekâ Kuramına Göre Düzenlenen İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersi “Osmanlı Kültür Ve Uygarlığı” Ünitesi İçin Hazırlanan Eğitim Durumunun Öğrencilerin Akademik Başarısına Etkisi Yüksek Lisans Tezi

Araştırma sonucunda Çoklu Zekâ Kuramının Sosyal Bilgiler Öğretiminde, öğrencilerin akademik başarılarını artırmada etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sözel dil zekâsı ve matematiksel mantık zekâsını ön plana çıkaran günümüz eğitim sistemimizde ise ne yazık ki diğer zekâ alanlarında ön plana çıkmış olan öğrenciler göz ardı edilmektedir. Bu da, sosyal katılım, demokratik beceriler sergileyebilen, eleştirel düşünebilen ve sorumlu birer vatanda yetiştirmeyi amaç edinen Sosyal Bilgiler dersini, öğrenciler açısından daha bir anlaşılabilir ve zor hale getirmektedir. Görsel zekâ alanına yönelik geliştirilen sunumlara öğrencilerin ilgi gösterdiği belirlenmiştir. Öğretim materyallerinde kullanılan resimlerin öğrencilerde eski ve yeninin karşılaştırılması, tarihin beraberinde getirdiği değişim sürecinin somut olarak

öğrenciler tarafından görülmesi açısından yaralı olduğu görülmüştür. Görselliğin bu yas düzeyindeki öğrencilerde ön plana çıkması derslerde görsel materyal kullanmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha vurgulamıştır.

Muhammet Savaş Yılmaz (2019) Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Osmanlı Tarihi Konularının Öğretimi (1950-1980) Yüksek Lisans Tezi

Çalışmanın sonunda ders kitaplarının içeriğinde yaşanan değişimin siyasi iktidarda meydana gelen değişimlerden ve eğitim bilimlerindeki gelişmelerden daha çok yazarlar arasındaki farklılıklardan kaynaklandığı, tarih ders kitaplarının öğretim materyali olmaktan öte tarih bilimine ait kitap özelliği taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Baltacıoğlu tarih öğretiminin kitap ibarelerinden kurtarılması gerektiğini vurgulayarak olayların meydana geldiği yerlerin resimleri, haritaların gösterilmesi gerektiğini belirtmiştir (Ata, 2000).

Harita, eskiden beri tarih öğretiminin vazgeçilmez materyallerinden biri olarak görülmüştür (Çapa, 2002).

Gümüşçü tarihi araştırmalarda mutlak surette haritanın kullanılmasını tavsiye eder. Aynı zamanda da haritasız tarih öğretip, araştırma yaptığımızı, ülkemizde hala nitelikli bir tarih atlasının olmamasından da bu durumu anlamak mümkündür (Gümüşçü, 2008).

Serhat Zaman, Hasan Günel, Nilgün Zaman araştırmacıların yaptığı çalışmada Tarih Öğretmenlerinin Harita Kullanımı ile İlgili Düşünceleri Üzerine Bir Araştırma: Erzurum Örneği Tarih öğretmenlerinin % 60'ı Harita Bilgi ve Becerilerinin Yeterlilik Durumu bakımında kendini yetersiz görmektedir. Yine aynı çalışmada tarih öğretmenlerinin % 85'i Okullarında Bulunan Tarih Haritalarının Durumu Haritalar sayı ve nitelik açısından yetersiz olduğu ifade edilmiştir.

Şengül Bircan ve Mutafa Safranin yaptığı çalışmada Öğretmen yanlışları tarih derslerinde etkin ve bilinçli bir şekilde harita kullanımını engellemekte ve bu durum öğrencilerde bilgi, beceri ve ilgi eksikliklerine neden olduğu ifade edilmiştir

Bilimsel değerde bir harita, ister ilkokullar için olsun, ölçekli ve hassas olması gerektiğini ifade edilmiştir. Yine aynı çalışmada okul haritaları ve atlaslarında eğitime elverişli olmayan bir görünüm yarattığını ifade eder (Dağtekin, 1977).

Coğrafi bilgilerin öğretimi kadar tarihi olguların öğretiminde de haritalar etkili şekilde kullanılır (Erden, 1996)

Hamza Akengin yaptığı çalışmada Okulda kullanılan ders kitabındaki harita, atlas ve duvar haritalarının, haritada bulunması gereken niteliklere sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Tarih öğretiminde kullanılan haritaların ilişkilendirildikleri olaylarla bütünlük sağlamadıkları, Yine aynı çalışmada haritalarda önemli bilgi eksiklikleri de dikkati çekmektedir (Akengin, 2015).

Coğrafya ve tarih konularının öğrencinin mantığında bir mekâna oturtulması büyük ölçüde harita ve kürelerin kullanımı ile mümkün olduğunu ifade eder (Darakçı, 2014).

Tarih öğretimi toplumsal yaşamın bütün alanlarını (hukuk, ahlak, dil, edebiyat, resim, müzik, din, eğitim vb.) kapsamalıdır (Ata, 2000). Tarihi olayla ilgili resim, tablo, tarihi eser gördüğünde hayal gücü canlanır. Olaya ilişkin resim başka duyguların çalışmasını sağlar (Ata, 2000). Baltacıoğlu'na göre mevcut tarih öğretiminde öğrenci tarihi hazır olarak bulmakta ve sadece alıcı konumundadır (Ata, 2000).

Etkin ve çağdaş amaçlara hizmet eden, öğrenci katılımını arttıran bir tarih sınıfının oluşturulmasının eğitimsel açıdan önemli olduğu ifade edilmiştir (Şengül ve Akça, 2009)

Akdağ (2009) tarafından yapılan araştırma olan İlköğretim 6. ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi (Konya İli 7.sınıf öğrencilerinin ders ve çalışma kitapları konusunda olumsuz görüşe sahip olanların çoğunlukta olduğu görülmektedir. Öğrenci ifadelerinde göze çarpan en önemli nokta öğrencileri kitapların anlaşılabilirliğinin düşük olması, içerik açısından bilgilendirmelerin az olması, konular arasında bütünlük olmadığı yönündeki ifadelerdir (Akdağ 2009).

Mentiş (2007) tarafından yapılan çalışma olan Yeni Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesinde öğretmenlerin yeni sosyal bilgiler ders kitaplarını genel olarak tasarım, görsel düzen, fiziksel yapı, dil ve anlatım bakımından olumlu olarak değerlendirirken içerik bakımından kısmen olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Aynı zamanda Akıcı ve anlaşılır bir dil kullanılmasına daha fazla özen gösterilmesi de önerilmiştir (Mentiş, 2007).

Nalçacı (2011) tarafından yapılan araştırmada da öğretmenlerin sosyal bilgiler ders kitapları hakkındaki görüşlerinde: Elde edilen bulgulara göre, 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının; fiziksel yapısı, tasarımı, dili, programa uygunluğu ve bilimsel içeriğine ilişkin öğretmen görüşlerinde; ders kitabı incelemesiyle ilgili eğitim alma ve sosyal bilgiler programı hakkında bilgi düzeyleri değişkenleri açısından istatistiksel olarak 0.05 anlamlılık düzeyinde manidar bir farklılık görülmemiştir (Nalçacı, 2011).

Burhan Akpınar ve Hasan Aydemir'in yaptıkları çalışmada Öğretiminde daha çok sunuş stratejisi ile soru-cevap gibi geleneksel yöntemlerin tercih edilmesine karşın, öğretmenlerin, Sosyal Bilgiler dersini çağdaş bilişsel ilkelere uygun işledikleri belirlenmiştir. Uygulamada geleneksel materyallerin dışına çıkamadıkları söylenebilir (Akpınar, Aydemir, 2012).

Tarih ders kitaplarına bakıldığında savaşlar anlatılırken eleştirel bir bakış açısının baskın olmadığı görülmektedir. Savaşların anlatımı genellikle öğretici tarzda yazılmıştır. Osmanlı tarihinin anlatıldığı ortaöğretim tarih 10. sınıf ders kitabında padişahların hayatları ve savaşçı yönleri anlatılırken bilimsel üslubun yerini hikâyeci anlatımın aldığı görülmektedir (Aktaş, 2013).

Çelikkaya, (2013) yaptığı çalışmada: Okullarda bulunması en kolay olan haritaların ve yer kürenin Sosyal Bilgiler dersinde vazgeçilmez materyal olarak kullanıldığını göstermektedir (Çelikkaya, 2013).

Aslan ve Turan (2016) yaptıkları çalışmada tarih öğretmenlerinin sınıf ortamında görsel kullanma becerilerinin düşük seviyede olduğunu ortaya çıkarmışlardır (Aslan, Turan, 2016).

BÖLÜM III

YÖNTEM

Çalışmamızın bu bölümünde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin toplanması ve verilerin analizi alt bölümleri ile ilgili bilgiler verilecektir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Ders kitabında yer alan ‘Türk Tarihinde Yolculuk’ adlı ünitenin Osmanlı tarihi konuların geçtiği bölümlerde metinsel, fiziksel, görsel, ünite kazanımları vb. açılardan değerlendirilmesi için doküman incelemesi yapılmıştır.

3.2. Araştırmanın Evreni

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf ‘Türk Tarihinde Yolculuk’ adlı ünitenin Osmanlı Tarihi konuların geçtiği bölümler, tarih öğretimine uygunluğu açısından değerlendirilmesi.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırma deseni olarak nitel araştırma içerisinde yer alan doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda yazılı doküman ve belgelerin analizi, kendi başına kullanıldığı gibi, görüşme ve gözlemle elde edilen verilere destek amacıyla da kullanılır. Nitel araştırmada resimler ve grafik sunumlar şeklinde sınıflandırılır. Bunların yorumlanması ve analizi sistematik bir yaklaşım gerektirir (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s:40-42).

Nitel araştırmada amaç araştırmacının konuyu ayrıntılı, derinlemesine betimleme, yorumlamadır. Bunu yaparken ulaşılan sonuçların güvenilirlik ve geçerliğinin yüksek olmalıdır. Elde edilen ayrıntılar doğrudan okuyucuya sunulmalıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s: 48).

Doküman incelemesi araştırılması istenilen olgu ile olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi içerir. Dokümanlar araştırmanın, ihtiyacı olan veriyi, gözlem ve görüşme yapmadan bilgi kaynağına ulaşır. Doküman incelemesi bu bakımdan ekonomiktir. Doküman incelemeye ek olarak gözlem ve görüşmenin kullanılması geçerliliği ve önemli ölçüde artıracaktır. Fotoğraf ve görsel malzemelerde nitel araştırmada kullanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s:90, 91).

Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğini dikkatli sistemli olarak analiz etmekten dolayı kullanılan bir nitel araştırma yöntemidir. Basılı ve elektronik materyaller olmak üzere belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli yöntemlerden biride doküman analizidir. Doküman analizi anlam çıkarmak, konu hakkında ortak bir anlayış oluşturmak, bilgiyi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Kıral, 2020).

Doküman kaydedilmiş metin ile resimleri araştırmacının müdahalesi olmadan var olan materyali içermektedir. Araştırmalarda kullanılmak üzere kullanılacak doküman çeşitleri; reklamlar, ajandalar, katılım kayıtları, davetiyeler, toplantı tutanakları, kılavuzlar, notlar, kitap ve broşürler, günlükler, dergiler, program kayıtları, mektuplar, muhtıralar, haritalar, çizelgeler, gazeteler, sanat eserleri, program detayları, radyo TV program senaryoları, örgütsel raporlar, anket verileri, çeşitli kamu kayıtları, not defterleri, fotoğraf albümleri vb. olup araştırmalarda araştırmacılara veri sağlayan kaynaklardır. Dokümanları; niteliklerine ile bulundukları ortama göre ayrılmaktadır. (A) *Niteliklerine göre dokümanlar*: (1) Yazı temelli olanlar (2) Görüntü temelli olanlar (3) Ses temelli olanlar (4) Görsel-işitsel olanlar ile; (B) *Bulundukları ortama göre dokümanlar*: (1) yazılı olanlar (kitaplar, raporlar, dergiler gibi), (2) film şeklinde olanlar (fotoğraflarlar gibi), (3) bilgisayar üzerinde var olanlar (veri tabanları gibi); (4) taşınabilir manyetik olanlar (CD, flash gibi) şeklindedir. Farklı araştırmacılar aynı dokümanlar için farklı sınıflandırmalar yapmıştır (Kıral, 2020).

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

4.1. Gelişim, Öğrenme Psikolojisi ve Kavram Öğretimi Açısından Değerlendirilmesi

Bu kısımda 2019-2020 yılı Ekoyay yayınları 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan Osmanlı tarihi ile ilgili olan kısımlar, Tarih öğretimi çerçevesinde analiz edilecektir. Osmanlı tarihi ile alakalı olan konular 2. Ünite olan Türk Tarihine Yolculuk ünitesinde yer almaktadır.

7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı toplam 250 sayfadır. 7 adet ünite bulunmaktadır. 34-95 sayfa aralığında Osmanlı tarihi konuları yer almaktadır. Osmanlı tarihi anlatımına ünite sonu değerlendirme ve ünite girişlerde dahil 61 sayfa ayrılmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı tarihi konularının içeriği, öğrencilerin öğrenme ve gelişim özellikleri açısından analiz edilecektir.

Bu bölümde öğrencinin bilişsel gelişim dönemi ve içinde bulunduğu yaş aralığı dikkate alınacaktır. Ders kitabı içerisinde yer alan konuları, konular içerisinde geçen kavramları, metinlerin ve görsel unsurları; öğrencinin içinde bulunduğu gelişim dönemine ulaşıp ulaşmadığını alanla ilgili kaynak ve literatür taraması yapılarak incelenmiştir.

Gelişim ve öğrenme evreler halinde ilerler durağan değildir. Gelişimin seyri bireyseldir. Bireyler arasında farklılıklar göstermektedir. Bundan dolayı yapılacak olan programlar da bu durum göz ardı edilmemelidir. Konumuz kapsamı içinde yer alan ortaokul 7. Sınıf öğrencileri 11-13 yaş aralığında yer almaktadırlar. Yani somut işlemler döneminin özelliklerini yansıtmaktadırlar.

Somut işlemler döneminde yer alması bütün çocukların aynı gelişim özelliklerini yansıttığından bahsedemeyiz burada bireysel farklılıklara da dikkat etmek gerekir. Elkind ve Hallam bilişsel gelişim ve tarih öğretimini soyut kavramlarla dolu olduğunu ifade etmişlerdir. Hallam yaptığı çalışmalarda çocuklarda gelişmesi beklenen tarihsel düşünme ancak 16.5 yaşından yani soyut düşünme aşamasında kazandığını, 16.5 yaşından önce ise tarihsel düşünmeye ulaşamayacağını belirtmiştir. 13 yaşında ki

çocuklar ile yaptığı araştırmada çocukların cevaplarının somut düzeyde olduğunu göstermiştir (Ata, 1999).

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Türk Tarihine Yolculuk adlı ünitenin ilgili bölümde ünite içerisinde konu girişlerinde kavramlar bölümü oluşturulmamıştır. 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitabı içerisinde yer alan ‘Etkinlik Zamanı’ adlı çalışmalarda kavramlara yer verilmiştir ama anlamlarına yer verilmemiştir. Sadece bu kavramların konunun pekiştirmesi için kullanılmıştır.

4.2. Osmanlı Tarihi ile İlgili Konularının Öğretim İlkeleri Açısından Değerlendirilmesi

2019-2020 yılına ait 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, Öğretim ilke ve Yöntemleri açısından burada derin bir analize tabii tutulacaktır. Analiz edilecek kısım 2.ünitede yer alan Osmanlı tarihi konusudur. Bu bağlamda Eğitim bilimleri ile ilgili kaynaklar taranmış, öğretim ilke ve yöntemleri ile ilgili bilgiler toplanmıştır. Çalışmanın Kuramsal çerçeve kısmında öğretim ilke ve yöntemleri ile ilgili akademik bilgiler ayrı olarak verilmiş, bu kısımda ise o bilgilere dayanılarak söz konusu olan ünite incelenecektir.

4.2.1. Çocuğa görelilik ilkesi. Anlatılan konuyu çocuğun yaş ve gelişim düzeyine uygun olması temel amaçtır. Ders kitabını incelendiğinde zaman öğrencinin gelişim düzeyi ihmal edilmiştir. Ders kitabın metin ve görsel incelemesi yapıldığında kullanılan görsellerin bazılarının çocuğun anlaması mümkün değildir. Kullanılan görsellerin boyut olarak küçük ve karmaşık olması temel nedendir. Buna örnek olarak sayfa 38, 45’de ki Varna savaşı tablosu, 50’de ki Belgrat kale kuşatması, 51’de ki gravür, 59’da ki Rodos’un fethi, 61’de yer alan iki minyatür, 69’da yer alan Buharlı gemi görselde neredeyse görünmüyor. Sayfa 70’de ki tablo, 73’de ki Tarih-i hindi garbi, 77’de ki Şirketi Hayriye’nin sefer tarifesi çocuk bu yazıyı okuyamaz. Bu durum minyatürlerde de yer almaktadır. Sayfa 78’de ki Orient Express afişi vb. örnek olarak gösterile bilinir.

Görsel olarak bolca minyatüre yer veren kitap, görsel bir zenginlik sunarken aynı zamanda anlam karmaşasına da yol açmaktadır. Minyatürler yapısı itibarıyla

perspektif dikkate alınmadan yapılan resimlerdir. Bundan dolayı çocukların bunları kavraması zorlaşmaktadır. Gravürlerde de renk kullanılmaması bu yaş grubu için yeterince dikkat çekici değildir.

Metin inceleme olarak kullanılan dil sade anlam ise yoğundur bu ilke ihmal edilmiştir. Metin içinde geçen müsamaha, tolerans, endüljans vb. kavlar bunlardan bazılarıdır. Ders kitabında yer alan alıntılar genel olarak düzenlenerek verilmiştir. Konudan konuya geçilmesi çocuğun bilgiyi takibini zorlaştırmıştır. Ders kitabında başlıklar nadir olarak kullanılmıştır. Düzenli başlık kullanılması Avrupa'daki Gelişmeler ve Osmanlı Devletine Etkileri bölümde karşımıza çıkmaktadır. Görsel ve metin inceleme ayrıntılı olarak yapılmıştır.

4.2.2. Yakından uzağa ilkesi. Çocuğun yakın çevresiyle yaşantı geçirme olanağı sağlamadan, adını bilmediği tanımadığı toplum ve kültürleri öğretmeye çalışmak öğretimi zor ve karmaşık bir hale getirir. Böyle olunca da eğitimin amaçlarını gerçekleştirmek mümkün olmaz. Yakın çevre çocuk için somuttur. Yakın çevresini öğrenen çocuk uzakta olup bitenleri yalın çevresindekilerle bağdaştırarak anlamaya çalışır. Çocuğun içinde yaşadığı dönem de öğrenmesinde önemli bir etkidir (Arslan, 2007, s:35).

Ders kitabında ünitenin ilk paragrafında bu ilkenin ihmal edilmiştir. Paragrafta Orta Asya, Büyük Selçuklu gibi ifadeler çocuğun içinde yaşadığı coğrafya değildir. O yüzden bu ifadelerin öğretimi yapılırken bir dünya haritası kullanılarak öğretimi yapılabilir. Böylece çocuk geneli görerek konular arsında bağlantı kurabilecektir. Örnek olarak da sayfa 37'da yer alan harita bu ilkeye ters düşmektedir. Bu harita yerine daha fazla alan gösteren harita tercih edilmelidir. Harita yakından uzağa ters düşmektedir. Yakından uzağa ilkesini öğretirken eğer imkan varsa Osmanlı devletinin o yörede yapmış olduğu cami, hamam, külliye, çeşme, han, hamam, aşevi vb. mimari yapılara geziler düzenlemek iyi olacaktır. Bunun yanında müzelerde de geziler düzenlenebilir. Bu tür geziler konuların öğrenilip içselleşmesinde önemli rol oynamaktadır. Böylelikle çocuklar ezberlemeden konuları öğrenmiş olacaktır.

4.2.3. Kolaydan zora, basitten karmaşıklığa ilkesi. Basitten karmaşığa çocukla ve ilkel insanda zeka nasıl basiti anlar şekilde iken sonradan birtakım evreler geçirerek karmaşığı yani zoru anlayacak seviyeye gelmiş ise gelişmiş bir zeka için karmaşık bir fikrin kavranması da bu kompleks fikri meydana getiren basitleri yani somut olan parçaları ve gözle görülen şeyleri kavramakla başlar. Daha sonra ise bunların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan karmaşık bilgileri idrak edebilir. Kuralların, kanunların, savaşların ve antlaşmaların anlaşılması böyledir. Okullarda yapılan öğretimde basitten karmaşığa doğru gelişme prensibinin aksi yapılmakta. Soyut somuta, ince kabaya, görülmeyen görülene, uzak yakına, zor kolaya öncelik kazanmaktadır (Baltacıoğlu, 1995, s:125).

4.2.4. Somuttan soyuta. Piaget'in zihinsel gelişim kuramına göre 6-11 yaş aralığını kapsayan dönem öğrenmenin oluşmasında somut nesneler önemli yer tutar. İlköğretim ilk kademe ve bunlara ek 6. ve 7. sınıfı da katarak öğrenim gören öğrenciler yaş olarak somut işlemler dönemindedirler. Çocukluk dönemindeki öğrencinin zihni somut nesneleri daha çabuk algılamasına bağlı olması nedeniyle öğrenme çevresi oluşturulurken somut nesnelere daha çok yer vermek gerekmektedir. Somutlaşmayı sağlamak için öğretim ortamında gerçek eşyalar, modellere ve numunelere yer verilmeli (Arslan, 2007, s:36).

Ders kitabında kullanılan görseller metinleri somutlaştırmaktadır. Bu ilke kapsamında kitapta harita, fotoğraf, minyatür, gravür, resim, tablo gibi görsel unsurlar kullanılmıştır. Bu görsellerin niteliği ve metinle olan uyumu konusunda sorunlar vardır. Metinlerin çoğunda görsel unsur kullanılmıştır, kullanılan görsel unsurlar ise renk, şekil ve sayfa içine biçimlendirme açısından bazı sıkıntılar mevcuttur.

Görsel unsurlar bazı yerlerde metinde anlatılan durumu desteklemede yetersiz ve eksik, yeni bir durum hakkında bilgi vermektedirler. Örnek olarak sayfa 37'de yer alan Osman beyin hükümdar olması bilgi ile görsel farklı sayfalarda yer almaktadır. Sayfa 38'de Şeyh Edebâli'nin Osman Bey'i Bey ilan etmesi tablosu metin içinde böyle bir bilgi yoktur. Sayfa 40'da Orhan Bey'in Bizans prensine yay hediye etmesi metin içinde böyle bir bilgi yoktur. Sayfa 41'de I. Murat av esnasında metin içinde böyle bir bilgi yoktur. Sayfa 44'de Çelebi Mehmet'in huzurunda askere maaş verilmesi metin içinde böyle bir bilgi yoktur. Sayfa 50'de I. Murat'ın tahta çıkışı ile Fatih'in

komutasında Osmanlı ordusunun Belgrat Kalesi'ne hücumu gösteren minyatürler metin içinde böyle bir bilgi yoktur. Sayfa 70'de Fransız İhtilali'nin başlangıcında Paris'te Bastille Hapishanesi'nin basılmasını gösteren tablo metin içinde böyle bir bilgi yoktur. Kullanılan bu görseller ders kitabını desteklemekten ziyade süslemek için kullanılmıştır.

Metindeki soyut kavramlar görseller sayesinde daha kolay anlaşılabilir. Öğretmen sosyal bilgiler dersinde hiç harita kullanmadan fethedilen yerler hakkında istediği kadar konuşsun çocuk bilgiyi algılayamaz ama eğer harita kullanırsa bilgi kalıcı olur. Aynı şey diğer görseller için de geçerlidir. Örneğin öğretmen derste saltanat kayıklarının fiziksel özelliklerinden bahsetsin çocuk bunu anlamakta zorlanacak çünkü bilgi soyuttur ve çocuğun saltanat kayıkları diye bir şeması yoktur. Bu bilgilerin yanında öğretmen saltanat kayıklarını gösteren bir resim veya sanal müze gezisi yaptırması bilgiyi somutlaştıracaktır. Böylece çocuk bilgiyi alacak ve yanlış öğrenme engellenmiş olacaktır.

4.2.5. Bilinenden bilinmeyene ilkesi. Öğretime çocuğun bildiği daha önce öğrendiği bilgilerden başlaması, yeni öğrenmeleri kolaylaştıracak ve daha anlamlı hale getirecektir. Öğretmen yeni konuya geçmeden öğrencilerin konu hakkında ne bildiği bilinirse, yeni bilgilerin öğretilmesi ve kalıcılığı açısından bilinenlerle ilişkilendirilmesi ve bağlanması kolaylaşacaktır. Bu ilke yeni öğrenmeleri kolaylaştırması ve kalıcılığını artırmasının yanında yanlış öğrenmelerin, yeni öğrenmeleri engellemesini de önlemektedir (Dirik,2014, s:110).

Öğretime çocuğun bildiği daha önce öğrendiği bilgilerden başlaması, yeni öğrenmeleri kolaylaştıracak ve daha anlamlı hale getirecektir. Ders kitabı konuya başlamadan önce çocuklardan daha önce var olan bilgileri açığa çıkarmalıdır. Ders kitabı da bunu metin içinde yer alan sorularla sağlamaya çalışmaktadır. Kitapta sorulan sorular çocuk aktif kılınmaya çalışılmış. Ama soru içinde yer alan kavramlara metin içinde yer verilmemektedir.

4.2.6. Yaparak yaşayarak öğrenme. Yaparak yaşayarak öğrenme çocuğun bilgiyi birinci elden öğrenmesidir. Bu ilkeyi gerçekleştirmek için müze gezileri

düzenlenebilir. Bunu yanında eğer yaşanan yörede Osmanlılara ait herhangi bir yapı varsa bunlara da gezi düzenlenebilir. Yaparak yaşayarak öğrenme için drama çalışmaları da yapılabilir. Kitap yaparak yaşayarak öğrenmeye pek uygun değildir.

4.2.7. Açıklık ilkesi. Açıklık ilkesinde bahsedince aklımıza metinde kullanılan dilin açık, anlaşılır olmasıdır. Yani herkesin okuduğundan aynı şeyleri anlamasıdır. Birde çok fazla duyu organına hitap etmesi gerekir. Bunun için öğretmen derste bolca materyale yer vermeli ya da farklı yöntem teknik kullanmalıdır. Kitap görsellerle açık hale getirilmeye çalışılmıştır.

4.2.8. Güncellik ilkesi. Çocukları güncel olay ve sorunlarla ilgilendirmek, ulusal, evrensel boyutta öğrencilerin bilimsel, sosyal, kültürel, sanatsal duyarlıklarını geliştirmek güncellik ilkesine bağlı uygulamalarla sağlanabilir. (Dirik, 2014, s:114).

Ders kitabı incelendiğinde güncellik ilkesi bağlamında sayfa 36'da yer alan Gaziantep'te Kayı İzleri genel ağ haberi. Sayfa 72'deki PTT'nin 177. Kuruluş Yılı Dönümü genel ağ haberi. Sayfa 77'de yer alan Şirket-i Hayriye'nin Şehir Hatlarına dönüşmesi. Sayfa 77'de yer alan TCDD ile verilen bilgi bu kapsamda yer almaktadır. Örnek internet haberi şeklinde verilmiştir. Verilen haber düzenlenmiştir.

4.2.9. Ekonomiklik ilkesi. Yapılması gerekenler en kısa yoldan, en az zaman, emek, para ile en fazla verim elde edecek şekilde yapmaktır (Demirel,2008, s:79).

Ders kitabı incelendiğinde Osmanlı tarihi konularının anlatımında yoğun bir bilgi aktarımı yapılmaktadır. Ders kitabında görsellerin kullanılması bilgilerin öğretiminde ekonomiktir. Öğrencilerin Osmanlı tarihi ile ilgili yoğun bilgiye maruz bırakılması ve çok fazla şeyden bahsedilmesi çocukları yorabilir ve bilgi karmaşasına neden olabilir. Bu açıdan bakınca ekonomik değildir. Ders saatlerinin kısıtlı olması bu ilke için dezavantaj sağlamaktadır.

4.3. Ders Kitabı Görsel İnceleme

Tarih derslerinde, öğrencilerde beklenen davranış değişikliklerini oluşturmak amacıyla, her türlü tarihi güncel resim ile fotoğraf, karikatürlerden faydalanması işlemi, resimlere dayalı öğretim yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır (Demircioğlu, 2005, s:118).

Metinde kullanılan görsellerin etkili olabilmesi için öncelikle görselin metinle uyumlu olması gerekir. Metin ile görselin uyumlu olmaması durumunda, metnin kalıcılığı ve etkililiği de azalmış olur. Bunlara dayanarak metin ile görselin etkili olmasını sağlamak için kesinlikle birbiriyle uyumlu olması gerekir. Bu konuda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise metin ile görselin aynı sayfada yer alması gerektiğidir. Bu olmadığı zaman verilmek istenen mesaj ya eksik kalacak ya da etki verilmek istenen mesajın etkisi istenilen düzeyde olmayacaktır. Metin ile görsel aynı sayfada yer almalıdır. Görsel ile metnin farklı sayfalarda, birbirinden uzak olması durumunda öğrenmenin etkililiğini azaltır. Bundan dolayı görseller odak noktası metin olacak şekilde, yanında, üstünde, altına konumlandırılmalıdır (Şahin, 2014).

Geçmişten günümüze kalan her türlü görsel malzeme tarihsel bilgiyi bünyesinde barındırmaktadır. Bundan dolayı resimler geçmiş anlamamıza yardım eden kaynakların başında gelmektedir. Görsel malzemeler ile resimler geçmişe ait bilgileri öğrencilere kazandırmanın yanında tarihsel becerilerin geliştirmesine katkı sağlamaktadır (Demircioğlu, 2005, s:118-119).

Ders kitaplarında kullanılacak olan resim, fotoğraf vb. görsel öğelerin konumlandırılmasında tekrardan uzak durulmalı. Kitap sayfasında yer alacak olan görsel öğeler hep aynı yere konulmamalıdır. Kullanılacak görseller için standart bir büyüklük olmayıp kullanım amacına göre farklı boyutlarda kullanılmalıdır. Ders kitaplarında görsel öğeler sayfa içerisine yerleştirilirken dikkat edilmesi gereken en önemli unsur okuma akışını engel olmamasıdır. Görsel öğeler başlığın altına, metnin ortasına, paragraf arasına yerleştirilmemeli ve görsel öğeler bölünmemelidir (Şahin, 2014).

Ders kitaplarının niteliğinin artması, içinde yer alan metinlerin düzeyi, niteliği ile içerdiği mesajların yanı sıra, yetkin biçimde tasarlanmış ve yeterince resimlenmiş grafik tasarımı önemlidir. Başka bir ifadeyle, kitap görsel olarak özgün bir resimleme ve grafik tasarımına sahip olmalıdır (Bulut, 2017, s:30).

Osmanlı arşiv kayıtları böylesine zengin olduğu için olsa gerek, araştırmacılar görsel kaynaklara genelde "üvey evlat" muamelesi yapmışlardır. Oysa Osmanlılarda 16. yüzyıl kadar geriye giden bir haritacılık ve tabii Sultan Süleyman ile ondan sonra hüküm süren padişahların siparişiyle yapılmış, aşağı yukarı o zamanın olaylarını resmeden minyatürler vardır (Faroghi, 2001, s. 22).

Zafer Çakmak ile Turan Kaçar'ın 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Resim-Metin İlişkisi Açısından Değerlendirilmesi adlı çalışmada: 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan resimlerin ilgili metinlerde yeterince ve daha fazla desteklenmesi gerektiğine dikkat çekmişlerdir (Çakmak, Kaçar, 2020).

7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı içinde yer alan 'Türk Tarihine Yolculuk' adlı ünitesi içinde; 9 harita, 47 resim bunlardan 11'i temsili resim, 10 gravür, 33 fotoğraf, 34 minyatür, 1 kartpostal, 1 afiş, 1 sefer tarifesi, 1 tane gazete görseli yer almaktadır. Görseller cetvelle ölçülmüş olup hata payı vardır.

Ders kitabında kullanılan görsellerle ilgili tek tek çalışmalar yapılmıştır. Lakin minyatür ile gravürler ile ilgili Sosyal bilgiler kademesi için bunlar ile ilgili çalışma daha azdır. Yani Sosyal Bilgiler ders kitabında minyatür kullanılması ve ya Minyatür kullanımının öğrenci başarısı üzerine bir çalışma yer almamaktadır. Buna karşın Sosyal Bilgiler görsel kullanım olarak yapılan çalışmalarda ders kitabında yer alan birkaç minyatür kullanılmıştır.

Yök tez tarandığında konu ile ilgili olarak sadece bir çalışma yapılmıştır; Nazmiye Ög, Minyatürlerin Tarih Öğretiminde Kullanılması yüksek lisans tezi.

Buna karşın minyatürlerle ilgili Fen bilimlerinde mimarlıkta, Sosyal bilimler sanat ve tasarım ile Güzel Sanatlar bölümlerinde de bu alanla ilgili çalışmalar yer almaktadır.

Gravür ile ilgili çalışmalar Sosyal bilgiler dersi bağlamında daha sınırlıdır. Yök tezde yapılan tarama sonucunda Gravürlerin Tarih Öğretimde kullanılması şeklinde çalışmaya rastlanmamıştır. Bunların dışında haritalar, fotoğraf, resim ile ilgili bolca çalışma yer almaktadır. Hepsi için ayrı ayrı çalışmalar mevcuttur.

4.3.1. Harita inceleme. Sosyal bilgiler derslerinde tarih konularının öğretiminde haritalar kullanılmaktadır. Tarih öğretiminde haritaların kullanılması öğretimi verimli yapar. Tarihi olaylar belirli bir coğrafyada cereyan eder. Tarihi

olayların baş gösterdiği yerlerin coğrafi durumlarıyla anlatmak gerekir. Savaşların nehir kenarında, dağ, bataklık civarında olması, bu sebeple coğrafyanın taraflar için elverişli ya da elverişsiz olması. Misal olarak; Boğazların birçok mücadeleye neden olması gibi durumlar ancak harita üzerinde açıklanabilir. Bundan dolayı her tarih dersinde mutlaka harita olmalıdır (Yalçınkaya, 2004, s:41,42).

Tarih dersi kapsamında mekanı algılama becerisinin kazandırılması önem arz etmektedir. Mekan algısı insanın içinde yaşadığı çevreyi algılaması, bilme ve adlandırmalarına ilişkin süreçleri kapsar. Harita becerilerinin bir anda ortaya çıkması beklenemez bunun için ilkokul ve ortaokul derslerinde yani Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri ile temellerinin atılması ve lise coğrafya ve tarih derslerinde ise geliştirilmesi gerekmektedir. Öğrencilerin tarihi olayların geçtiği mekanları zihinlerinde canlandırabilmeleri, harita sembollerini yani lejantı yorumlamayı bilmeleri ve yönü anlayabilme, tarih haritalarını çizme ve aynı zamanda yorumlaya bilme olarak tanımladığımız tarihsel mekanı algılama becerisinin öğrenciye kazandırılmasında haritalı tarih öğretiminin etkisi inkar edilemez (Bircan, Safran, 2013).

Haritayı günlük hayatta birçok alanda kullanıldığı gibi tarih derslerinde de mekana dair bilgi vermesi, eğitimde görsel materyal sağlaması ve işlenen konu ile bağlantı kurmayı sağladığı için önemli bir materyaldir. Tarih derslerinde konuların öğretiminde haritalardan faydalanmanın gerekliliği üzerine çok sayıda çalışma mevcuttur. Bazı araştırmacılar harita kullanmayan tarih ve sosyal bilgiler öğretmenlerini gerçeklerden uzak ve verimsiz olarak nitelendirmişlerdir (Akengin, 2015).

Haritalar, tarih derslerinde öğrencilerin öğrendikleri konuları hatırd tutmalarına yardım eder. Buna ek olarak öğrencilerin dersteyken anlamakta zorlandıkları bilgiyi şekil ve grafikler yoluyla öğrenmelerine yardımcı olur. Aynı zamanda harita kullanımı öğrencilerin yeni bilgiler öğrenmeye koşullandırır. Sınıfın uygun bir köşesine asılacak bir duvar haritasının olması öğrencilerin boş vakitlerinde harita ile zaman geçirmeleri öğrencilerde gizil öğrenme meydana getirecektir (Günel, Zaman, Zaman, 2011).

Tarih haritaları, tarih ile ilgili bilgiyi yorumlarken, kavramları anlamada da bize yardımcı olur. Bu nedenle sınıflarda belli başlı haritaların bulunması gerekir. Örneğin; Dünya haritası, Türkiye haritası, vb. haritalar sürekli bulunmalıdır. Böyle bir ortamda

çocuk farkında olmadan gizil şekilde tarih eğitimi almış olacaktır (Yalçınkaya, 2004, s:41,42).

Haritalarda aranacak özellikler şunlardır:

1. Haritanın üstündeki bilgiler sade ve konuyla ilgili olmalıdır.
2. Haritanın başlığı ve cinsi üzerindeki bilgilere uymalıdır.
3. Haritadaki bilgilerin açıklanış yolu haritayı kullanacak olanların seviyesine uymalıdır.
4. Harita üzerindeki renkler açık, temiz, belirli ve doğru olmalıdır.
5. Bilgiler için kullanılan semboller iyi anlaşılır olmalı ve işaretler bölümünde her sembolün anlamı çok açık belirtilmelidir.
6. Haritaların büyüklüğü sınıfta kullanmak için yeterli olmalıdır (Oruç, Liman, 2012)

Haritalarda yer alması gereken ortak unsurlar:

1. Haritanın ismi
2. Çerçeve
3. İşaretler (lejant)
4. Yön
5. Ölçek

Yukarıda verilen unsurlardan birinin eksik olması durumunda harita, harita olmaz ancak kroki olur. Bundan dolayı haritanın bir anlam ifade edebilmesi için bu unsurların hepsini kendi içinde barındırması gerekir (Oruç, Liman, 2012)



Şekil 1. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı sayfa 37, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,8x11,6)

Şekil 1’da Osman Bey Dönemi’nde (1281-1324) Osmanlı Beyliği haritası sayfa 37’te yer alır. Haritanın sol alt köşesinde lejant kullanılmıştır. Osmanlı Beyliği sınırları belirtilmiştir. Çizgi ölçek kullanılmıştır. Harita çerçeve içine alınmıştır. Harita başlığı haritanın altında yer almaktadır. Haritada yön oku kullanılmıştır. Harita Osman Bey döneminde Osmanlı Beyliği haritasını göstermektedir. Beyliğin sınırları kırmızı çizgi ile diğerlerinden ayrılmıştır. Metinde içinde Türk beylikleri diye genel bir ifade kullanılmış ama isim olarak zikredilmemiştir. Haritada ise Karesioğulları, Germiyanogulları, Candaroğulları ile Bizans İmparatorluğu bu haritada yer almaktadır. Bu bilgi eksikliğini haritayla giderilmeye çalışılmıştır. Ertuğrul gazi ile ilgili kısımda beylikler ile ilgili olarak *...baskıdan kaçan Türk boyları Anadolu’nun batısına yerleşerek Türk beylikleri kurmaya başladılar. Osman Bey’de ise Bizans ile savaştığım yani gaza ve cihat yaptığım için Moğol baskısından kaçan gazilerin ve komşum olan Türk beyliklerinin desteğini aldım.*

Haritanın yanında minyatüre yer verilmiştir. Haritanın yanında yer alması öğrencilerin dikkatini dağıtabilir. Haritaya bakınca yarım bir Türkiye haritası görüyoruz. Ama şöyle bir sıkıntı var harita yarım tamamını göstermemişler.

Bireye, bir bütün olan bilgiyi bütünsel bağlamı içinde kazandırmak, parçacı yaklaşıma göre hem daha kolay hem de daha anlamlı bir öğrenme sağlayabilecektir. (Şimşek, 2008).

Parça bütün ilişkisi için bütün bir harita tercih edile bilinirdi. Çocuklar bunu zihinlerinde anlamlandıramayabilirler. Bu haritaya bakınca burasının neresi olduğu hemen anlaşılmıyor. Hâlbuki haritaların verilen bilgiyi somutlaştırması gerekirdi. Metin içinde kullanılan bilgi haritaya iyi aktarılamamıştır.



Şekil 2. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 40, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 10,1x6)

Şekil 2’de Orhan Bey Dönemi’nde (1324-1362) Osmanlı Devleti haritası sayfa 40’da yer alır. Haritanın sol alt köşesinde lejant kullanılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları belirtilmiştir. Çizgi ölçek kullanılmıştır. Harita çerçeve içine alınmıştır. Harita başlığı haritanın altında yer almaktadır. Haritada yön oku kullanılmıştır. Harita Orhan Bey döneminde Osmanlı Devleti haritasını göstermektedir. Beyliğin sınırları kırmızı çizgi ile diğerlerinden ayrılmıştır. Bu harita ders kitabının 40. sayfanın üst kısmında yer almaktadır. Yine bu haritanın yanında da minyatür yer almaktadır. Boyut olarak önceki haritadan küçük ama bu haritada daha fazla yer gösterilmiştir. Haritada ise Germiyenoğulları, Saruhanoğulları, Aydınoğulları, Menteşoğulları, Hamidoğulları, Karamanoğulları, Eratna devleti ile Bizans İmparatorluğu bu haritada yer almaktadır. Bunların dışında farklı şehirlerde gösterilmiştir.



Yıldırım Bayezid Dönemi'nde (1389-1402) Osmanlı Devleti haritası

Şekil 3. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı 44, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 15,4x9,9)

Şekil 3'da Yıldırım Bayezid Dönemi'nde (1389-1402) Osmanlı Devleti haritası sayfa 44'te yer alır. Haritanın sol alt köşesinde lejant kullanılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları belirtilmiştir. Çizgi ölçek kullanılmıştır. Harita çerçeve içine alınmıştır. Harita başlığı haritanın altında yer almaktadır. Haritada yön oku kullanılmıştır. Harita Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı Devleti haritasını göstermektedir. Devletin sınırları kırmızı çizgi ile diğerlerinden ayrılmıştır. Harita içinde kırmızı kesik çizgiler kullanılmıştır ama bu durum lejantta belirtilmemiştir. Osmanlı devleti için önem taşıyan Bizans imparatorluğunu belirtmek için ayırt edici herhangi bir unsur kullanılmamıştır. Bu durum lejantta da belirtilmemiştir. Bu harita ders kitabının 44. sayfanın üst kısmında yer almaktadır. Haritanın altında 2 minyatüre yer verilmiştir. Haritanın boyut olarak büyük olması dikkat çekicidir. Haritadaki ayrıntılar net bir şekilde görülüyor. Harita öğrencilerde anlamlı öğrenmeler sağlayabilir bunun için metin ile desteklenmelidir. Harita ile bilgi farklı sayfalarda yer almaktadır. Haritada çok fazla yer gösterilmiş ama bilgi olarak bu yerlerden bahsedilmemiştir. Örnek verecek olursak '...Türk Beyliklerinin birçoğuna son verdim' burada hangi beylikler olduğu belirtilmemiştir. Bilgi havada kalıyor. Haritanın içinde yer aldığı sayfada

Çelebi Mehmet ile ilgili bilgiye yer vermesi öğrencilerde bilgi karmaşasına yol açabilir.



II. Murat Dönemi'nde (1421-1451) Osmanlı Devleti haritası

Şekil 4. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 45, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 12,7x8,1)

Şekil 4'da II. Murat Dönemi'nde (1389-1402) Osmanlı Devleti haritası sayfa 45'te yer alır. Haritanın sol alt köşesinde lejant kullanılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları belirtilmiştir. Çizgi ölçek kullanılmıştır. Bu haritada şöyle bir sıkıntı var bu haritada kullanılan ölçek ile bir önceki haritada kullanılan ölçek aynı ama ayrıntıyı göstermesi ve boyut olarak farklıdır. Bu ciddi bir sıkıntı çünkü çocuklarda yanlış öğrenmelere neden olacaktır. Ölçek düzeltilmeli, bu durum bilimselliğe ters düşmektedir. Haritalarda (ölçek, lejant, devletlerin sınırları, adları vb.) hata bulunmamalıdır (Tali Terbiye Kurulu, 2019, s.8).

Harita çerçeve içine alınmıştır. Harita başlığı haritanın altında yer almaktadır. Haritada yön oku kullanılmıştır. Harita II. Murat döneminde Osmanlı Devleti haritasını göstermektedir. Devletin sınırları kırmızı çizgi ile diğerlerinden ayrılmıştır. Osmanlı devleti için önem taşıyan Bizans imparatorluğunu belirtmek için ayırt edici herhangi bir unsur kullanılmamıştır. Bu durum lejantta da belirtilmemiştir. Bu harita ders kitabının 45. sayfanın alt kısmında yer almaktadır. Haritanın üstünde 1 minyatür ile Varna savaşı tablosuna yer verilmiştir. Haritanın boyut olarak büyük olması dikkat

çekicidir. Haritadaki ayrıntılar net bir şekilde görülüyor. Haritada Karamanoğulları, Akkoyunlular, Karayoyunlular, Memlûklere yer verilmesine karşın metinde bahsedilmemiştir.



Osmanlı Devleti (15-16. yüzyıllar) haritası

Şekil 5. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 54, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 14,1x7,6)

Şekil 5’da Osmanlı Devleti (15-16. Yüzyıllar) haritası sayfa 54’da yer alır. Haritanın sol alt köşesinde lejant kullanılmıştır. Osmanlı Devleti sınırları belirtilmiştir. Çizgi ölçek kullanılmıştır. Harita çerçeve içine alınmıştır. Harita başlığı haritanın altında yer almaktadır. Haritada yön oku kullanılmıştır. Harita 15 ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti haritasını göstermektedir. Bu harita ders kitabının 54. sayfanın orta kısmında yer almaktadır. Haritanın üstünde resimli tarih şeridinde yer verilmiştir. Haritanın altında ise minyatür yer almaktadır. Harita bütünü göstermesi yönünden iyi olmuştur. Haritanın bilgi aktarımından önce kullanılmış sonra tarih şeridinde yer alan padişahlar döneminde yapılan bazı fetihler anlatılmıştır. Haritada yer alan bilgilerin çoğu metin içinde kendine yer bulamamıştır. Belli başlı fetihlerin anlatılması ve diğerlerinin es geçilmesi yüzünde çocuklar haritayı anlamaları güçleşebilir. Böyle olunca bilgi soyut kalabilir. Haritamız sosyal bilgiler ders kitabının içinde yer alan ‘Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti’ adlı başlığının içinde yer almaktadır. Burada yer alan konular anlatılırken her padişah döneminden sadece bir savaştan bahsedilmiştir ama haritada daha fazla şehir yer almaktadır. Bu durum çocukta bilgiyi yapılandırması güçleşebilir.

Önce haritanın kullanılması ön öğrenmeleri harekete geçirmesi açısından yerinde bir kullanım olmuş.

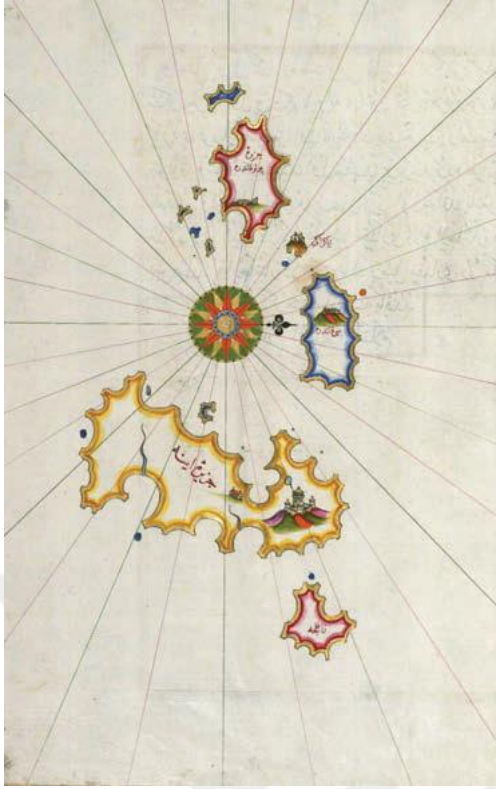


İstanbul'u kuşatma planı haritası

Şekil 6. Sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 56, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 8,3x5,2)

Şekil 6'da İstanbul'u kuşatma planı haritası sayfa 56'da yer alır. Haritanın sol üst köşesinde lejant kullanılmıştır. Çizgi ölçek kullanılmıştır. Harita çerçeve içine alınmıştır. Harita başlığı haritanın altında yer almaktadır. Haritada yön oku kullanılmıştır. Bu haritada ders kitabının 56. Sayfanın orta kısmında yer almaktadır. Haritanın üstünde ve altında farklı görsellere yer verilmiştir. Bu haritanın yanında farklı bir görsel kullanılmamıştır. Ama altında kullanılan görsel boyut olarak daha büyük olduğu dikkatleri kendine çekebilir. Kullanılan renklerde ayırt edicidir.



Ege adaları (Kitab-ı Bahriye, Piri Reis)

Şekil 7. Ege adaları (Kitab-ı Bahriye, Piri Reis) 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 59 (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,3x 9,8)

Bu haritada ders kitabının 59. Sayfanın alt kısmında yer almaktadır. Harita dönem kaynağı olduğu için, içinde yön oku, lejant ve ölçek kullanılmamıştır. Sadece harita başlığına yer verilmiştir. Dönem kaynakları birinci elden kaynaklar olduğu için önemlidir. O döneme ait en somut verilerdir. Her ne kadar dönemsel bir ana kaynak niteliği taşısa da burada öğrencilerin faydalana bileceği biçimde yer verilmemiştir. Metinde bu haritayı destekleyecek bilgilere yer verilmemiştir. Metin içinde Piri Reis'den bahsedilmemiştir. Haritada yer alan yazılar Türkçe değildir. Öğrencide Osmanlı Türkçesini bilmiyorlar. Bunun günümüz Türkçe çevirisine yer verilmelidir. Kullanılan dönem haritası ile metin arasında bağ kurulamamıştır. Bu şekliyle dönem kaynağı heba edilmiştir. Haritanın yanında minyatüre de yer verilmiştir. Bu durum görsel bölünmüşlüğe neden olmaktadır.

Tangülü ve Çıdacı'nın yaptığı çalışmada birinci elden kaynak kullanmak öğrencilerin dersteki başarısını artırdığı ve öğrencilerin derse karşı olan tutumlarını olumlu etkilediği ortaya çıkmıştır. (Tangülü, Çıdacı, 2016).



Şekil 8. Martellus Haritası. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 62, (Azer, 2019)
(Ölçüleri 7,5x4,8)

Bu haritada ders kitabının 62. sayfanın üst kısmında yer almaktadır. Haritada yön oku, lejant ve ölçek kullanılmamıştır. Harita başlığına da yer verilmemiştir. Bunun Martellus haritası olduğunu yan tarafında verilen bilgiden anlıyoruz. Öğretmen burada bunu öğrencilere açıklamalıdır böylelikle yanlış öğrenmelerin oluşması engellenir. Kullanılan harita dönem haritasıdır. Dönem kaynakları birinci elden kaynaklar olduğu için önemlidir. O döneme ait en somut veriler sunarlar. Bu harita ünite içinde yer alan ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne etkileri’ adlı konunun içinde verilmiştir. Yalnız metin içinde Martellus’tan bahsedilmemiştir. Sadece haritanın yanında 3 soruya yer verilmiş olup öğrencilerden bunları cevaplamaları istenmiştir. Belirttiğimiz gibi kullanılan harita dönem kaynağı olması münasebetiyle daha işlevsel şekilde kullanılabilir.

Öğretmenin eğitim sürecinde birincil kaynak kullanması çocukların tarihsel kavramlarla karşılaşmasını sağlar, böylelikle öğrenciler geçmişte yaşamış insanların yaşamı ile doğrudan temas kurar, öğrenciler birincil kaynakları kullanırken analiz becerilerini geliştirecektir. Derste birincil kaynak kullanmanın öğrencilerde eleştirel düşünme, soru sorma, olaylar arasında çıkarım yapma ile olayları yorumlamalarına yardımcı olur (Ata, 2002).



Şekil 9. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 63, (Azer, 2019)

(Ölçüleri, 12x7,3

Şekil 9’da Başlıca coğrafi keşifler haritası sayfa 63’te yer alır. Haritanın sağ alt köşesinde lejant kullanılmıştır. Dünyada yer alan coğrafi keşifler belirtilmiştir. Çizgi ölçek kullanılmıştır. Harita çerçeve içine alınmıştır. Harita başlığı haritanın altında yer almaktadır. Haritada yön oku kullanılmıştır. Bu haritada ders kitabının 63. sayfanın orta kısmında yer almaktadır. Kullanılan renklerde ayırt edicidir. Bu harita metinle uyumludur. Harita coğrafi keşiflerde keşfedilen yerleri göstermektedir. Böylece var olan bilgi somutlaştırılmıştır. Bu durum kalıcı öğrenmeler sağlayabilir ancak haritada Osmanlı imparatorluğuna yer verilmemesi çocuğun bilgiyi algılamasını zorlaştırabilir. Bu durum yakından uzağa ilkesine ters düşmektedir.

4.3.2. Resim, Tablo ve Gravür inceleme. Resimler her yaş için kullanılabilen ve insanları, yerler ile nesneleri temsil eden görsel materyallerdir. Resimler de kendi içinde ayrı bir şekilde sınıflandırılmaktadır (Taşkın, 2017).Çocukların algılama becerilerinin gerçekleşebilmesi için resimlerin çocukların gelişim düzeyine uygun ve konu ile ilgili bir bütün olarak verilmelidir. Böyle hazırlanmış soyut ve karmaşık kavramları görselleştirerek etkili hale getirme, bilgi içermeleri nedeniyle kolayca yorumlanabilme, yanlış anlamaları giderme gibi özellikleri vardır (Eğedemir, 2017, s:27, 28).

Ders kitaplarında yer alan resimler çocuğun gelişim özelliklerine, hayal dünyasına uygun olarak hazırlanmalıdır. Bunun yanında görsellerin metin ile de ilişkili olmalı, çocuğun kavrayamadığı yerleri anlamasını kolaylaştırmaya yardımcı olacak biçimde bir bütünlük oluşturmalıdır. Böyle hazırlanan resimler hem öğrenmeyi kolaylaştıracak hem de unutmayı önleyecektir (Eğedemir, 2017, s:27, 28).

Dilek ile Güngör Akıncı yaptıkları çalışmada tarih veya Sosyal Bilgiler dersinde temsili resim kullanmanın öğrencilerde tarihsel düşünme becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Araştırmaya katılan öğrencilerin çoğu sosyal bilgiler dersinde temsili resim kullanmanın; öğrencide anlama ve öğrenmeyi kolaylaştırdığını, daha fazla kalıcı izli öğrenme sağladığına, derse olan katılımı ve ilgiyi sağlayıp canlı tuttuğuna, yaratıcı, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede etkili bulmaktadırlar (Dilek, Güngör Akıncı, 2012).

Gravür, günümüzde resim sanatına çeşitli aşamalardan geçerek gelen genellikle kazıma, baskı ve çoğaltma tekniği olarak yapılan bir çeşit resimdir. Dünyadaki gelişmelerle birlikte bu teknik de çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. Günümüzde de gravür tekniği, üniversiteler ve özel gravür atölyelerinde uygulanmaktadır. Kazı resmi olarak tanımlanan gravür: “Sert bir yüzeye çizgiler oyarak desen yapma anlamına gelen kazı Resim(gravür)”, sanatın en eski tekniklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Gravür mağara duvar resimlerinden itibaren belge, kitap, harita, atlas elde etmek ve çoğaltmak için çeşitli yerlerde kullanılmaktadır (Karadoğan, 2016, s:96, 100).

Gravür diğer görsel malzemeler gibi (Resim, fotoğraf, minyatür) geçmişten geleceğe değişim ve sürekliliği yansıtması açısından önemlidir. Bu bağlamda eski ile yeni arasındaki farkları göstermek esas amaçtır. Örnek olarak eski çarşılar, eskiden halkın yaşayışı, eski İstanbul ile bugünkü İstanbul, eski esnaf, giyinişi, davranışı ile bugünkü şeklinde ifade edilir (Şimşek, 2003)

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı taslak ders kitabı ile eğitim araçları ve bunlara ait e-içeriklerin incelenmesinde değerlendirmeye esas olacak kriterler ve açıklamaları Teknik Tasarım ve Düzenleme ilkeleri; Ders kitabı içinde yer alan metin ile görsel uyumlu olmalı ve görsel metni desteklemelidir. Ders kitabında kullanılan görsel, içerik ile uyumlu ve de öğrenmeyi kolaylaştırıcı nitelikte olmalıdır. Ders kitabında yer alan bilgi içerikte verilmek istenen mesajla görsel uyumlu olmalıdır. Ders kitabında yer

alan görsel, ulaşmak istediğimiz amaca uygun ve desteklemelidir. Metin içindeki bilgi ile görsellerdeki (infografik, minyatür vb.) bilgiler metin ile uyumlu olmalıdır. Görselin kullanıldığı yer içeriğe uygun olmalı ve bilgi akışını desteklemelidir. Ders kitabında içerikte yer alacak görseller konu bütünlüğü içinde verilmeye dikkat edilmelidir. Görseller anlaşılır ve net olmalıdır. İçerik öğrenmeyi destekleyecek nitelikte görsellerle zenginleştirilmelidir. Görsel tasarımda kullanılan öğeler öğrencilerin sınıf seviyesine, bedensel, psikolojik ve bilişsel gelişimine uygun olmalıdır.

Resim, fotoğraf ve minyatür incelemeleri bu kriterler referans alınarak yapılmıştır.



Şekil 10, 10. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 35, (Azer, 2019)

Resim sosyal bilgiler ders kitabının 34 ve bir kısmı da 35. sayfasında yer almaktadır. Resim tek sayfaya sığmamış ikinci sayfada da yer almakta. Kullanılan resim ünite kapak resminin devamıdır. Resmin altında açıklayıcı bilgiye yer verilmemiştir. Ünite içinde kullanılmamıştır. Bu görselin yanında ünite içinde yer alan konular ve üniteyi tamamladığımızda öğreneceklerinde bahsedilmiştir. Görselde konu belirtilmemiş olup bir savaş sahnesi resmedilmiştir. Konusu belli olmadığı için herhangi bir yorum ve çıkarımda bulunamıyoruz. *‘Kitapta kullanılan her türlü öge açık, net, anlaşılır, ayırt edici ve yönlendirici olmalıdır’* (Talim Terbiye Kurulu, 2019). Bu durumda ders kitabı buna göre düzenlenmelidir. Kullanılan görselde görsel alt yazısına yer verilmemiştir. Resim net olarak algılanamıyor. Kullanılan renklerde ilgi çekici değildir. Ayrıntılar fark edilmiyor.



Ertuğrul Gazi (Temsilî)

Şekil 11. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 36, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,7x5

Görsel sayfa 36’da yer alan ‘Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’ adlı bölümde almaktadır. Görselde gövdeden yukarısı tasvir edilmiştir. *Ertuğrul Gazi* resmi temsili bir resimdir. Bu durum resim alt yazısında belirtilmiştir.

Temsilî resimler ressamın sonradan yaptığı resimlerdir. Burada dikkat edilecek husus olaya şahit olmaması ve sonradan yapılmasıdır. Temsilî resimler yazılı kanıtta dayalı olarak sonra yapılmış olay, mekan veya kişi figürleridir. Tarihte önemli rol oynayan şahsiyetlerin portrelerine ve tarihi olaylara ait temsili resimlere tarih ders kitaplarında karşılaşmak mümkündür. Bunlar ders kitaplarına acemice konmakta ve birçoğunun çoğunun altında, yapanın kim olduğu ve aynı zamanda nerede sergilendiğine dair bir ipucu da yoktur (Ata, 2002).

Ertuğrul Gazi temsili resmi metin içinde yer alan bilgiyi somutlaştırmak için verilmiştir. Bilgi Ertuğrul Gazi aracılığıyla aktarılmıştır. Kullanılan Ertuğrul Gazi temsili görsel, içerik ile uyumlu ve de öğrenmeyi kolaylaştırıcı niteliktedir. Görsel çocukların kafasında bir şema oluşturacak niteliktedir. Temsili resim öğrencilerin ilgisini ve dikkatini kısmen çekebilir. Çünkü resimde kullanılan renkler çok fazla dikkat çekici değildir. Mat renkler kullanılmıştır. Renkler net, canlı ve yüksek çözünürlükte kullanılmalıdır (MEB, 2019, s:32)



Şeyh Edebâli'nin Osman Bey'i bey ilan etmesi tablosu (Askerî Müze, İstanbul)

Şekil 12. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 38, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 8,2x6,1

Görsel sayfa 36'da yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu' adlı bölümde almaktadır. Görseldeki insanlar bireysel eylem halindeler. Resim metini desteklemiyor şöyle ki metin içinde Şeh Edebaliden hiç bahsedilmemiştir. Ama resim alt yazısında Şeyh Edebalı'den bahsedilmiştir. Şeyh Edebalı kim bunu bilmiyoruz.

En eski öyküler Osman'ı Şeyh Ede Balı'dan kut alırken gösterir. Şeyh sözde Osman'ın yöneteceği kehanetinde bulunarak ona bir gazi kılıcı kuşandırır (İnalcık, 2011, s.61)

Neden Osman Beyi Bey ilan ediyor, vasfı nedir? Bunlara cevap alamıyoruz. Metin bizi bu konuda aydınlatmıyor. Resim öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekebilecek düzeydedir. Çünkü bugünkü yönetim sistemi ile o zamanki yönetim sistemi arasında farklar var. Resim öğrencilerin metin üzerinde düşünmeye sevk edebilecek potansiyele sahip değildir. Şöyle olabilir kullanılan görsel metinden bağımsız olarak öğrencileri düşünmeye sevk edebilir. Çünkü resimde yer alan kişiler metin içinde anlatılmamıştır.

Kitaptan bir kesit ile örneklendirelim.

“Bir imparatorluk ordusuna karşı kazanılan Koyunhisar Savaşı, Osman'ı bölgede karizmatik bir bey durumuna getirmiştir. Çağdaş kaynak Pachymeres (Pakimeres) onun bu zaferle şöhretinin Kastamonu bölgesine kadar yayıldığını ve gazilerin onun bayrağı altına koşuştuklarını kaydeder. Bu zafer Osman'a bir hanedan kurucusu karizması kazandırmış, kendisinden sonra oğlu Orhan itirazsız beylik tahtına geçmiştir. Biz 1302 tarihini Osmanlı hanedanının, dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin kesin kuruluş tarihi olarak kabul edebiliriz”. Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye Osmanlı Tarihi Üzerine Araştırmalar I, s.17 (Düzenlenmiştir.)

Kullanılan Osman Bey figürü metinle örtüşürken Şeyh Edebalı ise örtüşmüyor, farklı konulardan bahsediyor. Kullanılan görsel sayfa 38 yer almakta ama ne bu sayfada nede

39. sayfada Şeyh Edebali ifadesine yer verilmemiştir. 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan bu resimde metin ile ilgili açıklayıcı bilgi yer verilmemiştir.



Kapıkulu Ocağı için toplanan çocuklar (Temsili)

Şekil 13. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 40, (Azer, 2019)

(Ölçüler, 6,2x45

Görsel sayfa 36’da yer alan ‘Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’ adlı bölümde almaktadır. Kullanılan resim temsili resimdir. Temsilî resimler ressamın sonradan yaptığı resimlerdir. Burada dikkat edilecek husus olaya şahit olmaması ve sonradan yapılmasıdır. Temsilî resimler yazılı kanıtta dayalı olarak sonra yapılmış olay, mekan veya kişi figürleridir. (Ata, 2002). 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki resim metnin bir kısmını desteklemektedir. Kitapta yer alan ifade şu şekildedir;

“Rumeli’de fetihlerin artmasıyla Yaya ve Müsellemler yetersiz kaldı. Bunun üzerine asker olarak yetiştirmek üzere savaş esirlerinden ve Hristiyan ailelerin erkek çocuklarından seçtiklerimizi önce Türk ailelere verdik. Bu çocukların kaldıkları aileler yanında Türk âdet ve gelenekleri ile İslam dininin esaslarını öğrenmelerini sağladık. Daha sonra da bunları Kapıkulu Ocağına alarak asker ihtiyacımızın bir bölümünü karşıladık.” Bundan önceki paragrafta başka bir bilgiye yer verilmiştir.

Bu görsel sayfadaki 4. resim. Aynı sayfada bir harita ve iki tane minyatür yer almaktadır. Temsili resim öğrencilerin metin üzerinde düşünmeye sevk edebilecek potansiyele sahiptir. Resim net olarak algılanamaz çünkü çok karışık görünüyor. Temsilî resimler konu olarak tarihi konuları da işlerler. Temsilî resimler sınıf ortamına getirilerek tarihi olayları doğru yansıtıp, yansıtmadığı öğrencilerle incelemek öğrencide eleştirel bakışı geliştirecektir. Öğrenciler, öğretmenin rehberliğinde, sanatçının tabloya ilişkin niyetini öğrenebilirler. (Ata.2002).



Varna Savaşı tablosu, Stanislaw Chlebowski (Stanislaw Çileboski) Harbiye Askerî Müzesi, İstanbul

Şekil 14. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 45, (Azer, 2019)

(Ölçüleri, 8,3x4,9

Görsel sayfa 36'da yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu' adlı bölümde almaktadır. Metin içinde verilen savaşlardan sadece bir tanesine yer verilmiştir. Resimde savaş meydanı tasvir edilmiştir. Resim metni desteklemektedir. Çünkü metinde Varna savaşından bahsetmekte, tabloda Varna savaşını tasvir etmiş. Bu resim metinle uyumlu ve ilişkili ve aynı zamanda metni desteklemektedir. Çocuklarda bu resme dayanarak diğer savaş ve seferleri zihinlerinde canlandırabilirler. Resim net olarak algılanamaz çünkü çok karışık görünüyor. Görseller anlaşılır olmalı ve yeterli düzeyde ayrıntı içermelidir (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s. 30).



Şeyhülislam (Temsili)



Denizci (Temsili)



Yeniçeri subayı (Temsili)



Hamal (Temsili)

Şekil 15, 16, 17, 18. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 48, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,6x4,9

Görsel sayfa 36'da yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu' adlı bölümünün içinde Osmanlı Toplum ve Ekonomisi adlı alt başlıkta yer alan bir görseldir. Ders kitabındaki resim metni desteklemektedir. Çünkü metin içinde Yönetenler ve Yönetilenler yani

toplum yapısı hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Ders kitabı içinde yer alan bu resim metinle uyumlu ve ilişkili ve aynı zamanda metni desteklemektedir. Ders kitabında yer alan bu resimde metinle ilgili açıklayıcı bilgi yer verilmiştir. Görsel aktarılan bilgiyi somutlaştırmada yardımcı olabilecek düzeydedir.



İstanbul'un kalın surlarını yıkabilecek güçte büyük toplar hazırlandı. (Harbiye Askeri Müzesi, İstanbul)

Şekil 19. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 55, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,7x5,9

Görsel sayfa 55'de yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti' adlı bölümün içinde kalan 'İstanbul'un Fethi (1453)' konusu içinde yer almaktadır. Resimde siyah olan uzun, yuvarlak top var. Bu top nerdeyse bütün görseli kaplamış. Tarih öğretimi görsel üzerinden yapılmıştır. Resim metinle uyumlu ve ilişkilidir. Aslında resim aracılığıyla bilgi verilmiştir. Bu bölümde tarih öğretimi resim kullanılarak yapılmıştır. Kullanılan resim öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekebilir. Bilgi somut hale gelerek kalıcı öğrenmeler gerçekleşebilir.



Osmanlı ordusunun Edirne'den hareketi tablosu (Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı)

Şekil 20. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 56, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 8,2x4,5

Görsel sayfa 56’da yer alan ‘Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti’ adlı bölümün içinde kalan ‘İstanbul’un Fethi (1453)’ konusu içinde yer almaktadır. Tablo Osmanlı ordusunun Edirne’den İstanbul’la hareketi tasvir edilmiştir. Bunu bize görsel alt yazısı söylüyor. Tablo boyut olarak küçük ve aynı sayfada iki görsel daha var. Ve bir tanesi boyut olarak daha büyüktür. Dikkatleri üstüne çekebilir. Bu resim metinle uyumlu ve ilişkili ve aynı zamanda metni desteklemektedir.



Donanmanın Haliç’e indirilmesi tablosu (Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı)

Şekil 21. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 56, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 16,5x9,7

Görsel sayfa 56’da yer alan ‘Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti’ adlı bölümün içinde kalan ‘İstanbul’un Fethi (1453)’ konusu içinde yer almaktadır. Bunu bize görsel alt yazısı söylüyor. Tablo alt yazısında tarihe yer verilmemiştir. Tablo boyut olarak büyüktür. Dikkat çekicidir. Tablo ayrıntıyı gösterme gücü yüksektir. Tabloya bakınca suda gemiler var. Metin içinde tablo ile ilgili şu ifade yer alıyor; ‘Gece karanlığından yararlanarak gemiler karadan kızaklarla çekilerek Haliç’e indirildi’. Metin içinde gece karanlığı diyor ama tablo ise gündüz olarak tasvir edilmiştir. Burada birbiriyle tutarsız olan ifadeler yer verilmiştir. Tasarım öğeleri konunun niteliğine göre güncel, ilişkili zaman veya mekânla uyumlu, reel gerçeklikle mutabık, ilgili disiplin yahut

sanatsal akım çerçevesinde geçerli olmalıdır (MEB, 2019, s:29). Tablo öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekebilir.



Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişi tablosu (İtalyan ressam Fausto Zonaro, Dolmabahçe Sarayı)

Şekil 22. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 57, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,2x6,4

Görsel sayfa 57'da yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti' adlı bölümün içinde kalan 'İstanbul'un Fethi (1453)' konusu içinde yer almaktadır. Bu tabloda da tablo alt yazısında tarih belirtilmemiştir. İstanbul'un Fethi ve sonrasında yapılanlar sayfa 54, 55, 56 ve 57'de anlatılmaktadır. Görsel yanlış yerde kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişi 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının 56. Sayfasında yer alırken, tablo 57.sayfada yer almaktadır. Görselin bulunduğu 57. Sayfada İstanbul'un fethinden sonra yapılanlar hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Ders kitabındaki resim metini kimi yerlerde desteklemektedir. 'Ordu, 29 Mayıs 1453'te açılan gediklerden şehre girdi, İstanbul fethedildi ve Bizans İmparatorluğu yıkıldı'. Tablo alt yazısı ise şöyledir; 'Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'a girişi tablosu' şeklindedir



Şekil 23. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 62, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4,5x4,2)

Bu resim ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri’ adlı kısmın içinde yer alan ‘Coğrafi Keşifler’ adlı konunun için de yer almaktadır. Resim alt yazısına yer verilmemiştir Bilgi mavi konuşma baloncuğu içinde denizcinin ağzından aktarılmıştır. *Metin için şöyle bir ifade geçiyor; ‘Coğrafi keşiflerin nasıl başladığını Avrupalı bir denizciden dinleyelim.’* şeklinde verilmiştir. Şahine göre sıcak renkle daha dikkat çekicidir. Renkler net, canlı ve yüksek çözünürlükte kullanılmalıdır (MEB, 32019, s.32).



Pusula (18. yüzyıl)



Karavel tipinde gemi (15. yüzyıl)

Şekil 24, 25. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 63, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,5x3,7

Bu resimler ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri’ adlı kısmın içinde yer alan ‘Coğrafi Keşifler’ adlı konunun için de yer almaktadır. Metin içinde bu konu ile ilgili şu ifadeye yer verilmiştir; Sayfa 62’de; ‘Çinlilerin icat ettiği pusulayı Müslümanlardan alarak geliştirdik. Okyanuslara dayanıklı gemiler yaptık.’ Sayfa 63’te ise; ‘Pusulanın geliştirilmesi ve uzun okyanus yolculuklarına dayanıklı gemilerin yapılması coğrafi keşifleri kolaylaştırdı’. Görsel ise sayfa 63’de yer almaktadır. Resim metinde anlatılan konu bağlamına uygundur. Görsel olarak gemi ile pusulanın kullanması dikkatleri kendine çekebilir. *Görseller verilmek istenen mesajı açık bir biçimde iletebilmelidir* (MEB, 2019, s. 31)



Bartolomeu Dias



Kristof Colomb



Vasco da Gama



Magellan

Şekil 26, 27, 28, 29. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 63, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,4x2,9

Bu resimler ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri’ adlı kısmın içinde yer alan ‘Coğrafi Keşifler’ adlı konunun için de yer almaktadır. Ders kitabında yer alan bu görseller yine aynı sayfada yer alan coğrafi keşifler haritası (15. ve 16. yüzyıllar) ile bilgiyi somutlaştırmak için kullanılmıştır. Bu keşiflerin yaptığı keşifler ayrıntıya girilmeden anlatılmıştır. Ders kitabındaki resim metini desteklemektedir.



İspanyol kâşif Pizarro, İnka kralını tutsak aldı. Pizarro, fidye karşılığı serbest bırakacağını söylemesine rağmen fidyeyi aldıktan sonra kralı ve kralın halkından binlerce kişiyi öldürdü.

Şekil 30. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 64, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 8x5,3

Bu resim ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri’ adlı kısmın içinde yer alan ‘Coğrafi Keşifler’ adlı konunun için de yer almaktadır. Resim alt yazısında ressamın adına yer verilmemiştir. Resmin türü belirtilmemiştir.

Resim alt yazısında yer alan ifade: *İspanyol kâşif Pizarro, İnka kralını tutsak aldı. Pizarro, fidye karşılığı serbest bırakacağını söylemesine rağmen fidyeyi aldıktan sonra kralı ve kralın halkından binlerce kişiyi öldürdü.*

Ders kitabında geçen ifade: *Amerika’da Aztek ve İnka imparatorluklarında yaşayan binlerce insan İspanyollarca katledildi. Geriye kalanlar da Avrupalıların taşıdığı salgın hastalıklar nedeniyle büyük oranda yok oldu.*

İçerik öğrenmeyi destekleyecek sayıda, amaca hizmet eder nitelikte ve metinle bütünlük oluşturacak çeşitlilikte görsellerle zenginleştirilmelidir (MEB, 2019, s.30). Ders kitabında İspanyol kâşif Pizarro diye bir ifade kullanılmamıştır. İnka kralının tutsaklığından da bahsedilmemiştir. Ders kitabında yer alan görsel, bilgi ve görsel alt yazısında bilgi tutarsızlığı yer almaktadır. Görselin ayrıntıyı gösterme gücü azdır ve görselde kullanılan renkler mattır. Renkler net, canlı ve yüksek çözünürlükte kullanılmalıdır (MEB, 2019, s.32). Görsel alt yazısı çok uzundur.

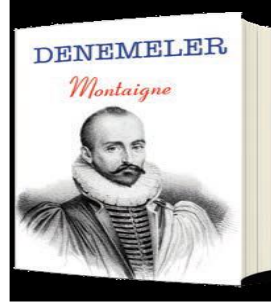
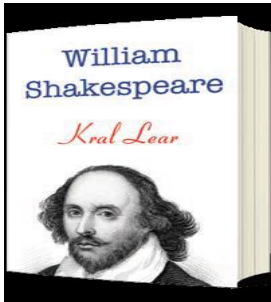


Afrika'dan gemilerle Amerika'ya taşınan kölelerin önemli bölümü yolda ölürken Amerika'ya ulaşabilenler tarlalarda çalışmaya zorlandı.

Şekil 31. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 64, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 8x5,3)

Bu resim 'Avrupa'daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri' adlı kısmın içinde yer alan 'Coğrafi Keşifler' adlı konunun için de yer almaktadır. Bu resim sayfa 64'te yer alan iki görselden bir tanesidir. Görseller yan yana konumlandırılmıştır. Ve boyutları aynıdır. Ama ayrıntı gösterme düzeyleri aynı değildir. Resim alt yazısında ressamın adına yer verilmemiştir. Resmin türü belirtilmemiştir. 'Afrika'dan gemilerle Amerika'ya taşınan kölelerin önemli bölümü yolda ölürken Amerika'ya ulaşabilenler tarlalarda çalışmaya zorlandı'. Resmin alt yazısında bu insanların gemiler ile geldiği söylenirken, resimde gemilerin bulunmaması resim alt yazısıyla resmin tutarsızlığını göstermektedir. Görselin üstünde yer alan metin içinde de gemi ibaresine yer verilmemiştir. Ders kitabında yer alan ifade şu şekildedir: 'Afrika'nın yerli halkı köle olarak çalıştırılmak üzere Avrupa'ya ve Amerika'ya götürüldü. Böylece sömürgecilik yaygınlaştı'.



Şekil 32, 33, 34. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 65, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,3x5,6)

Bu görseller ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri’ adlı bölümün içinde yer alan Rönesans adlı konunun için de yer almaktadır Görselde üç kitap ve kapağında ise insan figürleri ile kitabın adı ve yazarın adı yer almaktadır. Bu görsel metne örnek olarak verilmiştir. Ama görseldeki adamın kim olduğunu bilmiyoruz. Görsel alt yazısı da mevcut değildir. Kitap kapağında yer alan kişiler yazar portresi mi yoksa başkalarının portresi mi kullanılmış bunun hakkında kitap bize bilgi vermiyor. Görseller anlaşılır olmalı ve yeterli düzeyde ayrıntı içermelidir (MEB, 2019, s.30).



Leonardo da Vinci (Temsilî)



Da Vinci’ye ait tasarım örneklerinin



Da Vinci’nin Mona Lisa tablo

yer aldığı sergi, İstanbul

Şekil 35, 36, 37. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 66, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,2x4,5)

Bu resmimiz ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri’ adlı kısmın içinde yer alan Rönesans adlı konunun için de yer almaktadır. İlk görsel Leonardo da Vinci (Temsilî) resmidir. Sosyal bilgiler dersinde temsili resim kullanmanın; öğrencide anlama ve öğrenmeyi kolaylaştırdığını, daha fazla kalıcı izli öğrenme sağladığına, derse olan katılımı ve ilgiyi sağlayıp canlı tuttuğuna, yaratıcı, eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede etkili bulmaktadırlar (Dilek, Güngören Akıncı, 2012).

İkinci görsel Da Vinci’ye ait tasarım örneklerinin yer aldığı sergi. Görsellerde kullanılan öğeler konuya, gerçeğe ve güncelliğe uygun olarak konumlandırılmalıdır (MEB, 2019, s.30). Üçüncü görsel ise Da Vinci’nin Mona Lisa tablodur. Görsel alt yazısında resmin kime ait olduğu belirtilmiştir. Metin içinde Mona Lisa tablosundan bahsedilmemiştir. ‘Da Vinci; ressam, heykeltıraş, mucit, müzisyen ve mimardır’. Kullanılan resim metindeki bilgiye örnek olarak verilmiştir.

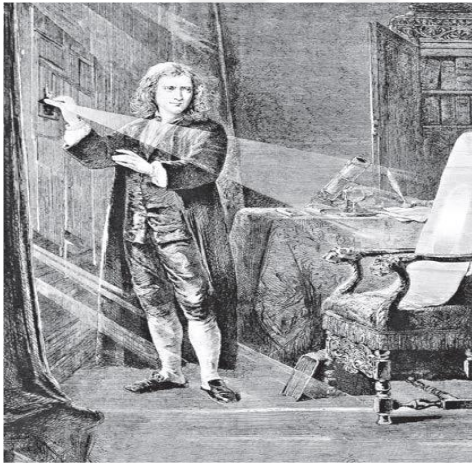


Martin Luther (Temsili)

Şekil 38. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 66, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,4x4,7)

Bu resim ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri’ adlı kısmın içinde yer alan Rönesans adlı konunun için de yer almaktadır. Kullanılan resim temsili bir resimdir. Resmin kimin tarafından yapıldığı belirtilmemiştir. Resim siyah beyazdır. Gövdeden yukarısına yer verilmiştir. Yüzü nettir. Görsel metindeki bilgiyi somutlaştırmak için kullanılmıştır. Bilgi aktarımı görsel tarafından yapılmıştır.



Newton (Temsili)

Şekil 39. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 67, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,1x9,7)

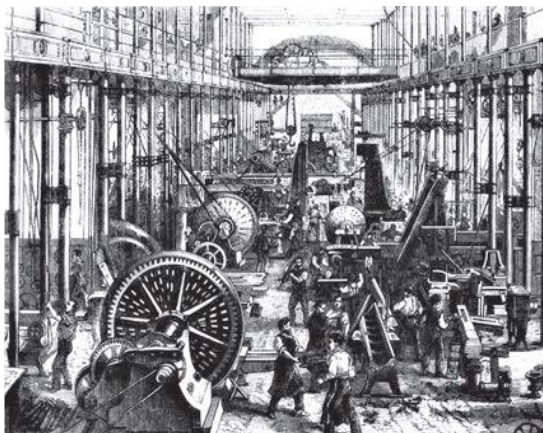
Bu görsel ‘Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri’ adlı kısmın içinde yer alan ‘Aydınlanma Çağı’ adlı konu içinde yer almaktadır. Kullanılan resim temsili bir resimdir ve metin alt yazısında bu durumdan bahsedilmiştir. Resmin kimin tarafından yapıldığı belirtilmemiştir. Resim siyah beyaz olarak tasvir edilmiştir. Resim kısmen metni destekliyor. Çünkü metin içinde sadece bir kez ‘Newton’ ibaresi geçiyor. Boyut olarak büyüktür ama ayrıntı gösterme gücü azdır. Bunun nedeni de kullanılan resmin siyah beyaz olmasıdır.



Şekil 40, 41, 42, 43. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 67, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3x5)

Görseller sayfa 67’te yer alan ‘Aydınlanma Çağı’ adlı konu içinde yer almaktadır. Şekil 33,34, 34’de ki durumun aynısı burası içinde geçerlidir. Yine kitaplar var ve ön yüzlerinde insan figürleri yer almaktadır. Aynı zamanda kitapta kitap adı ve yazarın adına yer verilmiştir. Bu görsel metne örnek olarak verilmiştir. Ders kitabında kullanılan ifade şu şekildedir: *Galileo (Galile), Locke (Luk), Bacon (Beykın), Descartes (Dekart), Newton (Nivtin), Voltaire (Voltır), Diderot (Didero), Rousseau (Ruso) Aydınlanma Çağı’nın önemli bilim insanları ve düşünürlerindendir. Bunların kitapları Türkçeye de çevrilmiştir. Bilim insanı ve düşünürlerin bazılarının eserlerine yer verilip diğerlerinin ederlerine yer verilmemiştir. Ama görseldeki figürlerin kim olduğunu bilmiyoruz. Görsel alt yazısı da mevcut değildir. Kitap kapağında yer alan kişiler yazar portresi mi yoksa başkalarının portresi mi kullanılmış bunun hakkında kitap bize bilgi vermiyor. Görseller anlaşılır olmalı ve yeterli düzeyde ayrıntı içermelidir (MEB, 2019, s.30).*

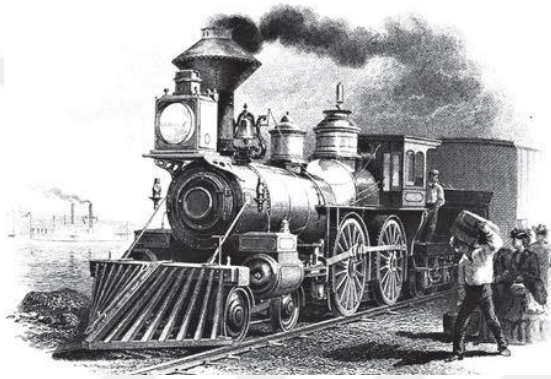


İngiltere’de bir fabrika (Temsili)

Şekil 44. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 68, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,2x5,9)

Görsel sayfa 68’te yer alan ‘*Sanayi İnkılabı ve Sömürgecilik*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 68. sayfada yer alan ikinci görseldir. Kullanılan resim temsili resimdir ve bu durum görsel alt yazısında da belirtilmiştir. Resmin kim tarafından yapıldığına dair bilgi yer almamaktadır. Resim siyah beyaz olarak çizilmiştir. Resimde fabrikada çalışan insanlar tasvir edilmiştir. Yine resimde büyük iş makineleri göze çarpmaktadır. Resim boyut olarak küçük olduğu için ayrıntılar görünmüyor. Ya da resim renkli olsaydı daha iyi algılanabilirdi. 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki resim konuyu somutlaştırmak ve çocukların zihninde buharla çalışan makine şeması oluşturması açısından yerinde bir kullanım olmuştur.



Buharlı lokomotif ve arkada buharlı bir gemi (Temsilî)

Şekil 45. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 69, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,8x5,3)

Görsel sayfa 69’da yer alan ‘*Sanayi İnkılabı ve Sömürgecilik*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 69. sayfada yer alan ikinci görseldir. Kullanılan resim temsili resimdir ve bu durum görsel alt yazısında da belirtilmiştir. Resim siyah beyazdır. Resimde dumanları üten bir lokomotif ve çevresinde elinde valiz olan insanlar yer almaktadır. *Görseller tartışmaya yol açmayacak şekilde tasarlanmalı, içerisinde yer alan öğeler belirgin olmalıdır* (MEB,2019, s.30). Lokomotifin biraz uzağında pek belirgin olmayan buharlı gemi yer almaktadır. Resim alt yazısında ifade edilmese buharlı gemi gözden kaçabilir. Resmin ayrıntıyı gösterme gücü azdır. *Görseller anlaşılır olmalı ve yeterli düzeyde ayrıntı içermelidir* (MEB,2019, s.30). Verilen görsel metni somutlaştırmak için kullanılmıştır. Görselle metin uyumludur.



Fransız tüccar (Temsili)

Şekil 46. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 70, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4,1x4,9)

Görsel sayfa 70’te yer alan ‘*Fransız İhtilali*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 70. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Kullanılan resim temsili resimdir ve bu durum görsel alt yazısında da belirtilmiştir. Resimde bir adam tasvir edilmiştir tasvir edilen kişinin gövdeden yukarısı tek çizilmiştir. Bilgi tüccarın ağzından aktarılmıştır. Ders kitabında kullanılan ifade: *Ekonomik krizi aşmak için kralın halka yeni vergiler koymak istemesi ile başlayan ihtilali o dönemde yaşamış bir tüccardan öğrenelim.* Ders kitabındaki resim metini kısmen desteklemektedir. Çünkü resimde tüccar var ve ticaretle ilgili bilgiye yer verilmemiş buna karşın Fransa hakkında genel bilgilere yer verilmiş.



Fransız İhtilali’nin başlangıcında Paris’te Bastille Hapishanesi’nin basılmasını gösteren tablo (Henry Singleton, İngiliz ressam)

Şekil 47. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 70, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,8x5,1)

Bu görsel ‘*Avrupa’daki Gelişmeler ve Osmanlı Devleti’ne Etkileri*’ adlı kısmın içinde yer alan ‘*Fransız İhtilali*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 70. sayfada yer alan üçüncü

görseldir. Resimde birbiri ile kavga eden insanlar var. Ders kitabındaki resim metini desteklemiyor. Çünkü metin içinde *Bastille Hapishanesi'nin basılması* ile ilgili bilgi yoktur. İsim olarak dahi geçmiyor. Görselin yan tarafında yer alan bilgi ile görsel farklı konular hakkında bilgi vermektedir. Görselin yanında yer alan paragrafta Fransız ihtilalinin Osmanlı devletine olan etkilerinden bahsetmektedir. *İçerik öğrenmeyi destekleyecek sayıda, amaca hizmet eder nitelikte ve metinle bütünlük oluşturacak çeşitlilikte görsellerle zenginleştirilmelidir* (MEB, 2019,s.30). Görsel mavi konuşma balonu içinde verilen bilgi ile ilişkilendirile bilinir.



Lale Devri padişahı III. Ahmet tablosu (Vanmour)

Şekil 48. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 72, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4,2x47)

Görsel sayfa 72'te yer alan '*Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri*' adlı konu içinde yer almaktadır. 72. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde başında kavuğu olan ve aynı zamanda sarı tonlarında elbise giyen, sağ elinde ise asası olan figür yer almaktadır. Ders kitabındaki resim metini desteklemiyor. Çünkü 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında *Lale Devri padişahı III. Ahmet* ifadesi sadece resim alt yazısında kullanılmıştır. Metin içinde böyle bir ifade kullanılmamıştır. Aynı sayfada yer alan bilgi 16. Yüzyılın sonlarından 18.yüzyıla kadar Osmanlı devletinde meydana gelen olaylar ayrıntıya girilmeden açıklanmaya çalışılmaktadır. Metin için de Lale devri kullanılmış olup bu dönemde meydana gelen olaylar anlatılmıştır.



Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi altında yazıda olağan üstü büyükelçi olarak tanıtan Paris'te yapılmış temsili bir resmi

Şekil 49. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 73, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5x6,7)

Görsel sayfa 72'de yer alan 'Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri' adlı konu içinde yer almaktadır. 73. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görselde sağ eli belinde sakallı kafasında şapkası olan, kürk giyen belden yukarısı olan bir adam tasvir edilmiştir. Kullanılan resim temsildir bu durum resim alt yazısında da belirtilmiştir. Resmin sanatçısı belirtilmemiştir. Ders kitabındaki resim metini desteklemektedir. Metin içinde Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin elçi olarak Paris'e gitmesi ve yurda döndükten sonra yaptıkları anlatılmaktadır. Kullanılan görsel siyah beyazdır. Yirmisekiz Mehmet Çelebi şeması oluşturması açısından yerinde bir kullanım olmuştur.



Tarih-i Hindi Garbi'nin bir sayfası

Şekil 50. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 73, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,8x12 cm)

Mehmed Suudi Efendi, XVI. Yüzyılın sonlarında kaleme alınan ve Tarih-i Hind-i Garbi (Hadis-i Nev) adıyla bilinen coğrafya ve tarih kitabının yazarıdır' 'Mehmed Suûdi Efendi, "cerîde-i pürîber ve kitâb-ı mu'teber" diye tanıttığı ve üç bölüm (bab) üzerine tertip ettiği kitabının başında eserinin nâdir rivayetlerle dolu olduğunu söylemekte, ilk iki bölümde kozmografik bilgiler vermekte, üçüncü bölümde Amerika kıtasının keşfinden bahsetmektedir'.(Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi).

Görsel sayfa 72'te yer alan '*Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri*' adlı konu içinde yer almaktadır. 73. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görsel *Tarih-i Hindi Garbi'nin* bir sayfası yer almaktadır. Kullanılan görsel bilginin hemen altında verilmeyip bir sonraki paragrafın yani matbaa ile ilgili bilginin altında kullanılmıştır. Aynı zamanda görselin yanında da Tulumbacı Ocağı hakkında bilgi verilmiştir. Görselin üstünde bilmediğimiz tarzda yazı yer almaktadır. Yazının altında ise boynuzlu, burnu file benzeyen dört ayaklı geyiğe benzeyen iki hayvan yer almaktadır. Görselde kullanılan yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Öğrenciler burada ne yazıldığını okuyamaz. Bu durum da metnin Türkçe çevirisinin olması gerekirdi ancak bu şekilde bilgi anlamlı ve daha kalıcı olurdu. Ders kitabında yer alan ifade şu şekildedir; ... '*Amerika'nın keşfini anlatan "Tarih-i Hindi Garbi"*... Kitabın yazarının adına ve de başka bilgiye yer verilmemiştir. Kullanılan görsel öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekebilecek düzeydedir. Çünkü resimde yer alan hayvan günümüzde yoktur. Çocuklara ilginç gelebilir. Konu olarak dikkat çekicidir. Ders kitabındaki bilgi, Amerika'nın keşfini anlatan "*Tarih-i Hindi Garbi*", bu ifade görsel ile tutarsızdır. *İçerik öğrenmeyi destekleyecek sayıda, amaca hizmet eder nitelikte ve metinle bütünlük oluşturacak çeşitlilikte görsellerle zenginleştirilmelidir* (MEB, 2019, s.330). Bilgi esas alınınca görselde Amerika'ya özgü unsurların beklentisi içine giriyor öğrenciler ama görsele gelince bambaşka bir konu tasvir edilmiştir. Görselde *kozmoğrafik* bilgilere yer verilmiştir. Bunun nedeni kitap hakkında eksik bilgi verilmesidir. Eski tarihli bir eserin sayfasına yer vermek bilgiyi somutlaştırması beklenir. Kullanılan kitap dönem kaynağıdır ama gereken önem verilmemiştir bundan dolayı yanlış öğrenmelere sebep olabilir. Dönem kaynağı heba edilmiştir.



Abdülmecit

Şekil 51. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 76, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,8x5,1 cm)

Görsel sayfa 72’te yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 76. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde bir erkek tasvir edilmiştir. Ders kitabında Abdülmecit’in Samuel Morse’a (Samuel Mors) ödül olarak bir berat ve nişan gönderdiği ifade edilmiştir. Resimde yer alan Abdülmecit portresi öğrencilerde şema oluşturabilir.



II. Mahmut

Şekil 52. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 79, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,4x3,7 cm)

Görsel sayfa 72’te yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 79. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görselde bir erkek tasviri yer almaktadır. Metin içinde II. Mahmut’un ve ondan sonra gelenlerin eğitim alanında yaptığı düzenlemeler ifade edilmiştir. Ders kitabında II. Mahmut’a sayfa 75, 77 ve 79 da yer verilmiştir. Ders kitabındaki resim metini desteklemektedir. Böylelikle bilgi somutlaştırılmıştır. Resim net olarak algılanır. Resim metinle çelişmiyor.

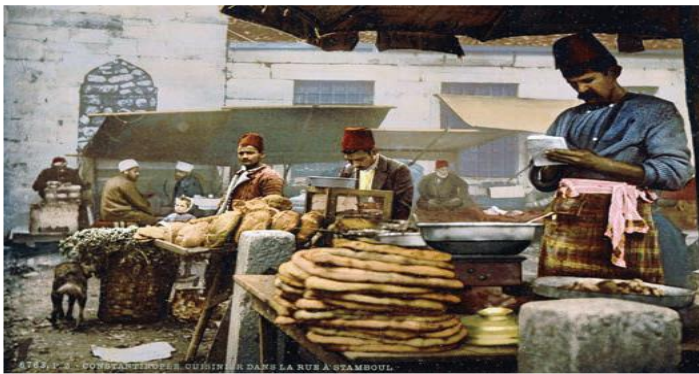


Mahallede günlük yaşam tablosu (Amadeu Preziosi, 19. yüzyıl)

Şekil 53. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 83, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 16,5x11 cm)

Görsel sayfa 81’te yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 83. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görsel alt yazısı ile metin uymuyor. Çünkü metin içinde günlük yaşam ile ilgili bilgi verilmemiştir. Metin içinde ana tema saygıdır. Bu çerçevede bilgi aktarımı yapılmıştır. Ders kitabındaki resim metni desteklememektedir çünkü farklı konulardan bahsedilmektedir. Metinde saygı ve misafirperverlikten bahsedilmektedir. *Görsel öğeler ait olduğu metin ile ilişkili olduğu sayfada kullanılmalıdır* (MEB, 2019, s.28). Metin ile görsel farklı sayfalarda yer almaktadır. Kullanılan görsel boyut olarak büyüktür.



Osmanlı esnafı (1895)

Şekil 54. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 85, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 9x6 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 85. sayfada yer alan tek görseldir. Görsel alt yazısında bu görselin nereden alındığına dair bilgi verilmemiştir. Ayrıntılı kaynakça için ders kitabın 246. Sayfasında yer almaktadır. Görsele baktığımızda tezgahın başında yer alan insanlar yer almaktadır. Kullanılan görsel alışverişte esnaf ve tüccarın olumlu davranışlarına örnek olarak verilmiştir. Görselin yan tarafında yer alan bilgide ise tüccar hakkında bilgi verilmiştir. Resimde esnaf var ama tüccar yoktur. Resim net olarak algılanır.



Osmanlı evi (Varşova Üniversitesi Kütüphanesi)

Şekil 55. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 86, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 10,5x7 cm)

Görsel sayfa 81’te yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 86. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde oda tasvir edilmiştir. Odanın içinde oturan beyaz sakallı bir adam ve yerde kırmızı minderler ve etrafında ise sarı yastıklar yer almaktadır. Odanın ortasında şadırvan yer almaktadır. Ders kitabında ise Osmanlı evlerinin iç düzeni ve eşyaları hakkında bilgi verilmiştir. Bilgi ile görsel tutarlıdır. Bilginin somutlaştırmasından dolayı yerinde bir kullanım olmuştur.



Bayram kutlaması tablosu (Fausto Zonaro)

Şekil 56. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 89, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,6x47 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 89. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görsel alt yazısında görselin kim tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Görselde dans eden insanlar ve davul çalan insanlar yer almaktadır. Görsel alt yazısı dikkate alınarak insanların bayramlarda bu tür eğlenceler yapıldığını öğreniyoruz. Görsel alt yazısında Bayram kutlaması denilmiş ama bayram adına yer verilmemiştir. Görselin yan tarafında yer alan bilgide Ramazan bayramında yapılanlar hakkında bilgi verilmiştir. Ama metin içinde dans eden insanlardan ve davulcudan bahsedilmemiştir. Resimde kullanılan figürler metinle örtüşmüyor. Çünkü daha çok düğün varmış gibi duruyor. Resim net olarak algılanamaz çünkü çok karışık görünüyor.



Türk giysileri içinde bir Avrupalı kadın tablosu (Jean Liotard, Pera Müzesi, İstanbul)

Şekil 57. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 89, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,4x4,9 cm)

Görsel sayfa 81’te yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 89. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görselde sol eli çenesinde beyaz içinde kırmızı desenleri olan, belinde ise tokası kahverengi olan kemeri, kafasında ise ne olduğunu anlayamadığım bir kadın tasvir edilmiştir. Görselin yan tarafında ise Osmanlılarda giyim konusunda bilgi aktarımı yapılmıştır. Ama verilen bilgiden cinsiyet belirtilmemiştir. Resim alt yazısı biraz ilginç çünkü Osmanlı halkı anlatılırken neden Avrupalı kadın tablosuna yer verilmiştir? Ders kitabındaki resim metni kısmen desteklemektedir çünkü metinde Türk kıyafetleri hakkında bilgi veriyor ama görsel olarak Türk giysileri giyen Avrupalı kadına yer verilmiştir. Neden bir Türk kadını değil de Avrupalı kadına yer verilmiş? Kullanılan görsel boyut olarak küçüktür. Görsel çerçeve içine alınmıştır. Çerçeve kullanılan diğer görsellerden farklı olarak yan tarafları ovaldir. Görselde bütünü görmek için figürün ayakta tasvirine yer verilmesi yerinde bir kullanım olurdu.



Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı halkı (Gravür, Antoine Melling, 19. yüzyıl)

Şekil 58. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 51, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,1x7,3)

Görsel sayfa 50’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Fetih siyaseti*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 51. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görsel alt yazısında eserin kim tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Kullanılan görsel gravürdür. Gravürün yanında yer alan metinde Gaza ve Cihat ile İstimâlet politikası hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Konu itibarı ile istimâlet politikasının sağlamış olduğu ortam gravür sayesinde somutlaşmıştır. Gravürler teknik itibarıyla siyah beyaz resimlerdir.



II. Murat (Gravür, Demetrius Cantemir, The History of Ottoman Empire, 1734)

Şekil 59. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 52, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4,9x7,7 cm)

Görsel sayfa 51’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Fetih siyaseti*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 52. sayfada yer alan tek görseldir. Görsel alt yazısında eserin kim tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Görsele baktığımızda tahtta oturan bir adam var.

Görselin yan tarafında yer alan metinde II. Murat'ın Selanik'in fethetmesi ve oradaki halka iyi davranmasından bahsetmektedir. Görsel ile metin tam olarak birbirini karşılamıyor. Çünkü görselde sadece II. Murat yer almaktadır.



Ermeni Tacir



Rum köylü kadını



Ev giysili Türk kadını

(Thomas Artus, *Histoire des Turcs*, 1662)

Şekil 60, 61, 62, 63. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 53, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4,5x7,7 cm)

Görsel sayfa 51'de yer alan '*Osmanlı Devleti'nin Fetih siyaseti*' adlı konu içinde yer almaktadır. 53. sayfada yer alan üç görseldir. Görsel alt yazısında eserin kim tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Görsellerde iki kadın bir erkek kullanılmıştır. Bunlar millet olarak birbirlerinden farklıdır bunu bize görsel alt yazısı söylüyor. Bunların üzerinde yer alan giysilerde farklıdır. Verilen metinde millet sisteminden yani Osmanlının bünyesinde yer alan topluluklardan bahsedilmektedir. Gravürlerde bunu somutlaştırmak için kullanılmıştır. Metin içinde Ermeni tacir, Rum köylü kadını ve ev giysili Türk kadını şeklinde bilgi verilmeyip sadece milletler isim olarak zikredilmiştir. Metin bize Türk kadını evde ne giyer şeklinde açıklama yapmamıştır. Hatta metin içinde ise ev giysili Türk kadını ifadesine bir kez bile yer verilmemiştir. Konu olarak dikkat çekicidir. Gravüründe kendi tekniğinden dolayı renk kullanılmıyor. Böyle olunca siyah-beyaz kalıyor. Çocukların gelişim özellikleri düşünülünce canlı renler kullanmak dikkati daha çok çeker. Gravür net olarak algılanamıyor.



Kapalıçarşı, İstanbul (Gravür, W.H. Bartlett)

Şekil 64. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 82, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,5x9,9 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 82. sayfada yer alan tek görseldir. Görsel alt yazısında eserin kim tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Görselde insanlar var ve bu insanlar bir yapının içindeler. Bu insanlardan bazıları alış veriş yapıyor bazıları yük taşıyor kimisi ise sohbet ediyor. Gravür net olarak algılanamıyor. Saygı temasına örnek olarak bu görsel kullanılmıştır. Burada ki saygı kitapta ifade edildiği şekliyle İnsanların birbirlerine, aile üyelerine ve yaşlılara gösterdiği saygı şeklindedir.



Ciğer satıcısı ve kediler (Gravür, 1715)

Şekil 65. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 83, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,8x9,9 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 83. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görsel alt yazısında eserin kim tarafından yapıldığı belirtilmemiştir. Görselde bir adam ve altı kedi yer almaktadır. Adamın arkasında demire asılı etler yer almaktadır. Kullanılan görsel hayvanlara karşı hayırseverlik kapsamında kullanılmıştır. Metin içinde insanların hayvanlara kedi, köpek ve kuşlara karşı tutumlarından bahsetmektedir. Konu ile görsel tutarlıdır.



Hamam (Gravür, Thomas Allom, 1839)

Şekil 66. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 84, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,4x4,4 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 84. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görsel alt yazısında eserin kim tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Görsel hamamda yer alan insan figürleri tasvirine ver vermiştir. Metinde de hamam ile ilgili bilgi aktarımı yapılmıştır. Görsel ile metin birbirini desteklemektedir. Gravür öğrencilerin ilgisini ve dikkatini kısmen çekebilecek düzeydedir. Çünkü gravür boyut olarak küçüktür ve renk kullanılmamıştır. Çocukların gelişim özellikleri düşünülünce canlı renkler kullanmak dikkati daha çok çeker. Konu olarak dikkat çekicidir. Amacımız çocukların zihninde hamam şemasını oluşturmaktır. Görselle verilen bilgi somutlaştırılmıştır, kalıcı izli öğrenmeler sağlanabilir. Gravür net olarak algılanamıyor. Çünkü gravür boyut olarak küçük bundan dolayı ayrıntılar gözden kaçabilir.



Kervansaray (Gravür)

Şekil 67. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 86, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,1x8,1 cm)

Görsel sayfa 81’te yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 86. sayfada yer alan ikinci görseldir. Bu sayfada yer alan ikinci görseldir. Görsel alt yazısında eserin kim tarafından yapıldığı belirtilmemiştir. Görselde kervansaray olarak adlandırılan bir mekan var. Burada insanlar ve eşeklerin üstünde ise yükler var. Kervansaray yüksek ve kemerlidir. Ders kitabındaki gravür metinle kısmen desteklenmektedir. Çünkü görsel alt yazısında sadece *Kervansaray* ifadesi yer alırken metin içinde Sokulu Mehmet Paşanın yaptırdığı kervansaray hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Burada bir anlam problemi var. Bunun yerine Sokulu Mehmet Paşanın yaptırdığı kervansaray görselinin kullanılması yerinde bir kullanım olurdu. Gravür metinlerle kısmen uyumlu ve ilişkilidir. Çünkü gravürde Sokulu Mehmet Paşa yoktur. Gravür net bir şekilde algılanamıyor. Çünkü gravür boyut olarak küçük bundan dolayı ayrıntılar gözden kaçabilir.



Cirit oyunu (Gravür, Melling)

Şekil 68. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 89, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,6x7,5)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 89. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görsel alt yazısında eserin kim tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Verilen metinde cirit ile ilgili Evliya Çelebinin seyahatnamesi örnek olarak kullanılmıştır. Görselde insanlar atın üstünde ellerinde ise uzun çubuklar yer almaktadır. Atların içinde yer aldığı alan boş ve bunun etrafı ağaçlarla çevrilidir. Gravür öğrencilerin ilgisini ve dikkatini kısmen çekebilecek düzeydedir. Çünkü gravür boyut olarak küçüktür ve renk kullanılmamıştır. Konu olarak dikkat çekicidir. Amacımız çocukların zihninde cirit oyun şemasını oluşturmaktır. Görselle verilen bilgi somutlaştırılmıştır, kalıcı izli öğrenmeler sağlanabilir. Gravür net olarak algılanamıyor. Çünkü gravür boyut olarak küçük bundan dolayı ayrıntılar gözden kaçabilir.

4.3.3. Fotoğraf inceleme. Fotoğraf bir durum veya olayı gerçek yönleriyle ortaya koyan görsel bir araçtır. Sınıf ortamında öğrencinin dikkatini çekmek ve ilgi uyandırmak adına fotoğraflar kullanılabilir. Aynı zamanda öğretmenler de konuda anlatırken materyal olarak fotoğraflardan yararlanabilirler. Böylelikle öğretmenlerin kullandığı soyut, sözel ifadeler fotoğrafla somut hale gelir. Fotoğraf, tarihi öğrenmemize ve Tarihi zihnimizde canlandırmaya ve öğrenmemize yardımcı

materyallerden biride fotoğraflardır. (Taşkın, 2017, s:26, 27). Fotoğrafların eski olması bunlara tarihi nitelik kazandırmaz. (Ata, 2002). Ders kitaplarında yer alan fotoğrafların konuların somutlaştırılmasında, tamamlanmasında ve aynı zamanda, öğrencilerin ilgisini de çekmektedir. (Taşkın, 2017, s:26, 27).

Tarih ders kitapları hazırlanırken tarihi fotoğrafların kullanılması ve tarih öğretimine olan faydaları dikkate alınmalıdır. Tarih ders kitaplarında ki fotoğraflar, konuyu zenginleştirici, konuyu açıklayıcı ve aynı zamanda çocuğun analitik çözümleme yaparak tarihsel bilgiye ulaşabilmelidir. Okullarda fotoğraf arşivleri oluşturulmalıdır. Tarih dersinin doğasında yer alan soyut kavramların öğretilmesinde fotoğrafların sağlayacağı katkılar göz önünde bulundurulmalı ve fotoğraflar verimli bir şekilde kullanılmalıdır (Akbaba, 2005).



Şekil 69. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 36, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5,8x3,8 cm)

Görsel sayfa 36’te yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 36. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde büyüklükleri ve şekilleri birbirinde farklı taşlar yer almaktadır. Bunlardan bir tanesinin üzerinde büyük ‘Y’ harfine benzeyen her iki tarafında ise ‘ı’ harfini andıran şekiller yer almaktadır. . Genel ağ haberi ders kitabında düzenlenerek verilmiştir. Bu haberde de Kayılara ait olduğu düşünülen taş parçasının üzerinde kayı boyunun işaretini gösteren görsel kullanılmıştır. Ders kitabında yer alan ifade: ‘*Günümüzde ülkemizin birçok yerinde Kayı başta olmak üzere Oğuz boylarının izlerini ve isimlerini taşıyan yerleşim yeri bulunmaktadır. İşte bu yerlerden biri:*’ Genel ağ haberinde ise kesinlik bildirmeyen, kendi içinde çelişkili olan ifadeler kullanılmıştır. ...*kayılara ait izler bulundu. Kayı boyuna ait olma ihtimalini kuvvetlendirdi. Bu mezarlar, Kayı boyunun Anadolu’ya ilk girdiği bölgelerden birinin İslahiye olabileceği görüşünü destekliyor.* 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında böyle kesinliği olmayan ve çelişkili bilgilere yer

verilmemelidir. *Bilimsel olarak geçerliliği ve güvenilirliği konusunda kanıt olmayan ve kaynağı bilinmeyen içeriklere yer verilmemelidir* (MEB, 2019, s.8). Fotoğraf metinlerle uyumlu ve ilişkili değildir. Çünkü metin içinde Kayı boyunun sembolünün nasıl olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Keşke boyut olarak daha büyük olsaydı o zaman algılamak daha kolay olurdu.



Iznik Yeşil Cami, Bursa

Şekil 70. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 39, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 9x4,8 cm)

Görsel sayfa 36'de yer alan '*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*' adlı konu içinde yer almaktadır. 39. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde cami var ve hemen önünde ise iki tane palmye ağacı yer almaktadır. Kullanılan görsel Orhan Bey döneminde gerçekleşen olaylar hakkında bilgi aktarımında örnek olarak kullanılmıştır. Metin içinde yer alan ifade şu şekildedir; '*Fethettiğim şehirlere cami, medrese, imaret, han, hamam gibi eserler inşa ettirerek birer Türk şehri hâline getirdim*'. Bunun dışında herhangi bilgiye yer verilmemiştir. Metin içinde '*Iznik Yeşil Cami*' bir kez bile kullanılmamıştır.



Filibe Ulu Camii, Bulgaristan



Berat Osmanlı evleri, Arnavutluk

Şekil 71, 72. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 41, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,4x4,4)

Görsel sayfa 36'de yer alan '*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*' adlı konu içinde yer almaktadır. 41. sayfada iki minyatür ve iki tane fotoğraf kullanılmıştır. Kullanılan minyatürler boyut olarak fotoğraflardan daha büyüktürler. Bu görseller ders kitabında da yan yana yer almaktadırlar. Görselde cami yer almaktadır bu caminin duvarları kırmızı kiremitten yapılmıştır. İkinci görselde ise görselde bir tepenin yamacına yapılan evler yer almaktadır. Bu evlerin dış cepheleri beyaz renktedir bir kısmının ise krem, kahverengi tonlarındadır. Osmanlının İskan politikasını uygulayarak balkanların Türk yurdu haline gelmesi ve günümüze kadar ulaşan eserlerin restore edilmesinden bahsedilmiştir. Kullanılan görsellerde bunu örneklendirmek için kullanılmıştır. İsim olarak Filibe Ulu cami ve Berat Osmanlı evleri metin içinde yer almamaktadır. Fotoğraflar net bir şekilde algılanır.



Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü, Bosna Hersek

Şekil 73. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 42, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 9,1x5,6 cm)

Görsel sayfa 36'de yer alan '*Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*' adlı konu içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Etkinlik Zamanı adlı çalışma içinde verilmiştir. 42.

sayfada yer alan tek görseldir. Görselde bir nehir ve nehrin üstüne inşa edilen taş köprü var. Görsel Tarihi Köprü TİKA Eliyle Restore Edildi başlığı altında verilen bilgiyi somutlaştırmak için kullanılmıştır. Metin içinde yer alan bir kesit şu şekildedir; *‘Drina Nehri üzerine 1571-1577 yıllarında inşa edilen ve “Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü” olarak da bilinen tarihi köprü, Mimar Sinan’ın Bosna Hersek’teki imzası olarak bugün de tüm ihtişamıyla dimdik ayakta duruyor’*. Fotoğraf net bir şekilde algılanır. Fotoğraf hafızada kalıcıdır. Fotoğraf metin ile çelişmiyor. Metin fotoğrafla ilgili açıklayıcı bilgi verilmiştir. Görselle metin tutarlıdır.



Zırhlı piyade, Askerî Müze, İstanbul



Zırhlı süvari Askerî Müze, İstanbul

Şekil 74, 75. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 47, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3.2x4.3)

Görsel sayfa 36’de yer alan ‘Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu’ adlı konu içinde yer alan ‘Osmanlı Ordusu’ adlı bölümde yer almaktadır. 47. sayfada yer alan dördüncü görseldir. Kullanılan görseller Osmanlı ordusu hakkında ayrıntılı bilgi öğrenmek isteyenler için genel ağda tanıtılan müzeleri ziyaret etmeleri için örnek olarak kullanılmıştır.



Saltanat kayıkları, Deniz Müzesi, İstanbul

Şekil 76. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 47, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5,7x4,3)

Görsel sayfa 36’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*’ adlı konu içinde yer alan ‘*Osmanlı Ordusu*’ adlı bölümde yer almaktadır. 47. sayfada yer alan dördüncü görseldir. Görselde bir odanın içine dört veya beş tane kayık yer almaktadır. Kayıklar ön tarafı el işçiliği olan desenler var.

‘İstanbulun fethinden sonra Boğaziçi ve Marmara sularında Osmanlı hükümdarlarının bindikleri tenezzüh teknelerine (Saltanat kayığı) denilmiştir (<https://core.ac.uk/download/pdf/132267026.pdf>).

Saltanat kayıkları neden ‘*Osmanlı Ordusu*’ konusu içinde yer verilmiştir? Ders kitabındaki fotoğraf metinle ilgili bilgi verilmemiştir. Fotoğraf metinlerle uyumlu ve ilişkili değildir. Görselle ilgili bilgi yok, görsel yanlış yerde kullanılmıştır. Bu durum bilgi karmaşasına yol açabilir. Öğrenciler fotoğrafta doğru çıkarımlarda bulunamaz çünkü metin ile fotoğraf arasında bağlantı yoktur. Keşke boyut olarak daha büyük olsaydı o zaman algılamak daha kolay olurdu.



Bursa Kalesi

Şekil 77. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 51, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,7x4,4 cm)

Görsel sayfa 50’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 51. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde bir kale var ve bu kalenin bir tarafı yıkılmıştır. Kullanılan görsel İstimalet politikası konu bağlamında örnek olarak kullanılmıştır. Fotoğraf öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekebilecek düzeydedir. Fotoğraf öğrencilerin sınıf düzeyine uygundur. Fotoğraf net bir şekilde algılanır.



İstanbul'a deniz yoluyla yardım gelmesini engellemek için Boğaz'a Rumeli Hisarı yapıldı.

Şekil 78. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 55, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 15,6x6 cm)

Görsel sayfa 50'de yer alan '*Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti*' adlı konu içinde yer alan '*İstanbul'un Fethi*' adlı bölümde yer almaktadır. 55. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görselde deniz ve kıyısında ise hisar yer almaktadır. Hisarın içinde ağaçlar yer almaktadır. Ders kitabındaki fotoğraf metni desteklemektedir. Yazar fotoğraf üzerinde bilgiyi aktarıyor. Fotoğrafla tarih öğretimi yapılmıştır. Fotoğraf metinle uyumlu ve ilişkilidir. Aslında fotoğraf aracılığıyla bilgi verilmiştir. Fotoğraf dikkat çekicidir. Öğrenciler fotoğrafta doğru çıkarımlarda bulunurlar. Fotoğraf öğrencilerin sınıf düzeyine uygundur. Fotoğraf hafızada kalıcıdır.



Floransa Katedrali, İtalya

Şekil 79. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 65, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,1x5,8 cm)

Görsel sayfa 62'de yer alan '*Avrupa'daki Gelişmeler Osmanlı Devleti'ne Etkileri*' adlı konu içinde yer alan '*Rönesans*' adlı bölümde yer almaktadır. 65. sayfada yer alan

dördüncü görseldir. Görselde katedral yer almaktadır. Arka tarafında binalar var. Fotoğraf sabaha doğru çekilmiş gibi duruyor. Ders kitabındaki fotoğraf metinle kısmen desteklemektedir. Görseli destekleyen ifade şu şekildedir ;‘*Rönesans döneminde birçok şehir mimari eserlerle âdeta bir açık hava müzesine dönüştü*’. Ama metin içinde ‘*Floransa Katedrali, İtalya*’ gibi ifadelerle yer verilmemiştir. Fotoğraf öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekebilecek düzeydedir. Fotoğraf öğrencilerin sınıf düzeyine uygundur. Fotoğraf net bir şekilde algılanır. Fotoğraf hafızada kalıcıdır.



Çocuk işçi

Şekil 80. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 68, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,2x5,9 cm)

Görsel sayfa 62’de yer alan ‘*Avrupa’daki Gelişmeler Osmanlı Devleti’ne Etkileri*’ adlı konu içinde yer alan ‘*Sanayi İnkılabı ve Sömürgecilik*’ adlı bölümde yer almaktadır. 68. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde elinde ip olan çocuk var. Bu çocuk fabrika ortamında çalışıyor. Görselin yan tarafında mavi baloncuk içinde bu çocuk işçinin ağzından bilgi aktarımı yapılmıştır. Dönemin koşulları içinde yaşananlar anlatılmıştır. Kullanılan görsel siyah beyazdır. Ayrıntıyı gösterme gücü azdır. Boyut olarak da küçüktür.



I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda yer alan Hintliler

Şekil 81. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 69, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,8x5,8 cm)

Görsel sayfa 62'de yer alan 'Avrupa'daki Gelişmeler Osmanlı Devleti'ne Etkileri' adlı konu içinde yer alan 'Sanayi İnkılabı ve Sömürgecilik' adlı bölümde yer almaktadır. 68. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde ellerinde kılıçları olan, sakallı, kafalarında ise değişik başlıklar olan askerler yer almaktadır. Kullanılan fotoğraf siyah beyazdır. Ayrıntıyı gösterme gücü azdır. Metin içinde I. Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda yer alan Hintliler şeklinde bilgiye yer verilmemiştir. Genel olarak sömürgecilik ve Avrupa devletleri ifadeleri kullanılmış olup özelde devlet adlarına yer verilmemiştir.



Ayasofya'nın yanına Avrupa mimarisi etkisiyle Lale Devri'nde inşa edilen III. Ahmet Çeşmesi

Şekil 82. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 72, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 11,7x4,7 cm)

Görsel sayfa 72'te yer alan 'Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri' adlı konu içinde yer almaktadır. Görsel 72. sayfanın sağ alt tarafında yer alıp hem yan tarafında başka bir görsel kullanılmıştır. 72. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde bir cami ve

bir yapı var. Küçük olan yapının etrafında beyaz demirliklerle çevrilmiştir. Bu yapının ne olduğu net olarak algılanmıyor görsel alt yazısı olmasa buranın çeşme olduğu anlaşılmıyor. Metin içinde Ayasofya ve III. Ahmet çeşmesi ifadelerine yer verilmemiştir. Metin fotoğrafla ilgili açıklayıcı bilgi vermemiş Lale devri ile ilgili genel ifadeler kullanmıştır.



III. Ahmet Kütüphanesi, İstanbul

Şekil 83. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 73, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 9,2x6,2 cm)

Görsel sayfa 72’de yer alan ‘Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri’ adlı konu içinde yer almaktadır. Lale devrinde yapılan ıslahatlardan bahsedilmiştir. Ama metin içinde Lale devri padişahına verilmemiştir. Sayfa 72’nin sol alt köşesinde yer alan görsel alt yazısında Lale Devri padişahı III. Ahmet ifadesine yer verilmiştir. Görselle ilgili metin içinde yer alan bilgi şu şekildedir; *Matbaa sayesinde çok sayıda kitap basılabildi ve kitaplar ucuzladı. Böylece daha çok insan kitaplardan yararlanmaya başladı. Kütüphanelerin sayısı arttı.* Ama metin içinde III. Ahmet Kütüphanesinde bahsedilmemiştir.



Tulumacılar (19. yüzyıl)

Şekil 84. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 74, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 10,4x6,1 cm)

Görsel sayfa 72’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 74. sayfada yer alan tek görseldir. Görselde binanın önünde erkekler ayakta durmaktadırlar. Bunların ayaklarında çizme, üstlerinde beyaz gömlek ve onun üstünde ise süveter var, altta ise beyaz şalvar yer almaktadır. Ortada ise su hortumu yer almaktadır. Metin içinde Lale Devrinde Tulumbacı Ocağının kurulması hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Kullanılan görsel ile bilgi farklı sayfalarda yer almaktadır. *Görsel öğeler ait olduğu metin ile ilişkili olduğu sayfada kullanılmalıdır* (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s.28). Ders kitabındaki fotoğraf metinle desteklemektedir. Kullanılan fotoğraf siyah-beyazdır. Siyah-beyaz fotoğraflar renkli fotoğraflara göre dikkat çekme daha sınırlıdır. Öğrencilerin gelişim özellikleri dikkate alınınca renkli canlı renkler tercih edilmelidir. Fotoğraf metin ile çelişmiyor. Metin fotoğrafla ilgili açıklayıcı bilgi verilmiştir.

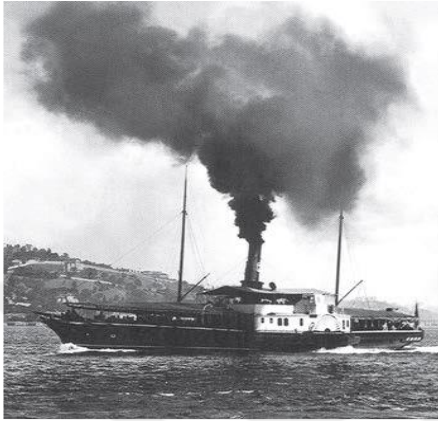


Büyük Postane, İstanbul (20. yüzyıl başları)

Kaynak: Azer. A. (2019) İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitabı, Ankara, Ekoyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık

Şekil 85. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 76, ölçüleri 7,9x4,9 cm

Görsel sayfa 72’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 76. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde insanlar var ve binanın önünde sırada duruyorlar. Bunların ellerinde kağıtlar yer almaktadır. Metinde 19. yüzyılda Osmanlı Devletinin iletişim alanındaki gelişmeler hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Görselde buranın büyük Postane olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur.

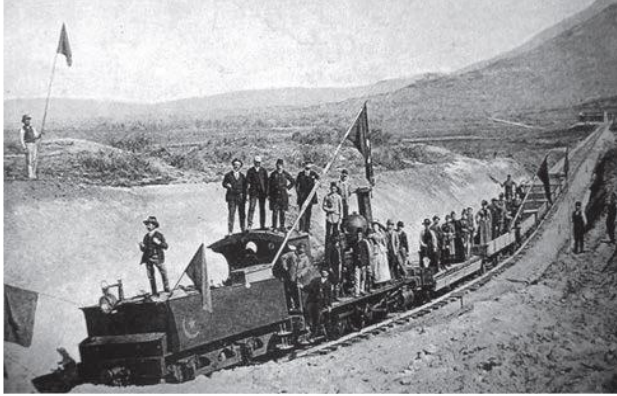


Şirket-i Hayriyenin Asayiş adlı vapuru

Şekil 86. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 77, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5,8x6,6 cm)

Görsel sayfa 77’te yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 77. sayfada yer alan dördüncü görseldir. Görselde suyun içinde yer alan kara dumanlar çıkaran vapur yer almaktadır. Metinde buharlı geminin Osmanlıdaki serüveninden bahsetmektedir. Metin içinde yer alan ifade şu şekildedir; ‘*Ulaşımı düzenli hâle getirmek için 1851’de Şirket-i Hayriye kuruldu. Günümüzde Şirket-i Hayriye “Şehir Hatları” adıyla İstanbullulara hizmet vermeye devam etmektedir*’. Fotoğraf öğrencilerin ilgisini ve dikkatini kısmen çekebilecek düzeydedir. Kullanılan görsel siyah-beyazdır.



Bursa-Mudanya hattında ilk tren seferi (19. yüzyıl sonları)

Şekil 87. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 78, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 8,2x5,2 cm)

Görsel sayfa 72’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 78. sayfada yer alan ikinci görseldir. Görselde bir tren var ve trenin üstünde ise insanlar var. Bu insanlardan bazılarının elinde bayrak var. Kullanılan fotoğraf siyah beyazdır. Siyah-beyaz fotoğraflar renkli fotoğraflara göre dikkat çekme daha sınırlıdır. Metin içinde demir yolunun Osmanlıdaki serüveninden bahsedilmiştir lakin metin içinde *Bursa-Mudanya hattında ilk tren seferi* adlı bir ifade geçmiyor. Bununla ilgili bilgi verilmemiştir.



Darülfünun hocaları (20. yüzyıl başları)

Şekil 88. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 79, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 12,8x8,5 cm)

Görsel sayfa 72’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 79. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görselde binanın önünde

insanlar oturmuştur. Bu insanların arkalarında bayrak var üzerindeki yazıyı anlamıyoruz. Görsel siyah beyazdır. Metin Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında yapılan önemli ıslahatlar hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Bu konuda genel bilgiler veriyor. Görselle ilgili metin içinde yer alan ifade; *Yükseköğretim seviyesinde eğitim veren ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde İstanbul Üniversitesi adını alan Darülfünun açıldı*. Görselle ilgili olarak sadece bu ibare yer alıyor. Ancak bu ibarede de resim alt yazısını pek desteklemiyor. Çünkü metin içinde Darülfünun hocaları ile ilgili bilgi verilmemiştir.



Sultan Hamamı, Manisa

Şekil 89. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 84, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,4x4,4 cm)

Görsel sayfa 81'de yer alan '*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*' adlı konu içinde yer almaktadır. 84. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görselde tarihi bir yapının dışardan çekilmiştir. Aslında görsel alt yazısı olmasa buranın hamam olduğunu bilemeyiz. Bilgi hemen görselin yanında yer almaktadır. Hamam ile ilgili seyahatnamelerden örnekler verilmiştir.



Şekil 90, 91, 92, 93, 94, 95. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 81, (Azer, 2019)
(Ölçüleri 22x2,7 cm)

Görsel sayfa 81’te yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 81. sayfada yer alan görsellerdir. Ders kitabındaki görseller Etkinlik Zamanı adlı çalışmada yer verilmiştir. Kitap içinde yer alan ‘*Etkinlik Zamanı*’ adlı bölümde ifade şu şekildedir; ‘*Osmanlı Devleti Dönemi’ne ait aşağıda yer alan eserlerin hangi sanat dallarına ait olduğunu araştırarak altlarına yazınız*’. Sanat dalları açıkça ifade edilmemiştir. Verilen bu kavramların ne olduğu dair herhangi bilgi yoktur. Ebru, dokuma, maden işleme, şiir, bu kavramların açıklamaları 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının 234.sayfasında yer alan Sözlük adlı bölümde de yer verilmemiştir. Konuyu öğrencilerin araştırılması istenilmiştir. Bunun dışında bu kavramlarla ilgili herhangi bir bilgi ve konular arası bağlantıda ise kullanılmamıştır. Öğrenciler fotoğrafta doğru çıkarımlarda kısmen bulunabilirler. Çünkü kullanılan materyalleri tanımlıyor olabilir. Fotoğraf net bir şekilde algılanır.



Şekil 96. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 72, (Azer, 2019)
(Ölçüleri 3x3 cm)

Görsel sayfa 72’te yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 72. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Yeni konuya PTT’nin 177. Kuruluş Yıl Dönümü başlıklı genel ağ haberiyle başlamıştır. Devamında ptt ile ilgili iki soruya yer vermektedir. Kullanılan haber ve sorular çerçeve içinde verilmiştir. Devamında 16 yüzyılın sonlarından Lale devri hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Ptt ile ilgili bilgi kitabın 76. Ve 77. Sayfalarında daha ayrıntılı şekilde verilmiştir.



Şekil 97. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 77, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,1x2,9 cm)

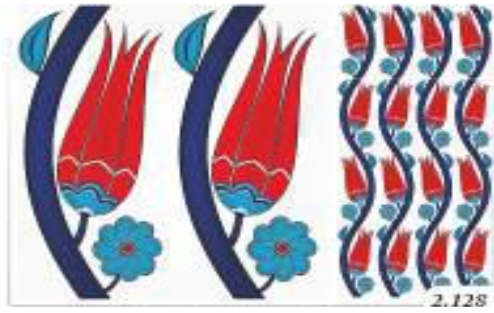
Görsel sayfa 72’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 79. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Burada yazar geçmiş ile gelecek arasında bağlantı kurmuştur. Metin içinde yer alan ifade şu şekildedir; ‘*Ulaşımı düzenli hâle getirmek için 1851’de Şirket-i Hayriye kuruldu. Günümüzde Şirket-i Hayriye “Şehir Hatları” adıyla İstanbullulara hizmet vermeye devam etmektedir.*



Şekil 98. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 79, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3x2,9 cm)

Görsel sayfa 72’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 79. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görselde kullanılan amblem günümüzde Devlet demir yollarının logosudur. Bu bilgi sayfa 78’in devamıdır. Metin içinde Osmanlıdan günümüze demir yollarının kısa tarihi geçmişi hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Burada yazar geçmiş ile gelecek arasında bağlantı kurmuştur. Metinde fazla bilgi verilmemiş, onun yerine internet adresi verilmiş öğrencilerin araştırması istenilmiştir.



Çinilerde yer alan lale motifleri

Şekil 99. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 84, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,5x5,1 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘*Seyyahların Gözüyle Osmanlı*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 84. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Metin içinde laleler hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Kullanılan görsel çini üzerinde yer alan lale tasviridir. Ders kitabındaki fotoğraf metni kısmen desteklemektedir. Burada şöyle bir sıkıntı var görsel alt yazısı ‘*Çinilerde yer alan lale motifleri*’ diye yazıyor ama metin içinde ‘çini’ geçmiyor. Kaldı ki görselde de ‘çini’ yoktur. Bu durum kavram karmaşasına neden olabilir. Bunun yerine gerçek laleler tercih edile bilinirdi. Fotoğraf kullanılan figürler metinle kısmen örtüşüyor, lale var ama çini yok. Öğrenciler fotoğrafta doğru çıkarımlarda kısmen bulunabilirler. Çünkü çini üzerinde yer alan lale motifi kullanılmıştır. Fotoğraf net bir şekilde algılanır.

4.3.4. Minyatür inceleme. Geleneksel bir Türk resim sanatı olan minyatür, genellikle yazma eserlerde anlatılan olayı görselleştirmek amacıyla yapılan kitap resimleridir. Minyatürlerde aktarılmak istenen mesaj tam ve eksiksiz olarak resmedilmeye çalışılır ve resimde ki figürler ayrıntısıyla işlenerek önemli noktalar vurgulanır. Fakat yine de yapıldığı bölgeye ve topluma göre minyatürde kullanılan renklerde, biçimde veya kompozisyonda farklılıklar görülebilmektedir. Osmanlı minyatürleri kendine özgü konu çeşitliliği, gerçeklik, kompozisyon bütünlüğü, renklendirme ve belgelendirme gibi özellikleri açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Özellikle Osmanlı döneminde, siyasal, toplumsal ve ekonomik hayata yönelik yapılan minyatür eserleri tarihsel belge niteli taşımakta ve yapıldığı döneme ışık tutmaktadır (Öğ, 2019).

Minyatür kitap süsleme sanatı olarak ele alınmamalıdır. Minyatür, bir olayı içinde bulunduğu şartlarla gerçeğe uygun bir şekilde tespit eden tarihi vesika niteliğindedir. Bundan dolayı Osmanlı tarihi minyatürleri tarih araştırmalarında da vesika olarak değerlendirilmelidir (Atasoy, (1969).

İslam ve Türk sanatı araştırmalarında minyatür sanatı diğer sanat kolları arasında en az incelenmiş olanıdır. Halbuki bu alanda malzeme oldukça boldur ve çeşitli yönlerden faydalanabilecek kadar da zengindir (Atasoy, 1965).

Özellikle Osmanlı döneminde, siyasal, toplumsal ve ekonomik hayata yönelik yapılan minyatür eserleri tarihsel belge niteli taşımakta ve yapıldığı döneme ışık tutmaktadır. Minyatürlerin eğitim öğretim ortamlarında etkin şekilde kullanılması, özellikle de tarih eğitiminde önemli rol oynaması beklenmektedir. (Öğ, 2019).

Bu minyatürlerde işlenen konular; sultan minyatürleri, sultanların seferleri, Osmanlı ordusunun zaferleri, savaş sahneleri, sultanların atıcılıktaki becerileri, cülus törenleri, şehzadelerin sünnet düğünleri, sultanların elçi kabulleridir. Ayrıca sultanların isteği üzerine özel konulu, din ve ilim içerikli minyatürlerde üretilmiştir. (Denli, 2019, s.41). Araştırmaya dayalı öğretimle öğrencilerin bir tarihçi gibi sanat eserini anlayıp yorumlamasının ve tarihsel bir anlayış içinde eseri incelemesinin gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Sanat eserleri toplumlara has kültür belgeleridir. Sanat eserlerinde inceleme yapılırken toplum yapısı, geçmiş çağ ile toplumların kültür yapıları ana hatları ile vurgulanmalıdır. Burada öğretmenin temel görevi öğrencinin sanat yapıtını, sanat eserinin toplum içindeki yerini ve önemini anlamalarına rehberlik etmektir. Bu bağlamda sanatçının toplumla olan etkileşimi somut verilerle öğrencilere öğretilmeye çalışılmalıdır. Sanat eserinin çıktığı zamana göre değerlendirirken de konusu üzerinde çıkarımlarda bulunmak ya da farklı eserler ile mukayese etmek çocukta tarihsel kavrama, kronolojik düşünme, tarihsel empati vb. tarihsel düşünme becerileri kazanmasına yardımcı olacaktır. (Gültekin 2009)

Minyatürler duygulara en çok hitap eden öge olan renk kullanılmaktadır. Bir çeşit his coşkunluğuna neden olan renk dağılımında bir ögeyi öne çıkarmak istiyorsak kırmızı renk kullanılır. Mavi renk geride bırakma amacıyla kullanılır. Çoğunlukla, figür ve mimaride kırmızı renk tercih edilirken, üst ve zeminde ise mavi rengin tercih edildiği görülür. Metin içinde geçen olaylar tasvir edilirken nesneler ile canlılar doğadan soyutlanarak, gerçekte var oldukları görüntülerinden farklı çizilir ve birebir benzetme

amacı bulunmaz. Ağaç ve mimari öğeler yan yatırılıp, atlar maviye, tepeler eflatuna, gökyüzü ise altın rengine boyana bilir. Minyatürde tasvir edilen insan figürü gölge oyununa benzer şekilde iki boyutlu olup, çevresinde yer alan doğal ve beşeri unsurlar arasında orantısızlık göze çarpmakta (Denli, 2019, s.43).

Değerler eğitimi açısından minyatürleri ele alacak olursak, sanat kültürü ve kültürel değişimi en ince ayrıntısına kadar göstermekte ve kültür ise bir topluma ait değerleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda minyatürleri kültürel mirasın bir parçası ve bir değer olarak ele almak yerinde olacaktır. Bunun yanında, minyatürler toplumun örf, adet, gelenek ve göreneklerinden bazı kesitleri de yansıttığı için, derslerde kullanılması öğrencilerin milli değerlerinin gelişimine ayrıca katkı sağlayacaktır. (Öğ, 2019).

Minyatürler içerdikleri zengin görsel materyal ve tasvir edilen konular ile nakkaşın realist bakış açısından dolayı tarih öğretiminde kullanılabilecek materyallerdir. Minyatürler Osmanlı tarihine, saray hayatına, şehir ile kale manzaralarına ilişkin muharebe ile muhasara sahnelerine, vb. konularda fikir vermektedir. Türk minyatürlere hakim olan realist yapı tarih eğitiminde kullanılmasına olanak sağlamakta. Minyatürlere tarih ders kitaplarında kendilerine yer bulmaktadırlar, Minyatürlerin etkili bir şekilde kullanılmasını engelleyen faktörler arasında öğretmenin bu alanda bilgi sahibi olmaması, kullanılan minyatürlerde baskının kalitesiz olması sayılabiliriz (Ata 2002: 129).



Osman Bey (Minyatür, Kıyafetü'l-İnsaniyye fi Şemâil-i-Osmaniyye, Seyyid, Lokman, 1579)

Şekil 100. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 37, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x7,3)

Görsel sayfa 36'te yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer almaktadır. 37. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Kullanılan görsel Osman Bey siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Görsel Osman Bey portresine yer verilmiştir.

Osmanlı minyatür sanatında portreciliğin temelleri tarihi ressamlıktan daha önce, Fatih Sultan Mehmed zamanında atılmıştır. Seyyid Lokman tarafından yazılan «Kıyafet al-insaniye fi şemail al-Osmaniye» adlı eserde Osman Gazi'den itibaren Sultan III. Murad'a kadar Osmanlı hükümdarları anlatılmaktadır. Eser, nakkaş Osman tarafından 12 Sultan portresiyle resimlendirilmiştir. Ders kitabında da bu portrelere yer verilmiştir (Atasoy, 1971).

Minyatürde dizlerinin üstünde oturan bir insan var. Bu kişinin bıyık ve sakalları var kafasında ise beyaz sarık var. Bu kişinin sağ eli dizinde sol eli belinden yukarıda durmaktadır. Görselin üstünde ise Osmanlı Türkçesi ile yazılan yazı yer almaktadır. Bu yazıların günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Bundan dolayı öğrenciler burada ne yazıldığını öğrenemezler. Burada bilgi Osman Bey'in ağzından aktarılmıştır. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Osman Bey'in hükümdar olması (Minyatür, Hünernâme, Mehmed Bey, 1584)

Şekil 101. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 37, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4,8x7,4 cm)

Görsel sayfa 37'de yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Osman Bey ile ilgili siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken kullanılmıştır. Vurgulanmak istenilen padişah figürü daha büyük

tasvir edilmiş olup geri kalanlar ise konumlarına göre tasvir edilmiştir. Padişahın sağ tarafında üç insan figürüne yer verilmiştir. Padişahın önünden başlayıp sol alt köşede biten su akıntısı yer almaktadır. Minyatürde yer alan suyun sağında ve solunda yer alan insan figürleri kendi bireysel eylemleri halinde tasvir edilmiştir. 37. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Ders kitabındaki minyatür metinle yeterince desteklenmemiştir. Çünkü metin Osman Bey döneminde yapılan siyasi faaliyetler anlatılmıştır. Osman Bey'in hükümdar olması hakkında bilgi verilmemiştir. Osman Beyin hükümdar olması ile ilgili rivayetler sayfa 37'de yer alan etkinlik zamanı adlı çalışmada yer almaktadır. Görsel ile metin farklı sayfalarda yer almaktadır Minyatürün hemen yanında harita yer almaktadır. Harita boyut olarak minyatürden büyük olması dikkatleri kendine çekmektedir. Minyatür haritadan önce kullanılabiliirdi. Minyatürde anlatılanlar metin içinde bahsedilmemiştir. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Minyatür boyut olarak küçüktür, ayrıntılar gözden kaçabilir.



Orhan Bey (Minyatür, *Kıyafetü'l-İnsaniyye fi Şemai'l-Osmaniyye*, Seyyid Lokman, 1579)

Şekil 102. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 39, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x7,5 cm)

Görsel sayfa 39'da yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Orhan Bey döneminde siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Minyatürde oturan bir kişi var. Her iki eli farklı dizlerinde, sağ elinde beyaz mendil ve kafasında kavuğu yer almaktadır. Üzerinde pembe tonlarında kaftanı içinde ise mor tonlarında iç elbisesi yer almaktadır. Bunların hemen üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Burada bilgi Orhan Bey'in ağzından aktarılmıştır. Çocuklar burada Orhan Bey şeması oluştururlar.

Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Orhan Bey'in Bizans prensine yay hediye etmesi(Minyatür, Hunername, Ali Çelebi, 1584)

Şekil 103. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 40, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,1x6 cm)

Görsel sayfa 36'da yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Orhan Bey ile ilgili siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken kullanılmıştır. Vurgulanmak istenilen padişah figürü daha büyük tasvir edilmiş olup geri kalanlar ise konumlarına göre tasvir edilmiştir. Padişahın sağ ve sol tarafında insan figürüne yer verilmiştir. İnsan figürleri kendi bireysel eylemleri halinde tasvir edilmiştir. 40. sayfada yer alan dördüncü görseldir. Ders kitabındaki minyatür metinle yeterince desteklenmemiştir. Çünkü metin Orhan Bey döneminde yapılan siyasi faaliyetler anlatılmıştır. Orhan Bey'in Bizans prensine yay hediye etmesi hakkındaki bilgi verilmemiştir. Metin ile görsel alakasız olmuştur. Minyatür net bir şekilde algılamaz boyutu küçük, ok net bir şekilde görünmüyor. Minyatürün hemen yanında harita yer almaktadır. Boyut olarak büyük olan harita daha dikkat çekicidir. Minyatür haritadan önce kullanılabilirdi. Minyatürde anlatılanlar metin içinde bahsedilmemiştir. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Minyatür boyut olarak küçüktür, ayrıntılar gözden kaçabilir.

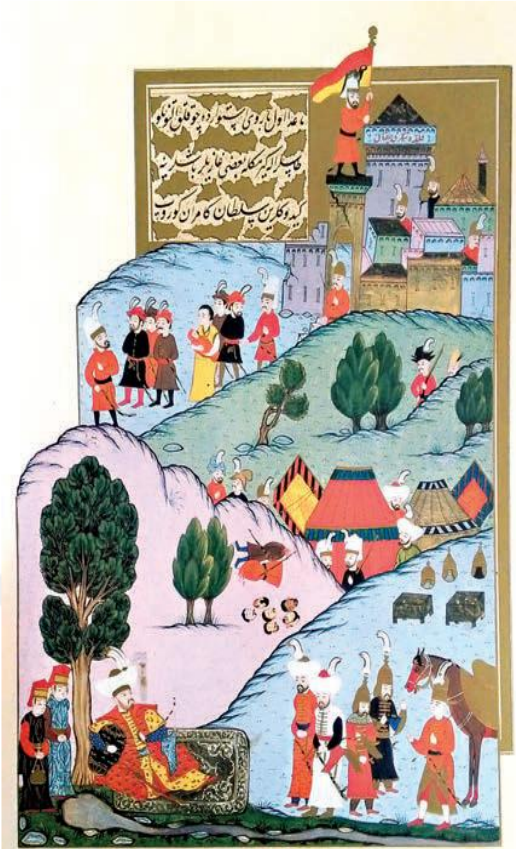


I. Murat (Minyatür, Kıyafetü'l-İnsaniyye fî Şemâil-i-Osmaniyye, Seyyid Lokman, 1579)

Şekil 104. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 40, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x7,3 cm)

Görsel sayfa 40'da yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel I. Murat siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Minyatürde oturan bir kişi var. Her iki eli farklı dizlerinde, sağ elinde beyaz mendil ve kafasında kavuğu yer almaktadır. Üzerinde mor tonlarında kaftanı içinde ise mavi tonlarında iç elbisesi yer almaktadır. Bunların hemen üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Burada bilgi I. Murat'ın ağzından aktarılmıştır. Çocuklar burada I. Murat şeması oluştururlar. Görsel çerçeveye içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.

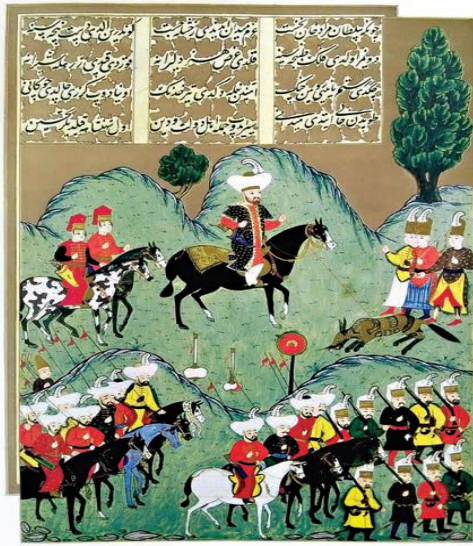


I. Murat'ın Rumeli'de fetihten dönüşü (Minyatür, Hünername, Nakkaş Osman, 1584)

Şekil 105. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 41, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,3x10,6 cm)

Görsel sayfa 36'da yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel I. Murat siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken için kullanılmıştır. Minyatürde doğa ve beşeri unsurlar kullanılmıştır. Padişah derenin bulunduğu ağacın altında dinlenmektedir. Pembe tepede iki ağaç figürünün yanında kafası kesik olan iki gövde ve gövdeleri olman altı tane kesik kafa tasvir edilmiştir. Mavi ve pembe tepelerin eteklerinde çadır ve insan figürleri yer almaktadır. Hemen arkalarında yer alan yeşil tepede farklı uzaklıklarda yer alan dört ağaç ve iki asker yer almaktadır. Kalenin bulunduğu mavi tepede ise eylem halinde olan insanlar tasvir edilmiştir. Kalenin farklı noktalarında askerler var. Burçlarda ise bir asker sarı kırmızı olan bayrağı tutmaktadır. Minyatürün sol üst köşesinde tepelerin üzerine yazı yerleştirilmiştir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir.



I. Murat av esnasında (Minyatür, Hünernâme, Nakkaş Osman, 1584)

Şekil 106. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 41, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,1x10,5 cm)

Görsel sayfa 36'de yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel I. Murat siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken için kullanılmıştır. Minyatürün merkezinde siyah atın üstünde padişah tasvir edilmiştir. Padişahın elinde bir mızrak önünde duran zırh giydirilmiş kurdu vuruyor. Padişahın sağında ve solunda ise insan figürlerine yer verilmiş. Minyatürde kıvrımlı ve eğimli olan tepeler yer almaktadır. Padişahın arkasındaki tepede iki ağaç var ve bunlardan sağ üstte olan daha büyük çizilmiştir. Minyatürün sol üst köşesinde tepelerin ve ağaçlardan da yüksekte yazı yerleştirilmiştir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Ders kitabındaki minyatür metinle desteklenmiyor. Çünkü metin içinde I. Murat hakkında siyasi olaylara yer verilmiştir. Görselin altında yer alan metinde ise İskan politikası hakkında bilgi verilmiştir. Verilen bilgi akışında av ile ilgili bilgi verilmemiştir. Minyatür metinle uyumlu ve ilişkili değildir. Minyatür öğrencilerin dikkatini kısmen çekebilir. Çünkü minyatürün yanında başka bir minyatüre yer verilmiştir. Yan tarafında yer alan görsel I. Murat'ın Rumeli'de fetihten dönüşü minyatürüne yer verilmiştir. Birbiriyle alakası olmayan iki minyatür yan yana kullanılmıştır. Öğrenciler minyatürde doğru çıkarımlarda bulunamayabilirler çünkü minyatür bilgi ile pekiştirilmemiştir. Metinde avla ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir.

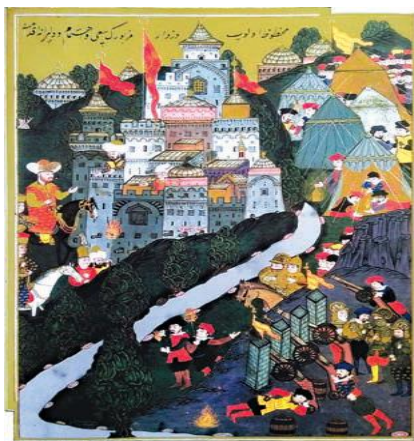


Yıldırım Bayezid (Minyatür, Kıyafetü'l-İnsaniyye fî Şemâilü'l-Osmaniyye, Seyyid Lokman, 1579)

Şekil 107. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 43, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x7,3 cm)

Görsel sayfa 43’de yer alan ‘ *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu* ’ adlı konun içinde yer almaktadır. Ders kitabındaki bilgi Yıldırım Bayezid’in ağzından aktarılarak verilmiştir. Minyatürde oturan bir kişi var. Sağ elinde mendil sol elinde ise çiçek yer almakta ve kafasında kavuğu yer almaktadır. Üzerinde turuncu tonlarında kaftanı içinde ise mavi tonlarında iç elbisesi yer almaktadır. Bunların hemen üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Burada bilgi Yıldırım Bayezid’in ağzından aktarılmıştır. Çocuklar burada Yıldırım Bayezid şeması oluştururlar. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Niğbolu Kalesi kuşatması (Minyatür, Hünernâme, Nakkaş Osman, 1584)

Şekil 108. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 43, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5,2x7,6 cm)

Görsel sayfa 36'da yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Yıldırım Bayezid siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken kullanılmıştır. Ders kitabında anlatılan kuşatmalardan sadece Niğbolu Kalesi kuşatması için görsel kullanılmıştır. Minyatürde doğal ve mimari öğeler yer almaktadır. Minyatürde genel olarak koyu renkler kullanılmıştır. Minyatürde yer alan nehir her iki taraf için sınır oluşturmaktadır. Minyatürün sağ üst tarafında çadırlar, sol üst tarafında ise kale yer almaktadır. Ön tarafta siyah atın üstünde padişah yer almaktadır. Diğer insan figürlerine nazaran padişah figürü daha belirgindir. Minyatürün sağ alt tarafında toplu tüfekli asker figürüne yer verilmiştir. Savaş sahnesi tasvir edilmiştir. Minyatürün en üstünde, kalenin de üstünde göğün bir kısmını kaplayacak şekilde yazı yerleştirilmiştir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Minyatür boyut olarak küçük olduğu için ayrıntılar gözden kaçabilir. Minyatür hafızada kısmen kalıcıdır. Çünkü kullanılan minyatürler renk ve boyut olarak benzer şekilde kullanılmıştır. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Çelebi Mehmet (Minyatür, Kıyafetü'l-İnsaniyye fi Şemâil-i-Osmaniyye, Seyyid Lokman, 1579)

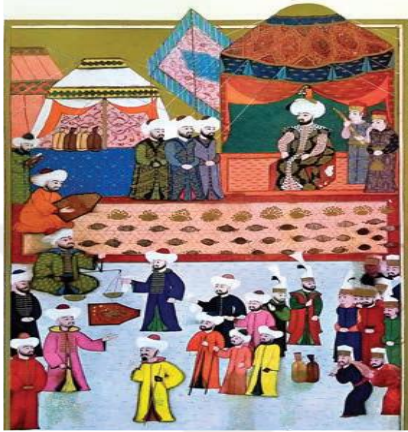
Kaynak: Azer. A. (2019) İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitabı, Ankara, Ekoyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık

Şekil 109. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 44, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x7,3 cm)

Görsel sayfa 36'de yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Çelebi Mehmet siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Minyatürde oturan bir kişi var. Her iki elinde farklı sağ elinde çiçek sol eli ise kaftanın cebinde ve kafasında kovuğu yer

almaktadır. Üzerinde mor tonlarında kaftanı içinde ise yeşil tonlarında iç elbisesi yer almaktadır. Bunların hemen üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Burada bilgi Çelebi Mehmet'in ağzından aktarılmıştır. Çocuklar burada Çelebi Mehmet şeması oluştururlar. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



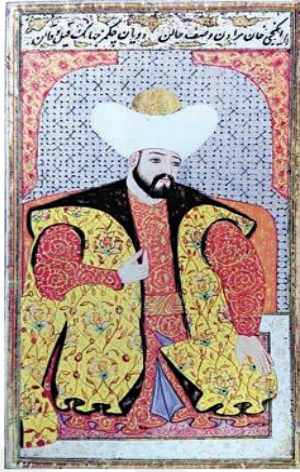
Çelebi Mehmet'in huzurunda askere maaş verilmesi (Minyatür, Hünernâme, Nakkaş Osman, 1584)

Şekil 110. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 44, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5,4x7,9 cm)

Görsel sayfa 36'da yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Çelebi Mehmet siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Minyatürde yeşil, mavi, beyaz, kahverengi, lacivert, pembe, mor, lila, renkler kullanılmıştır. Minyatürde geometrik şekilde çadır tasvirleri yer almaktadır. Tahta oturan padişahın önünde yer alan kilimin üzerinde farklı renklerde paralar yer almaktadır. Padişahın sol tarafında üç devlet adamı ile ön tarafında ise yine insan figürleri yer almaktadır. Bu kişinin sol tarafında yer alan kişinin elinde defter yer almaktadır. Sanırım önündeki adama kayıtları okumaktadır. Kilimin sol ön tarafında oturan adamın elinde terazi var ve askerlere verilecek paraları belirlemektedir. Bunlardan bazıları birbirleriyle diyalog halinde tasvir edilirken bazıları sadece durmuşlar. Ders kitabı Çelebi Mehmet'in siyasi faaliyetleri anlatılmıştır. Ancak metinde askerlere maaş verilme ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Bu yüzden minyatürün konuyu pekiştirmesi gerekirken pekiştirmeyip yeni bir durumu ifade etmektedir. Ancak bu durum bilgi olarak kitapta yer almamaktadır. Minyatür net bir şekilde algılanamaz boyutu küçük, ayrıntılar net olarak

görünmüyor. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumlu değildir.



II.Murat (Minyatür, Kıyafetü'l-İnsaniyye fî Şemâilî'l-Osmaniyye, Seyyid Lokman, 1579)

Şekil 111. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 45, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x7,3 cm)

Görsel sayfa 36'de yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu' adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel II. Murat hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Minyatürde oturan bir kişi var. Sağ eli dizinde olup başparmağı ile işaret parmağı birleşik olup, sol eli ise dizindedir. Üzerinde desenli sarı tonlarında kaftanı içinde ise kırmızı tonlarında iç elbisesi yer almaktadır. Kaftanın iç rengi kahverengidir. Yüzünde bıyık ve sakalları bulunuyor. Yalnız bıyıklar Osman Bey, Orhan Bey ve Çelebi Mehmet ile aynı iken I.Murat ile Yıldırım Bayezid'den farklıdır. Kafasında beyaz ortası sarı kavuğu yer almaktadır. Bunların hemen üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Ders kitabındaki bilgi II.Murat'ın ağzından aktarılarak verilmiştir. Çocuklar burada II .Murat şeması oluştururlar. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Kadırğa tipi gemi (Minyatür)

Şekil 112. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 46, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5x3,5 cm)

Görsel sayfa 36'da yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer alan ' *Osmanlı Ordusu* ' adlı alt başlıkta yer almaktadır. Konu içinde kavram haritasına yer almaktadır. İncelediğimiz minyatürde kavram haritası içinde yer alan ' *Deniz Kuvvetleri (Donanma)* ' başlığının altında yer almaktadır. Bu başlık altında yazılı bilgiye yer verilmemiştir sadece minyatür yer almaktadır. Minyatür öğrencilerin ilgisini ve dikkatini çekebilecek düzeydedir. Minyatür boyut olarak küçük olduğu için ayrıntılar gözden kaçabilir. Minyatür net bir şekilde algılamaz boyutu küçük, ayrıntılar net olarak görünmüyor. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmemiştir.



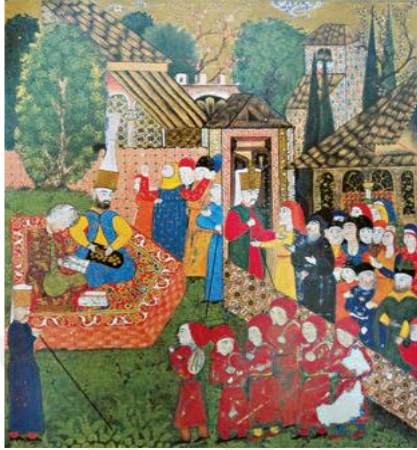
Yeniçeriler (Minyatür, Hünername, Nakkaş Osman, 1584)

Şekil 113. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 46, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x5,7 cm)

Görsel sayfa 36'da yer alan ' *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu* ' adlı konun içinde yer alan ' *Osmanlı Ordusu* ' adlı alt başlıkta yer almaktadır. Minyatürde üç kişi yer almaktadır. Bunlar ayakta çizilmiştir. Arka fon rengi pembe olup içinde farklı renkte desenler yer

almaktadır. Bunların üzerindeki kıyafetler ve elindeki nesneler birbirlerinden farklıdır. Ayakkabı ve kavuk renk ve şekilleri aynıdır. Bilgi aktarımı bu minyatürler üzerinden yapılmıştır. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Rumeli’de çocukların devşirilmesi (Minyatür, Süleymanname, 16. yüzyıl)

Şekil 114. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 46, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5,2x6,3 cm)

Görsel sayfa 36’da yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*’ adlı konun içinde yer alan ‘*Osmanlı Ordusu*’ adlı alt başlıkta yer almaktadır. Kapıkulu ocağı hakkında bilgi aktarımı yapılan mavi baloncuk için verilmiştir. Minyatürde evin avlusunda insanlar tasvir edilmiştir. Minyatürde doğa ve mimari öğeler olan ağaç ve evler göze çarpmaktadır. Üzerinde kırmızı elbise olan altı tane oğlan çocuğu tasvir edilmiştir. Dış kapının avluya bakan kısımda kadın, erkekler tasvir edilmiştir. Sanırım bunlar çocukların ebeveynleri. Dış kapının önünde iç elbisesi kırmızı, kaftanı ise yeşil olan asker dışarda yer alan insan kalabalığının içeri girişini kontrol etmektedir. Minyatür boyut olarak küçük olduğu için ayrıntılar gözden kaçabilir. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Kaynak: Azer. A. (2019) İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitabı, Ankara, Ekoyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık

Tımarlı Sipahiler (Minyatür, Surname-i Hümayun, 1582

Şekil 115. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 47, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,4x4,3)

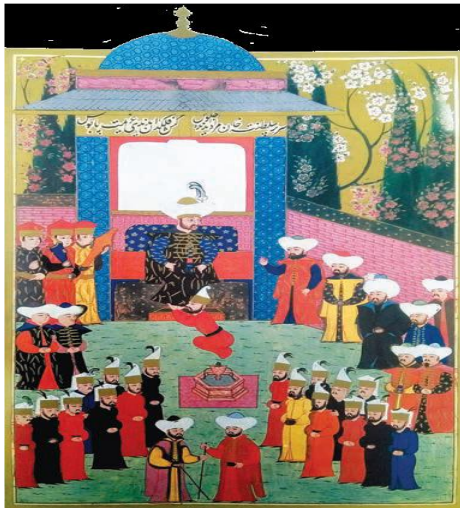
Görsel sayfa 36'da yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu' adlı konun içinde yer alan 'Osmanlı Ordusu' adlı alt başlıkta yer almaktadır. Tımarlı Sipahiler hakkında bilgi aktarımı yapılırken örnek olarak verilmiştir. Bunlar, sancaklarda tımar ve zeamet adı verilen dirlikleri tasarruf eden ve sefer zamanında sancak beyleriyle savaşa giden süvari birlikleridir (Ünal, 2010, s.75). Görsel ile metin uyumludur.

Minyatürde ilk göze çarpan iki at var ve bunlarında üzerinde insanlar var. Atın üstünde ki iki kişide de kırmızı elbise var ve kafalarındaki kavuklarda aynı olup beyaz renktedir. Her iki kişinin sağ ellinde uzun bir sırık yer almaktadır. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Şekil 116, 117, 118, 119. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 49, (Azer, 2019)
(Ölçüleri 5,1x4,7 cm)

Görsel sayfa 49’da yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*’ adlı konun içinde yer alan ‘*Osmanlı Toplum ve Ekonomisi*’ adlı alt başlık içinde yer alan ‘*Etkinlik Zamanı*’ adlı etkinlikte konuyu örneklendirmek için verilmiştir. Ders kitabında şu şekilde yer almaktadır; ‘*Minyatürleri inceleyiniz. Hangi ekonomik faaliyetlerle ilgili olduklarını altlarına yazınız.*’ Verilen bilgide bunlarla ilgili açıklayıcı bilgi mevcuttur. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmemiştir. Görüntü kalitesi iyidir.

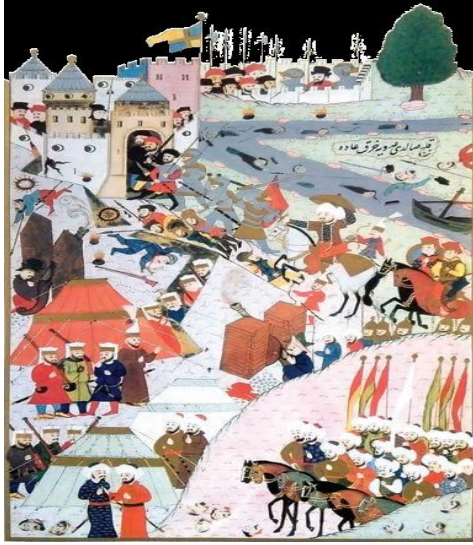


I.Murat’ın tahta çıkışı (Hünername, Ali Çelebi, 1584)

Şekil 120. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 50, (Azer, 2019)
(Ölçüleri 6,5x11,3 cm)

Görsel sayfa 50’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti*’ adlı konun içinde yer almaktadır. Minyatürde mimari ve doğa unsurları birlikte kullanılmıştır. Padişahın oturduğu taht zemine oranla daha yüksekte tasvir edilmiştir. Padişahın üstündeki giysi renk olarak diğerlerinden farklıdır. Genellikle padişah giysileri renkli olarak tasvir edilirken I.Murat’ın giysisi siyah renktedir. Yani durum askerlerin başlıklarındaki siyah tüyler içinde geçerlidir. Ortada padişahın önünde yere çömelene ve ağzında adını bilmediğim bir nesne tutmaktadır. Bu kişinin biraz aşağısında küçük bir şadırvan yer almaktadır. Şadırvanın sağda dokuz ve solunda ise sekiz kişi tasvir edilmiştir. Minyatürün alt tarafında iki insan tasviri yer almaktadır. Bunların elinde değnekler yer almaktadır. Minyatürün üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Öğrenciler minyatürdeki yazıyı okuyamazlar. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Türkçe çevirisine yer verilmesi yerinde bir kullanım olurdu.

Verilen metinde Osmanlının Gaza ve cihada verdiği önem anlatılmıştır. Bunun içinde iki örnek kullanılmıştır. Bunlardan ilki çerçeve içinde verilen Kitab-ı Cihan-Nüma Neşri Tarihi eserden alıntı yapılmıştır. Yapılan alıntıda ise I.Murat Karamanoğullarına duyduğu sitemi Gazilere ifade etmiştir. Bu bilginin altına ise I.Murat’ın tahta çıkışını gösteren minyatür kullanılmıştır. Konu itibariyle minyatür ile metin birbiriyle alakasızdır. Kullanılan görsel, içerik ile uyumlu ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı nitelikte olmalıdır (MEB, 2019, s.19). Metin içinde I.Murat’ın tahta çıkışı hakkında bilgi verilmemiştir. Minyatür hafızada kısmen kalıcıdır. Minyatürle metin çelişmiyor ancak bilgide vermiyor. Minyatür metinle ilgili açıklayıcı bilgi yoktur. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir.



Fatih'in komutasında Osmanlı ordusunun Belgrat Kalesi'ne hücumu (Hünername, Mehmed Bey, 1584)

Şekil 121. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 50, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,5x10,8 cm)

Görsel sayfa 50'de yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti' adlı konun içinde yer almaktadır. Minyatürde savaş meydanı tasvir edilmiştir. Zeminde kullanılan renkler mavi, beyaz ve pembe'dir. Minyatürde mimari ve doğa unsurları kullanılmıştır. Atın üstünde padişahı görüyoruz. Diğer figürlere göre daha büyük tasvir edilmiştir. Padişahın sağ elinde kılıcını askere saplamış, sol elinde ise kalkanı ile başını korumaktadır. Karşı tarafın askerleri sol üste bulunan kaleye kaçmaktadırlar. Atların önünde kesik insan kafaları yer almaktadır. Minyatürün alt kısmında solda ise askerlerin konaklaması için çadırlar kurulmuştur. Çadırların yanında duran asker figürlerine yer verilmiştir. Siperler, siperlerin gerisinde toprak ve ordugah tasvir edilmiştir. Minyatürde sağda nehir yer almaktadır. Suyun içinde kesik kafalar ve insan cesetleri yer almaktadır. Minyatürde yazı diğer minyatürlerden farklı olarak sağ ortaya yerleştirilmiştir. Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir.

Verilen metinde Osmanlının Gaza ve cihada verdiği önem anlatılmıştır. Bunun içinde iki örnek kullanılmıştır. Bunlardan ikincisi de çerçeve içinde yer alan Âşık paşazade Tarihi eserden alıntı yapılmıştır. Yapılan alıntıda ise Fatih ile Uzun Hasanın annesi olan Sara Hatun arasındaki diyalog yer almakta. Bu diyalogun altına ise Fatih komutasındaki Osmanlı ordusunun Belgrat Kalesi'ne hücumunu gösteren minyatür kullanılmıştır. Konu itibarıyla minyatür ile metin birbiriyle alakasızdır. Kullanılan

görsel, içerik ile uyumlu ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı nitelikte olmalıdır (MEB, 2019, s.19). Metin içinde Belgrat Kalesi hakkında bilgi verilmemiştir. Minyatürle metin çelişmiyor ancak bilgide vermiyor. Minyatür metinle ilgili açıklayıcı bilgi yoktur. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir.

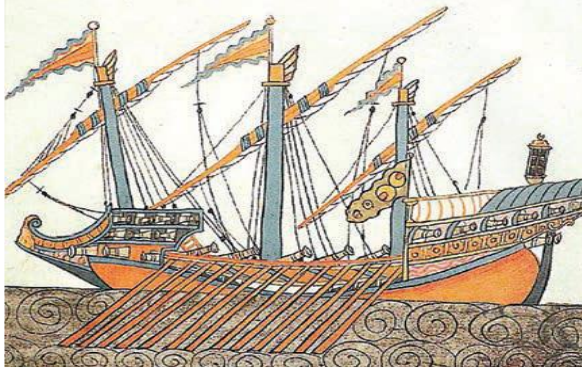


I.Mehmet (Minyatür, Kıyafetü'l-İnsaniyye fi Şemâilü'l-Osmaniyye, Seyyid Lokman, 1579) 54

Şekil 122. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 54, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 3,5x4,6 cm)

Görsel sayfa 50'de yer alan '*Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti*' adlı konunun içinde yer alan '*İstanbul'un Fethi (1453)*' adlı alt başlıkta yer almaktadır. Kullanılan görsel II. Mehmet hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Bu minyatür boyut olarak kullanılan padişah portrelerinde daha küçük olarak yer almaktadır. Minyatürde oturan bir kişi var. Bu kişinin sol eli bacağına sağ elinde ise gül olup bu gülü koklarken tasvir edilmiştir. Gül koklama metaforu Çelebi Mehmet'de göze çarpmaktadır. Bu kişinin kafasında beyaz kavuk ortası mor kavuk kullanılmıştır. Üzerinde ki elbiseler ise sırasıyla mor desenli elbise, belinde sarı kuşağı ve üstünde ise kaftanı bulunmaktadır. Aynı zamanda sakal ve bıyıkları da vardır. Ders kitabındaki bilgi II. Mehmet'in ağzından aktararak verilmiştir. Çocuklar burada II. Mehmet şeması oluştururlar. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Büyük bir donanma inşa edildi (Minyatür).

Şekil 123. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 55, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,4x5,9 cm)

Görsel sayfa 36'de yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti' adlı konun içinde yer alan 'İstanbul'un Fethi (1453)' adlı alt başlıkta yer almaktadır. 55. sayfada yer alan üçüncü görseldir. Görselde deniz in içinde gemi tasvirine ver verilmiştir. Ders kitabındaki fotoğraf metini desteklemektedir. Yazar minyatür üzerinde bilgiyi aktarıyor. Minyatürle tarih öğretimi yapılmıştır. Minyatür metinle uyumlu ve ilişkilidir. Aslında minyatür aracılığıyla bilgi verilmiştir. Minyatür dikkat çekicidir. Öğrenciler fotoğrafta doğru çıkarımlarda bulunurlar. Minyatür öğrencilerin sınıf düzeyine uygundur. Minyatür hafızada kalıcıdır. Çocuklar da bir gemi şeması oluşturması nedeniyle yerinde bir kullanım olmuştur.

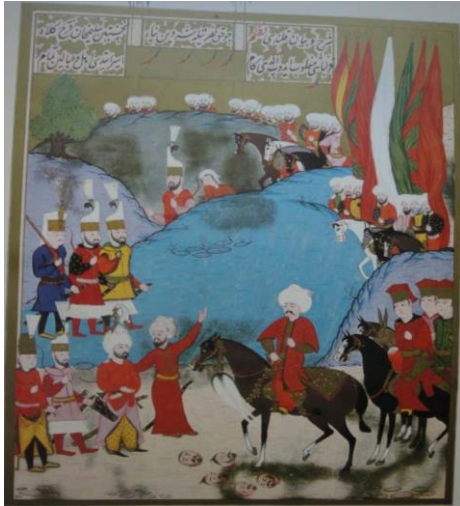


Yavuz Sultan Selim Mısır Seferi'nde (Minyatür, Hunername, Mehmed Bursavi, 1584)

Şekil 124. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 57, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 5,2x6,8 cm)

Görsel sayfa 50’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti*’ adlı konun içinde yer alan ‘Mısırın Fethi (1517)’ adlı konunun içinde yer almaktadır. Minyatürde doğa unsurlarına yer verilmiştir. Minyatürde kahverengi atın üstünde, kırmızı kaftanı içinde Yavuz Sultan Selim’i görüyoruz. Arkasında atların üstünde ve önünde insan figürlerine yer verilmiştir. Kırmızı elbise giyen adam sol eli havada sağ eli ise yanındakinin omuzunda ve başı yandakine dönük bir şeyler anlatmaktadır. Arkadaki dağın yamacında üç kişi tasvir edilmiş ve bunlardan ikisinde ok ve yay bulunurken, birinde tüfek var. Dağın diğer yamacında atların üstünde dört kişiyi görüyoruz. Bunların arkasında yer alan dağın eteğinde üç kişi yer almaktadır. Hemen arkada bayrak, flamalar yer almaktadır. Ortadaki dağın sol üstünde bir asker tutsağının boynunu iple bağlayıp çektiğini görüyoruz. Solda yer alan dağda insan tasvirleri olmayıp sadece bir ağaç yer almaktadır. En üsteki dağda sayıları birbirinden farklı üç grup yer almaktadır. Bunların sadece kafaları çizilmiştir. Minyatürün üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Türkçe çevirisine yer verilmesi yerinde bir kullanım olurdu. Kullanılan bu minyatürde kesik kafalara yer verilmemiştir. Ders kitabında bu minyatürün kaynakçasında yer alan ‘*Hünername Minyatürleri ve Sanatçıları*’ adlı kitap incelendiğinde kesik kafaların yer aldığı görülmüştür.



Hünername, Mehmed Bursavî,

Buna karşın sayfa 57’de yer alan bu minyatürde kesik kafa figürüne yer verilmemiştir. Minyatürün orijinal hali korunmamıştır. Sayfa 50 ve 41’de yer alan minyatürlerde ise kesik kafa figürleri kullanılmış olup minyatürün orijinal hali korunmuştur. Ders kitabındaki minyatür metni desteklemektedir. Minyatür metinle uyumlu ve ilişkilidir.

Minyatür net bir şekilde algılamaz boyutu küçük, ayrıntılar net olarak görünmüyor. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Yavuz Sultan Selim (Minyatür, *Kıyafetü'l-İnsaniyye fî Şemâilî'l-Osmaniyye*, Seyyid Lokman, 1579)

Şekil 125. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 58, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x7,3 cm)

Görsel sayfa 58'de yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti' adlı konunun içinde yer alan 'Mısırın Fethi (1517)' alt başlığı içinde verilmiştir. Kullanılan görsel Yavuz Sultan Selim hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Minyatürde dizlerinin üzerinde oturan bir insan var. Sağ elinde turuncu bir mendil olup eli bacağındadır. Sol eli ise kaftandan dolayı görünmeyip belinden aşağıdadır. Kafasında beyaz kavuğu yer almaktadır. Üzerinde beyaz fistan belinde ise desenli mavi renkli kuşak yer almaktadır. Kaftanın iç rengi ise pembe renkli ve içinde desenler olan kumaş kullanılmıştır. Bunların hemen üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Ders kitabındaki bilgi Yavuz Sultan Selim'in ağzından aktarılarak verilmiştir. Çocuklar burada Yavuz Sultan Selim'in şeması oluştururlar. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Yavuz Sultan Selim'e, Memlük hükümdarının naaşının getirilmesi (Minyatür, Hünername, Mehmed Bey, 1584)

Şekil 126. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 58, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4,5x7,3 cm)

Görsel sayfa 50'de yer alan 'Osmanlı Devleti'nin Fetih Siyaseti' bölümünün içinde olan 'Mısırın Fethi (1517)' adlı konunun içinde yer almaktadır. Geometrik desenli çadırın önünde ise padişah tahtında oturmuştur. Tahtın olduğu zemin rengi pembedir. Padişahın huzurunda sol tarafında üç tane paşa var iken solda ise bir kişi var ve bu kişi padişaha kesik kafa sunmuştur. Çadırın sağ tarafında dört kişi var bunlar devlet adamları sanırım. Minyatürde üç tane ağaç görüyoruz. Minyatürün alt tarafında dört kişi görüyoruz. Öndekinin elinde kılıç var. Bunların karşısında ise yedi kişi yer almaktadır. Minyatürün üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Yer verilmesi yerinde bir kullanım olurdu.

Minyatür boyut olarak küçük olduğu için ayrıntılar gözden kaçabilir. Minyatür metinle ilgili açıklayıcı bilgiye yer verilmemiştir. Çünkü metin ile minyatür alt yazısı farklı konulardan bahsetmektedirler. Metin içinde Mercidabık ve Ridanye savaşları hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Metin içinde Yavuz Sultan Selim'e, Memlük hükümdarının naaşının getirilmesi şeklinde ibareye yer verilmemiştir. Minyatürde kesik kafaya yer verilmiştir. Tasarımda kullanılan öğeler öğrencilerin sınıf seviyesine, bedensel, psikolojik gelişimine uygun olmalıdır (Talim Terbiye Kurulu, 2009, s.29). Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir.



Kanuni Sultan Süleyman (Minyatür, Kıyafetü'l-İnsaniyye fî Şemâil-i- Osmaniyye, Seyyid Lokman, 1579)

Şekil 127. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 59, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 4x7,1 cm)

Görsel sayfa 50’de yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nin Fetih Siyaseti*’ bölüm içinde olan ‘Rodos’un Fethi (1522)’ adlı konunun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Kanuni Sultan Süleyman hakkında bilgi aktarımı yapılırken somut örnek olması için kullanılmıştır. Minyatürde dizlerinin üzerinde oturan bir insan var. Sağ elinde bir mendil olup eli bacağındadır. Sol eli ise dizindedir. Kafasında beyaz kavuğu yer almaktadır. Üzerinde mavi fişan belinde ise desenli kahverengi kuşak yer almaktadır. Kaftanın rengi ise turuncu renkli ve içinde desenler olan kumaş kullanılmıştır. Bunların hemen üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Ders kitabındaki bilgi Kanuni Sultan Süleyman’ın ağzından aktarılarak verilmiştir. Çocuklar burada Kanuni Sultan Süleyman şeması oluştururlar. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Rodos'un fethi (Minyatür, Süleymanname, 16. yüzyıl)

Şekil 128. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 59, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,6x9,8 cm)

Görsel sayfa 50'de yer alan Rodos'un fethi (1522) adlı konun içinde yer almaktadır. Savaş sahnesi tasvir edilmiştir. Kale görüyoruz ve kalenin kapısında Osmanlı askeri içeri girmeye çalışıyor. Kalenin düşmesi sonucu Osmanlı birlikleri kaleye girmiştir. Kalenin içinde yer alan Osmanlı askeri kalede olan şövalyelerin birini boğazından, diğerini de karnından kılıçla yaraladığını görüyoruz. Kalenin düşüşünü gören kadınlarda ölüm korkusu görülmektedir. Bunların hemen üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Yer verilmesi yerinde bir kullanım olurdu. Minyatürdekiler karmaşık şekilde yapılmış, ilk bakışta pek anlaşılmıyor. Öğrenciler minyatürde doğru çıkarımlarda bulunamayabilirler çünkü minyatür boyut olarak küçük olduğu için ayrıntılar gözden kaçabiliyor. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Rodos Kuşatması (Minyatür, Süleymanname, 16. yüzyıl) Mohaç Meydan Savaşı (Minyatür, Süleymanname, 16. yüzyıl)

Şekil 129, 130. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 61, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 6,9x10,3 cm- 7,1x10,3 cm)

Görsel sayfa 61’de yer alan ‘ *Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu* ’ adlı konun içinde yer almaktadır. Ders kitabındaki minyatür sayfa 61’de yer alan ‘ *Etkinlik Zamanı* ’ adlı çalışmada yer verilmiştir. Minyatürde savaş sahnesi tasvir edilmiştir. Doğa ve beşeri unsurlara yer verilmiştir. Ağaçların arasında Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazının günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Bundan dolayı öğrenciler ne yazıldığını anlayamazlar. Minyatürün altında yer alan sorular minyatür esas alınarak öğrencilerden cevaplamaları istenilmektedir. Minyatür metinle uyumlu ve ilişkili şeklinde yorum yapamıyoruz. Çünkü bu görseller metin içinde yer almayıp konuyu pekiştirmek için kullanılmıştır. Mohaç Meydan savaşı ile ilgili bilgi ders kitabı içinde yoktur sadece bununla ilgili olarak bu minyatür tek kullanılmıştır. Minyatür net bir şekilde algılamaz çünkü boyutu küçük, ayrıntılar net olarak görünmüyor. Minyatürdekiler karmaşık şekilde yapılmış, ilk bakışta pek anlaşılmıyor. Öğrenciler

minyatürde doğru çıkarımlarda bulunamayabilirler. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir.

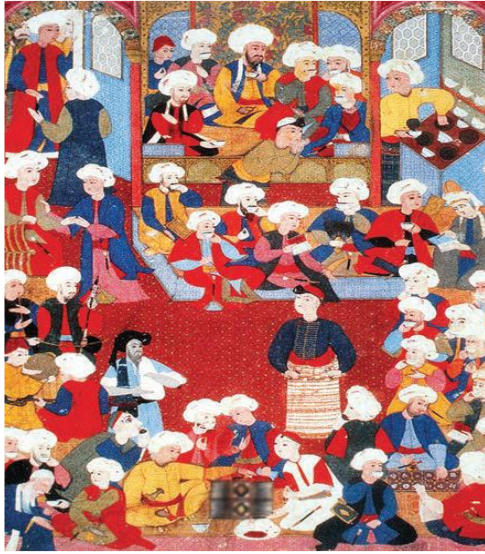


Sofra (Minyatür, Levni, Surname)

Şekil 131. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 87, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 12x9,7 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘ *Seyyahların Gözüyle Osmanlı* ’ adlı konun içinde yer almaktadır. Minyatür Osmanlıda sofra düzeni ve yemek adabı konusunu somutlaştırmak için kullanılmıştır. Minyatürde mavi halılar kullanılmıştır. Yerde yuvarlak büyük bir sini yer almaktadır. Sininin üzerinde yuvarlak bir kap, çatal ve ekmek yer almaktadır. Bunun etrafında ise insanlar yemek yemektedir. Bu insanların üzerinde yer alan giysiler ve kafalarında yer alan başlıkları renk, şekil ve desen olarak birbirlerinden farklıdır. Ayakta ise sağda dört, solda ise dört kişi yer almaktadır. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Kahvehane (Minyatür)

Şekil 132. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 88, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,4x11 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘ *Seyyahların Gözüyle Osmanlı* ’ adlı konun içinde yer almaktadır. Minyatür Osmanlıda kahve kültürü hakkında bilgi aktarımı yapılırken kullanılmıştır. Figürler kendi bireysel eylemleri halinde tasvir edilmiştir. Minyatürün altında kaynakça belirtilmemiştir. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmemiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.



Bayram yerinde salıncaklar (Minyatür, Taeschner Albümü)

Şekil 133. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 88, (Azer, 2019)

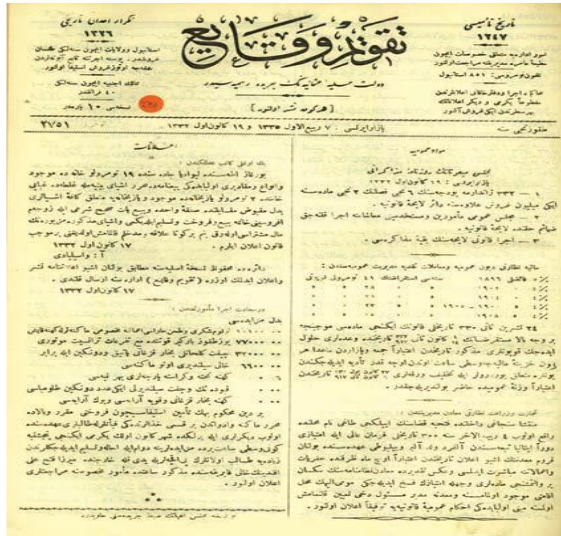
(Ölçüleri 7,7x6,9 cm)

Görsel sayfa 81’de yer alan ‘ *Seyyahların Gözüyle Osmanlı* ’ adlı konun içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel Bayramlara örnek olarak kullanılmıştır. Ders kitabı içinde yer alan siyah-beyaz tek minyatür. Kullanılan görsel ile metin tutarlıdır. Görsel çerçeve içine alınmış ve sanatçısına yer verilmiştir. Görüntü kalitesi iyidir. Görsel ile metin uyumludur.

4.3.5. Karpostal ve gazete inceleme. Tarih derslerinde gazeteler öğretmenlere yardımcı öğretim materyali olarak kullanılır. Bununla birlikte gazetelerde yer alan sayısız okuma materyali de sağlamaktadır. Önemli olan bunların öğretim yapılırken etkili şekilde kullanmak. Yerel olarak yayımlanan gazetelerde en az ulusal gazeteler kadar tarihsel öneme sahiptir ve yazılı doküman kullanılmalıdır. Öğretmenin tarih dersinde gazete kullanması, öğrencilerde üst düzey düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlar. Bunlara ek olarak birinci elden kaynak kullanmayı öğrenerek analiz edebilir. (Yahşi, 2011). Birincil kaynak, belirli bir zaman diliminde olayın yaşandığında olayın içinde olan ya da olaya tanıklık eden kişi ya da kişiler tarafından oluşturulan görsel ve yazılı materyaldir. Genel olarak tanımlayacak olursak ilk elden kanıttır (Dönmez, Altıkulaç, 2014)

Gazetelerde görsellik ön planda olduğu için öğrenilmesi zor olan kavramlar rahatlıkla öğrencilere öğretilir. Gazetelerin etkili kullanımı sayesinde anlaşılmayan kavramlar rahatlıkla öğrenilebilir. Aynı zamanda gazeteler döneme, zaman tanık ettiklerinden dolayı birinci elden kaynaklar şeklinde tanımlanır. Birinci elden kaynaklar çoklu ortam içindeki metinler ile diğer görsel materyallerinin doğruluğunun onaylanması konusunda önemli bir işlev üstlenmektedir (Yahşi, 2011).

Birinci elden kaynaklar gerçek ve biricik oldukları için öğrencileri etkiler. Birinci elden kaynaklar yardımıyla tarih, öğrenciye daha yakın hale gelir. Öğretmeninde sınıf ortamında orijinal kaynak kullanması, öğrencilerin yazılı tarihe elleriyle dokunmalarını sağlar (Yahşi, 2011).

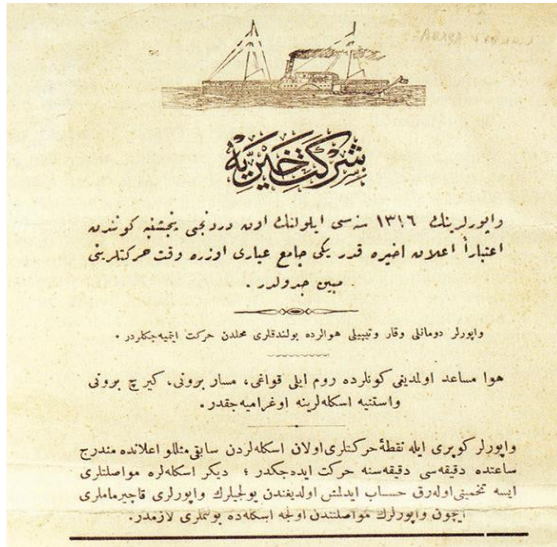


Takvim-i Vekayi'nin bir sayfası

Şekil 134 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 75, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,2x10 cm)

Görsel sayfa 75'te yer alan 'Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri' adlı konu içinde yer almaktadır. Kullanılan görsel *Takvim-i Vekayi'nin* bir yüzü yer almaktadır. Görselde gazetenin bir sayfası var ama gazetede yer alan yazılar kullanılan alfabeden farklıdır. Kullanılan görsel metin ile uyumludur. Çünkü metin içinde *Takvim-i Vekayi* hakkında bilgi verilmiştir. Metni desteklemek için kullanılmıştır. Birinci elden kaynak kullanılması döneme tanıklık etmesi açısından önemlidir. Böylece çocuklarda somut yaşantılar saylayacaktır. Tek sıkıntı çocukların bunu okuyamıyor olması. Bunun yanında bu gazetenin birde Türkçe çevirisinin olması bilgiyi daha kalıcı yapardı. Öğrencilerin ilgisini daha fazla çekerdi. Sonuçta okuyamadığımız veya anlayamadığımız şeyler cazibesini çabuk kaybeder.



Şirket-i Hayriyenin 1900 yılındaki sefer tarifesi

Kaynak: Azer. A. (2019) İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders kitabı, Ankara, Ekoyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık

Şekil 135. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 77, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 7,1x7,9 cm)

Görsel sayfa 77’te yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 77.sayfada yer alan dördüncü görseldir. Görselde yine anlayamadığımız yazılar yer almakta yazının hemen üstünde ise vapur yer almaktadır. Kullanılan görsel metin ile uyumludur. Metin içinde şu ifade yer almaktadır; ‘*Ulaşımı düzenli hâle getirmek için 1851’de Şirket-i Hayriye kuruldu. Günümüzde Şirket-i Hayriye “Şehir Hatları” adıyla İstanbullulara hizmet vermeye devam etmektedir.*’ Geçmişe tanıklık etmektedir. Böylece çocuklarda somut yaşantılar saylayacaktır. Tek sıkıntı çocukların bunu okuyamıyor olması. Bunun yanında bu metnin birde Türkçe çevirisinin olması bilgiyi daha kalıcı yapardı. Öğrencilerin ilgisini daha fazla çekerd. Sonuçta okuyamadığımız veya anlayamadığımız şeyler cazibesini çabuk kaybeder.



Şirket-i Hayriyenin bir vapurunu gösteren kartpostal

Şekil 136. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 77, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 10,3x6,6 cm)

Görsel sayfa 77’te yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 77.sayfada yer alan dördüncü görseldir. Görsele baktığımızda sırayla dizilmiş evler, rıhtımda kayıklar ve suda yer alan dumanları tüten vapur, insanlar yer almaktadır. Kullanılan görsel metin ile uyumludur. Çünkü ‘*Şirket-i Hayriyenin*’ vapurunu metinde anlaşılmayabilir ama somut bir öğreğin olması bilginin öğrenmesi açısından faydalıdır. Metni desteklemek için kullanılmıştır. Geçmişe tanıklık etmektedir. Böylece çocuklarda somut yaşantılar saylayacaktır. Yerinde bir kullanım olmuş. Çocuklar görsele bakıp bilgiyi zihinlerinde canlandırabileceklerdir. Daha önce hayatında vapur görmeyen çocuklar için vapur şemasını somutlaştıracaktır. Yanlış öğrenmelerin oluşmasını engeller.



Orient Express afişı

Şekil 137. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 78, (Azer, 2019)

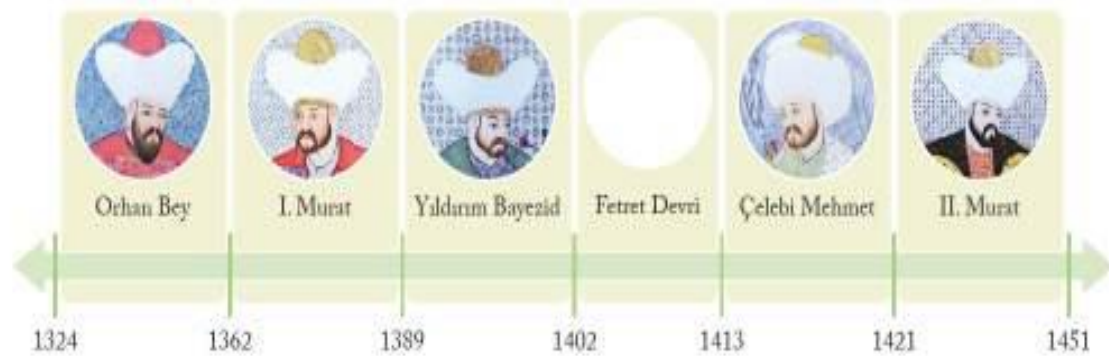
(Ölçüleri 6,5x10 cm)

Görsel sayfa 78’te yer alan ‘*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri*’ adlı konu içinde yer almaktadır. 78.sayfada yer alan ikinci görseldir. Görsele baktığımızda kırmızı renk ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Demir yolunu gösteren haritaya yer verilmiştir aynı zamanda gidilen şehir isimlerine de yer verilmiştir. Görselin arka planında İstanbul yer almaktadır. Ön tarafında yazılar yer almaktadır. Yalnız burada bir sıkıntı var İstanbul ismi yok bunun yerine Constantinople adı kullanılmıştır. Kullanılan görsel metin ile uyumludur. Metni desteklemek için kullanılmıştır. Böylece çocuklarda somut yaşantılar saylayacaktır. Tek sıkıntı çocukların bunu okuyamıyor olması. Bunun yanında bu afişin birde Türkçe çevirisinin olması bilgiyi daha kalıcı yapardı. Öğrencilerin ilgisini daha fazla çekerdi.

4.3.6. Zaman ve tarih şeritleri: Zaman şeridi, geçmişten bugüne düz bir çizgi şeklinde uzanan, üzeri eşit birimlere ayrılarak sayılarla tanımlanmış soyut zamansal kurgunun en somut görünümüdür. Zaman şeridinin temelinde görsel öğrenme yer almakta. Bundan ötürü çocukların geçmişten şimdiki zamana kadar günümüzde meydana gelen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olayları bir sıra halinde görerek karşılaştırma yapmalarına imkan veren grafiklerdir (Altun, Kaymakçı. 2016).

'Tarih konularının öğretiminde tarih şeridi ile haritalar gibi görsel materyallerin kullanılmasına vurgu yapan eğitim bilimci Herbart'tır. Eğitimde kullanılacak çizimlerin Öğrencinin hayal gücünü geliştirdiğini gündeme getirmiştir. Tarih şeritlerini gündeme getiren Herbart'ır ve ona göre önemli olayların ve kişilerin işlendiği basit tarih şeritleri tarih öğretiminde kullanıla bilinir. Bu şeritler, kronolojide ileri ve geri gitmeyi sağlar (Ata, 2009).

Tarih ders kitaplarımızın en ciddi pedagojik yanlışlığı kronoloji izlemesidir. Çocuğun severek tarih olaylarını kendi hayal ve algılama dünyasında istediği zemine oturtması, bundan dolayı mümkün değildir. Örneğin ilkokul çocuklarından, zaman şeridi üzerinde uzun bir geçmişi, İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ'ı başlama ve bitişleri ile kavramaları istenilir. Hatta çağın başlama ile bitiş süreleri birer süreç değil, bir anlık olaylarla dakikası dakikasına olduğu sanısına aldanmak yanlış öğrenmelere sebebiyet verir (Özbaran, 2007, s:142).



Şekil 138. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 39, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 17,3x4,1 cm)

Bu görsel 39. sayfada yer almaktadır. Tarih şeridi padişahlarla ilgili bilgi aktarıldıktan sonra verilmiştir. Böylece konunun pekişmesi sağlanmıştır. Tarih şeridine bakınca ilk göze çarpan Osman Bey'in tarih şeridinde yer almamasıdır.



Şekil 139. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 54, (Azer, 2019)

(Ölçüleri 17,3x4,1 cm)

Bu görsel 54. Sayfada yer almaktadır. Kullanılan tarih şeridi ön öğrenme olması için önden verilmiş. Daha sonra bu padişahların önemli görülen fetihlerine yer verilmiştir. II. Bayezid ile ilgili bilgi metin içinde yer verilmemiştir. Tarih şeridinin altında yer alan harita ile sınırlı kalmıştır. II. Bayezid ile ilgili bilgi verilmemiş olması bilgiyi soyut kılmasına neden olmuştur. Bu durum çocukların nazarında demek ki II. Bayezid önemli değil eğer önemli olsaydı onunla ilgili bilgilere ver verilirdi gibi yanlış öğrenmelere neden olabilir.

Modern eğitim ve tarih yazımı; bir lineer hat üzerinde birimlendirilmiş (metrik), ilerlemeci bir zaman algısını ilköğretimden üniversiteye kadar kayıtsız şartsız adeta zihinlere kazıtmaktadır. Bu, yapısalcıların eleştirdiği biçimiyle Batıya ilişkin ideolojik bir öz taşısa da bir anlamda bugün modern hayatın da yaşamsal zorunluluğu olarak kendini göstermektedir. Ama buna rağmen öğrencilerin yaptıkları ürünlerin sadece % 37'sinin lineer-metrik zaman algısına göre tasarlanması modern dünya açısından bir yetersizlik göstergesi olarak önemli bir bulgudur (Şimşek, A. Bal, M. S. 2010).

Tarihsel zamanın çizgisel veya başka bir formda olması gerektiği konusunda tartışmalar, zaman kavramının niteliğini belirleyen en önemli etken olarak görünmektedir. Bunun nedeni ise zamanın soyut olması ve dayandığı felsefi arka plandır (Safran, Şimşek, 2009). Tarih yazımında bir sorun: Tarih ve zaman ilişkisi. Tarihin Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi), 1 (1), 9-26.

4.3.7. Kavram haritası. Kavram haritaları kavramlar arasındaki ilişkiyi göstermek için kullanılır. Kavram haritalarında cümlelere yer verilmez, aralarındaki ilişki oklar sayesinde gösterilir. Bu haritalar çocukların öğrenmesini kolaylaştırarak

kalıcı öğrenmeler sağlar. Bilgi genelden özele doğru verilir. Öğrencilerin uzun cümleler içinde boğmak yerine daha basit bir şekilde tüm konuyu öğrenebilir (Kılınç, 2007).

Öğrencide bilginin zihinde somut, görsel düzenlenmesini sağlayan kavram haritalarıdır. Kavram haritaları neredeyse bütün derslerde kullanılabilir. Hatta bir ders saati içinde birden fazla da kullanılabilir. Kavram haritaları dersin giriş, gelişme ve sonuç aşamalarında çok rahat bir şekilde kullanılabılır. Kavram haritaları sayesinde öğrenciler konular arasında bağlantılar kurmalarına yardımcı olur. Kavram haritalarının en büyük avantajı önceden öğrenilmiş bilgiler ile yeni kavramların ilişkilendirilmesini sağlar (Kaptan, 1998).



Şekil 140. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı sayfa 46, (Azer, 2019) (Ölçüleri 6,5x10 cm)

Bu kavram haritası kitabın 46. Sayfasında yer almaktadır. Osmanlı ordusunun bu şekilde kullanılması öğrencinin bilgiyi bir bütün olarak görmesini sağlamıştır. Osmanlı ordusu ile ilgili fazla bilgi yer yerilmemiştir. Tablodaki bilgilerden belli başlı olanlar metin içinde bilgi olarak yer verilmektedir. Bilginin böyle aktarmak, öğrencinin bilgiyi yapılandırmasına olanak tanımaktadır. Kitapta daha fazla kavram haritalarına yer verilmelidir.

Gülşen Altıntaş ile S.Uğur Altıntaş'ın yaptığı çalışmada; Araştırma bulguları, konuların kavram haritası ile öğretilmesinin öğrenciler üzerindeki başarıyı olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Altıntaş, G. Uğur Altıntaş, S. 2008).

Kulaberoğlu, N. ve Gürdal, A. Yaptıkları araştırma sonuçlarına göre kavram haritası ile öğretim verilen deney gurubun geleneksel yöntemle öğretim alan kontrol gurubundan daha iyi öğrendiği ve öğrenilenlerin de yine deney gurubunda daha kalıcı olduğu ortaya çıkmaktadır (Kulaberoğlu, N. Ve Gürdal, A. 2001).

4.4. Ders kitabı Metin inceleme

7. Sınıf Kazanım ve Açıklamaları Kültür ve Miras Bu öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık ve estetik gibi değerlerle kanıt kullanma becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır. Kazanımlar ilgili alt başlıklarla birlikte verilecektir.

Sosyal bilgilerde kullanılan en önemli materyallerden biri ders kitaplarıdır. Bundan dolayı eğitim hedeflerine ulaşmak için ders kitaplarının yazımı, seçimi, oluşturulması, kullanılması önem arz etmektedir. Kitap içinde yer alan soyut bilgiler az olmalı, elden geldiğince somut bilgiyi, zevkli, ilgi çekici halde öğrenciye verilmelidir. Birinci elden kaynak kullanırken bilhassa çocuğun bilişsel gelişimine uygun olacak şekilde verilmelidir (Dursun, Eşgi, 2008, s:21, 34).

Tarih ve tarihi konular, anlamı olan bir ilişkiler ve süreklilik çerçevesi içinde anlatılmazsa olayların akılda kalması ancak hafıza yoluyla sağlanabilir (Kop, 2014).

Ders kitabında kullanılan okuma metinleri genel olarak düzenlenmiştir ve özet şeklinde verilmektedir. Bu da okuyucunun anlamasını zorlaştırmaktadır.

Basiti azlıkta, kısalıkta ve mükemelli çoklukta, uzunlukta görmekteki yanlış inancımız en çok da ders kitaplarını etkilemektedir. ilkokul kitaplarının özet şeklinde kısa olması gerektiğine inanıyoruz ama bu kısalığı yaprakların azlığında ve hacimin küçüklüğünde anlıyoruz. Bundan dolayı ilkokul kitapları yazılırken gereksiz görülen yerleri atıp kısaltmaktan ibaret kalıyor. Böylece ders kitapları terim ve özetinden ibaret, kısaltılması; kolaylaştırmayan aksine daha da zorlaştırılmıştır. Kısaltmalar bilgiyi bütün olarak soyutlamakta ve güçleştirmektedir. İlkokul için hazırlanmış tarih, coğrafya sekiz on defa uzun olabilir. Fakat kullanılan örneklerle, olaylarla, haritalarla ve resimlerle somut nesnelerle ne kadar dolu ise anlaması, anlatması ezberlemesi o kadar kolay bir metin haline gelir (Baltacıoğlu, 1995, s:127).

Bu başlık altında 2019 2020 yılına ait olan 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Osmanlı tarihi konularında geçen metinler analiz edilecektir. Bu konular ders kitabının 2.ünitesinde yer almaktadır. Türk Tarihine Yolculuk ünitesine giriş yapıldığında, ünite beş ana konu etrafında ele alınmıştır. Bundan dolayı olarak yapılan değerlendirmeler de bu kapsam ölçüt alınmıştır. İlk olarak Osmanlı Devlet'inin Kuruluşu ve bu başlığın altındaki bilgiler incelenecektir.

4.4.1. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu. Bölümün için yer alan kazanım; Osmanlı Devleti'nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar. Kuruluştan İstanbul'un fethine kadar olan dönemde devletin hüküm sürdüğü yerler ile iskân politikası, askerî, ekonomik ve toplumsal yapı detaya girilmeden ele alınır.

Bu başlık kapsamında Bu bölümde Ertuğrul Gazi, Osman Bey, Orhan Bey, I. Murat, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmet, II. Murat gibi padişahlara ek olarak Osmanlı ordusu, Osmanlı toplumu ve ekonomisi gibi konularının öğretimi yapılmıştır. Bu bölüm kitabın 36 ile 49. sayfaları arasında yer almaktadır.

Genel olarak bilgi verildikten sonra Ertuğrul Gazi anlatımı ile konu başlamıştır. Osmanlı Devletinin Kuruluşu anlatılırken başlık verilmemiştir. Osmanlı Devletinin Kuruluşu başlığı altında bir adet ön hazırlık sorusu verilmiştir. Ön hazırlık sorusu kolaydan zora basitten karmaşığa ilkesi bağlamında incelenmiştir. Konuların aktarımı padişah portreleri kullanılarak mavi baloncuklar şeklinde ders kitabında yer alır. Bilgi padişahın ağzından aktarılmıştır.

Bu bölümde başlık kullanılmamıştır bundan dolayı anlam karmaşasını önlemek için alt başlıklar kullanılacaktır. Ders kitabı genel bilgiler verdikten sonra Ertuğrul Gazi hakkına bilgi vermektedir.

Ertuğrul Gazi: Bu bölümde bilgiyi bize Ertuğrul aktarmaktadır. Bu dönemde yaşanan bölge hakkında Türkiye Selçuklu devleti ile Bizans hakkında siyasi olarak bilgi vermektedir. Metin görselle desteklenmiştir. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır.

Osman Bey: Bu bölümde bilgiyi bize Osman Bey aktarmaktadır. Bizans'a karşı uygulanan Gaza ve Cihad politikası sonucu Türk Beylerinin desteğinin alınmasından bahsetmektedir. Bunların yanından Şeyh Edebali ve ahilerin desteğinden

bahsedilmektedir. Şeyh Edebali'nin kızıyla evlenmesi burada önemli rol oynanıştır. Türkiye Selçuklu Devletinin Moğol hakimiyetine girmesiyle de Osmanlı beyliği olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir.

Evlilik Osman Bey'in bölgenin eski ve yerleşik aileleriyle bağlantı kurmasını sağlamış, onu bu ailelerin merkezine yerleştirmiştir. Anadolu'da kilit olan sosyal sınıflarına savaşçılara, dini tarikatlara, zanaatkarlar ve esnaflara erişmesini ve idare etmesini sağlamıştır (Barkey, 2013, s.75).

Kullanılan sözcük, kavram ve terimler öğrencilerin gelişim düzeyine uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır (MEB, 2019, s.16). Ama metin içinde geçen '*tekfur, gaza ve cihat*' kavramları metin içinde geçmesine karşın bunlarla ilgili açıklayıcı bilgiye yer verilmemiştir.

Mavi baloncuklu bilgi metinleri dışında da bilgi aktarımı yapılmıştır. Burada yer alan bilgide ise Osmanlı devletinin Kuruluşuna dair farklı görüşlere yer verilmiştir. Bu bilgi metnin yanına yer alan tablo alt yazısında Şeyh Edebali'nin Osman Beyi Bey ilan etmesi ifadeleri kullanılırken bu bilgi metin içinde kendine yer bulamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili farklı tarihsel yorumlara değinilir. Bu kazanımla ilgili olarak Âşık Paşazâde Derviş Ahmed Âşıkî, Âşık Paşazâde Tarihi ile Halil İnalcık, Devlet-i Aliyye Osmanlı Tarihi Üzerine Araştırmalar adlı çalışmalar düzenlenerek verilmiştir.

Osman bağımsızlığını Bapheus'da (Koyunhisar) Bizans ordusuna karşı ünlü zaferinden sonra, 1302'de ilan etmiş, kendi adına hutbe okutmuştur. Bu da Osmanlı hanedanının sultanlık yetkisini meşrulaştırmak için sonradan çıkarılmış bir söylentidir (İnalcık, 2011, s.61).

Metin için iki minyatür, bir tablo ve bir harita kullanılmıştır. Ara geçişte yer alan bilgi Osmanlı devletinin sınırlarının genişleterek en uzun süre yaşayan devletlerden biri olduğu hakkında bilgi verilmiştir. Ardından da Osman'dan sonra devleti yönetenlerin sırasıyla gösterildiği tarih şeridine yer verilmiştir.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için iki minyatür, bir harita ve bir tablo kullanılmıştır. Osman Bey döneminde Osmanlı Devleti haritasının kullanılması anlatılan ve metin için de yer verilmeyen konularının somutlaşmasında

önemli bir yere sahiptir. Metindeki üslup sadedir. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 11 ile 19 arasındadır.

Orhan Bey: bu bölümde bilgiyi bize Orhan Bey aktarmaktadır. Bizans’la yapılan savaşlar. Fethedilen yerlere yapılan cami, medrese imaret, ha, hamam vb. eserler inşa ettiği anlatılmıştır. Yaya ve Müsellem adıyla ordu kurması, vezir ataması ve divanı hümayun’u kurmasından bahsedilmiştir.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için iki minyatür, bir harita ve bir resim kullanılmıştır. Orhan Bey döneminde Osmanlı Devleti haritasının kullanılması anlatılan ve metin için de yer verilmeyen konularının somutlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 11 ile 19 arasındadır.

I. Murat: Bu bölümde bilgiyi bize I. Murat aktarmaktadır. Bizans ile Bulgar ordularını yenerek Edirne’yi fethetmesi. Haçlı ordularıyla Çirmen ve 1. Kosova savaşlarının kazanmanın neticesinde Bulgar ve Sırp krallıklarının hakimiyet altına alınması gibi siyasi olaylar hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Bunların dışında Germiyanoglularından çeyiz yoluyla toprak kazanmasından ve kapıkulu ocağı için savaş esiri çocukların, Hristiyan ailelerin çocuklarının devşirilmesi hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için üç minyatür, bir resim kullanılmıştır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 11 ile 17 arasındadır. Metin içinde geçen ‘muzaffer’ kelimesi ilgili yaş grubu öğrencilerinin anlamada zorlanabilir.

Sayfa 41’de iki minyatür yer almaktadır ve bu minyatürler 1. Murat ile ilgilidir. Yalnız ilk minyatür olan I. Murat’ın Rumeli’de fetihden dönüşü adlı görselde kesik kafalar yer almaktadır. Pedagogik açıdan uygun olmayan tasarım öğeleri kullanılmamalıdır (MEB, 2019, s.19). İkinci minyatür olan I. Murat av esnasında adlı görsel metin ile alakasızdır. Kullanılan görsel, içerik ile uyumlu ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı nitelikte olmalıdır (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s.19).

Bu görsellerin hemen altında bir soru yer almaktadır. Ders kitabında yer alan soru:

Minyatürleri incelediğinizde Osmanlı askerleri ile ilgili hangi bilgilere ulaşabilirsiniz?

Öğrencilerden minyatürleri analiz edip bir sonuç çıkarmaları istenmiştir. Bu bağlamda I. Murat av esnasında adlı görsel için öğrenciler nasıl bir sonuç çıkarabilirler? Soru ile görsel arasında öğrenciler doğru çıkarımda bulunmayabilirler.

Sayfa 41’de bilgi aktarımı devam etmektedir ama başlık kullanılmamıştır. Aktarılan bilginin I. Murat’ın devamı mı yoksa yeni konu olduğunu anlamak güçtür. Metin de Osmanlı’nın kuruluş sürecinden itibaren beylikler ile savaşmayarak Rumeli’de fetihler yapması hakkında bilgi verilmiştir. Bunlarla beraber ‘iskan politikası’ hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Ders kitabında iskan ile ilgili sınırlı bilgi aktarımı yapılmıştır. Ders kitabında geçen ifade: *Fethedilen Rumeli’ye Anadolu’dan getirilen Türkler iskân edildi yani yerleştirildi.*

İskan politikası sonucunda günümüzde Balkanlar’da çok sayıda Türk’ün yaşadığı ve inşa edilen eserlerin bakımının Türkiye’nin üstlendiğinden bahsedilmiştir. Bunlara örnek olarak da Filibe ulu cami ile Berat Osmanlı evleri fotoğrafları kullanılmıştır. Bu sayfada kullanılan dil sade ve anlaşılırdır.

Sonraki sayfada yani sayfa 42’de Etkinlik Zamanı çalışmada da bir önceki sayfada yer alan bilgi doğrultusunda konu pekiştirilmesi yapılmıştır. Tarihî Köprü TİKA Eliyle Restore Edildi başlığı altında *Sokullu Mehmet Paşa Köprüsü* hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır.

Yıldırım Bayezid: Bu bölümde bilgiyi bize Yıldırım Bayezid aktarmaktadır. Anadolu siyasi birliğini sağlaması. İstanbul’un iki defa kuşatılması. Haçlılarla yapılan Niğbolu savaşı. Timur’la Ankara savaşının yapılması ve Yıldırım Bayezid’in esir düşmesi. Bu dönemde meydana gelen siyasi gelişmeler hakkında bilgi aktarımına yer verilmiştir.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için iki minyatür, bir harita kullanılmıştır. Yıldırım Bayezid döneminde Osmanlı Devleti haritasının kullanılması anlatılan ve metin için de yer verilmeyen konularının somutlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 25 arasındadır. Cümle içinde yer alan kelime sayısı fazladır. Cümle yapıları öğrencilerin gelişim ve öğrenme düzeylerine uygun olmalıdır (Talim terbiye Kurulu, 2019, s.19). İlköğretim için hazırlanan ders kitaplarında en uzun cümledeki kelime sayısı 7. Sınıf için 18’i geçmemelidir (Akkuş, 2002). Örnekte de yer aldığı gibi cümle yapıları öğrencilerin gelişim düzeylerine göre yeniden düzeltilmelidir.

Ara geçişte Anlara savaşından sonra Osmanlı Devletinde Fetret devri denilen dönem yaşandı. Bu dönemde Anadolu beyliklerin birçoğunun yeniden kurulması ve Rumeli’de bazı yerlerin kaybedilmesi ile ilgili bilgi aktarılmıştır. Bu dönemle ilgili bilgiyi Çelebi Mehmet aktarmaktadır.

Çelebi Mehmet: Bu bölümde bilgiyi bize Çelebi Mehmet aktarmaktadır. Tahta çıkmadan önce kardeşleri ile mücadele etmesi. Anadolu Beylikleri ile Rumeli Krallıkları ile yaşanan mücadeleler anlatılmıştır. Venedik ile yaşanan deniz savaşına dair bilgi aktarımı yapılmıştır.

Metin içinde Çelebi Mehmet'in kardeşlerinin isimlerine yer verilmemiştir. Kaç kişi olduğu da belirtilmemiştir. Deniz savaşının adına da yer verilmemiştir. Mavi baloncuk içinde bilgi aktarımı yapılmıştır. Bu baloncukta metnin yanında Çelebi Mehmet'in huzurunda askere maaş verilmesi adlı minyatürde kullanılmıştır. Kullanılan minyatür ile metin konu olarak birbirinden farklıdır. İçerik öğrenmeyi destekleyecek nitelikte görsellerle zenginleştirilmelidir (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s.30). Bu minyatür yerine farklı bir görsele yer verilebilir. Minyatür heba edilmiştir.

Metin ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için iki minyatür kullanılmıştır. Metindeki üslup sadedir. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 13 arasındadır.

II. Murat: Bu bölümde bilgiyi bize II. Murat aktarmaktadır. Mustafa Çelebi ile kardeşi Mustafa isyanlarını bastırması. Yine bu dönemde İstanbul kuşatılmıştır. Anadolu ve Rumeli seferlerine çıkması. Segedin antlaşması. Manisa'ya çekilmesi. Geri dönüşü, haçlılarla Varna savaşı ve II. Kosova savaşları. Bu dönemde meydana gelen siyasi olaylardır.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için bir minyatür, bir harita ve bir tablo kullanılmıştır. II. Murat döneminde Osmanlı Devleti haritasının kullanılması anlatılan ve metin için de yer verilmeyen konularının somutlaşmasında önemli bir yere sahiptir. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 7 ile 24 arasındadır. İlköğretim için hazırlanan ders kitaplarında en uzun cümledeki kelime sayısı 7. Sınıf için 18'i geçmemelidir (Akkuş, 2002).

Osmanlı Ordusu: Bu bölüm ders kitabının 46. Sayfasında yer almaktadır. Bu bölümde iki yerde başlık kullanılmıştır bu da onlardan ilkidir. Osmanlı devletine paralel olarak orduda gelişme göstermiştir. Orhan Bey döneminde Yaya ve müsellemler, I. Murat Kapıkulu ocağı, Yıldırım Bayezid döneminde yeni tersaneler kurulmuştur. Bu bilgilere ek olarak Osmanlı ordusu kavram haritasına yer verilmiştir. Kavram haritasında deniz kuvvetlerine yazılı bilgi yerine minyatür kullanılmıştır.

Yeniçeriler: Bu bilgi kavram haritasının altında mavi konuşma balonu içinde verilmiştir. Kapıkulu ocağı içinde yer alan yeniçerilerin nasıl, hangi koşullarda devşirildiği hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Devşirme sisteminin nasıl olduğun ifade edilmiştir. Bölüm ve görevleri anlatılmıştır.

Devşirme, nüfusunun belli bir kesiminin, belli bir mantıkla din değiştirmesini öngören kurumsallaşmış bir devlet politikasıdır. Osmanlı, sistemin getirdiği zorluklara karşı bir ailenin tek oğlunu ya da aileden iki oğul birden almıyorlardı (Barkey, 2013, s.166-167).

Hristiyan çocuklarının zorla ailelerinden alınması (devşirme) ve din değiştirmenin yanında ebeveynlerin hem çocuklarını evde tutmak hem de sisteme kaçak olarak sokulması için rüşvet verdiğini göstermektedir (Barkey, 2013, s.166-178).

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için iki minyatür kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 5 ile 16 arasındadır.

Tımarlı Sipahiler: Bu bilgi ders kitabının 47. Sayfasında yer almaktadır. Bilgi Tımarlı Sipahinin ağzından mavi konuşma balonu içinde verilmiştir. Tımarlı sipahi hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Bölüm ve görevleri anlatılmıştır.

İnalcık Tımarın tipik Osmanlı eyaletlerinde geçerli olduğunu ifade eder. Burada ki toprak devlete aittir. Tımar üzerinde devlet, sipahi ile köylü toprak üzerinde eş zamanlı hakları olduğunu ifade eder. Bu sistemde sipahi köyde yaşar ve aynı olarak ödenen öşrü toplar. İnalcık tımar sistemini yüzeysel olarak ortaçağ feodalizmine de benzetir (İnalcık, 2013, s.111-112-113-114)

Bu bölüm için bir minyatür kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 5 ile 16 arasındadır.

Osmanlı Toplum ve Ekonomisi

Osmanlı Toplum: Osmanlı toplumu yönetenler ve yönetilenler şeklinde ikiye ayrılır. Ve bunlar hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. *Askerî de denilen ve vergi vermeyen yönetenler; askerî, idari, siyasi ve dinî yetkilere sahip devlet görevlileridir. Reaya, askerî sınıftan farklı olarak vergi vermekle yükümlüdür* (Azer,2019, s.48).

Osmanlı imparatorluğunda genel olarak idare edenler ve idare edilenler vardır. İdare edenlerin konumları ise mutlak değildir. Sosyal hareketlilik esastır. En alttaki bir köylü, işçi veya köle kabiliyeti sayesinde yükselip en üst kata çıkabilir. Osmanlıda yer alan sosyal sınıf, toplum üyelerinin fonksiyonlarına göre aldıkları farklı konumları ifade eder (Ünal, 2013, s.26).

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için dört tane temsili resim kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır.

Osmanlı Ekonomisi: Osmanlı ekonomisi tarım, hayvancılık ve zanaat ve ticaret üzerinedir. Bu iş kolları hakkında ayrıntıya girmeden bilgi aktarılmıştır.

Osmanlı ekonomik faaliyetleri siyasi kaygılara tabi kılırdı. Ekonomik faaliyetleri sıkı bir şekilde denetler, ticari ve siyasi kısıtlardı (Barkey, 2011, s.43).

İslami bir gelenekten ve fütüvvet'ten türeyen ahi loncaları, merkezileşmeyle birlikte yönetimin otoritesine tabi kılınmışlardı (Barkey, 2011, s.44).

Osmanlı Lonca Sistemi gerçekte ahi örgütünün devamıydı ve daha sonra esnaf birliklerine dönüşmüşlerdir (Ünal, 2013, s.119).

4.4.2. Osmanlı Devleti'nin fetih siyaseti. Bölümün için yer alan kazanım; Osmanlı Devleti'nin fetih siyasetini örnekler üzerinden analiz eder. Gaza ve cihat anlayışı, istimâlet politikası, millet sistemi üzerinde durulur.

Bu bölüm kitabın 50 ile 61. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu bölümde fetihler üzerine bilgi verilmiştir ağırlıklı olarak II. Mehmet ve İstanbul'un fethi, Yavuz Sultan Selim ve Mısır'ın fethi, Kanuni Sultan Süleyman ve Rodos'un fethi ile ilgili bilgi verilmiştir.

Var olan dünya şartlarında barışçıl olan bir tarih anlayışını benimsemek doğru olacaktır. Geçmişte İstanbul'u aldığımıza sevinmekten, Viyana'yı ise alamadığımıza üzülmekten vazgeçmeliyiz. Geçmişte meydana gelen tarihsel olaylar anlatılırken gerçeklik hümanist anlayışla anlatılmalıdır. Geleceğin varisi olan çocuklarımıza askeri zaferler kazanmaya değil, bilimlere katkıda bulunmaya ve sanatsal yaratıcılığa özendirilmelidir (Özbaran, 2007, s:53). Tarih dersleri içinde savaş ve ölüm gibi şiddete

yönelik ifadeler kullanılmaktadır Ne olursa olsun şiddeti okuyanların aklında diğerine karşı nefret ve öfke hislerinin oluşacağı unutulmamalıdır (Yılmaz, 2019).

Ertuğrul Gaziden itibaren Osmanlı sultanlarının gaza ve cihat anlayışı ile ilgili yaptığı fetihler hakkında bilgi verilmiştir.

Bu bölüm içinde yer alan sayfa 50’de I.Murat ile ilgili bir anekdot yer almaktadır. bilgi ile görsel aynı çerçeve içinde yer almaktadırlar. Yapılan alıntıda ise I.Murat Karamanoğullarına duyduğu sitemi Gazilere ifade etmiştir. Metnin altında ise bu anlatılan durum ile ilgisi olmayan I. Murat’ın tahta çıkışı adlı minyatüre yer verilmiştir. Konu itibarı ile aralarında bağlantı yoktur. Metin içinde I.Murat’ın tahta çıkışı hakkında bilgi verilmemiştir. Görsel ile başlıkta alakasızdır.

Hemen yanında başka bir anekdot çerçeve içinde verilmiştir. Yapılan alıntıda ise Fatih ile Uzun Hasanın annesi olan Sara Hatun arasındaki diyalog yer almakta. Bu diyalogun altına ise Fatih komutasındaki Osmanlı ordusunun Belgrat Kalesi’ne hücumunu gösteren minyatür kullanılmıştır. Konu itibarıyla minyatür ile metin birbiriyle alakasızdır.

Sayfa 51’de gazaya günümüzden iki örnek vererek konular arası bağlantı kurmuştur. Antep ile Mustafa Kemale’ 19912’de gazi unvanları verilmiştir. Bu bilgi notundan sonra konu aktarımına devam edilmiştir.

Sayfa 51’de başlık kullanılmamıştır. Kitapta yer alan gaza ve cihat kelimelerinin anlamı ders kitabı içinde yer verilmemiştir. Yapılan fetihler sonucunda bölgede meydana gelenler hakkında bilgi aktarımından sonra İstimâlet politikası ile ilgili bilgiye yer verilmiştir.

İstimâlet politikası: Kitapta yer alan ‘istimâlet politikası’ ders kitabı içinde 9 kez kullanılmıştır. Ders kitabında yer alan tanım şu şekildedir; *İstimâlet politikası, müsamaha ve tolerans göstererek fethedilen yerlerdeki gayrimüslim (Müslüman olmayan) halkı Osmanlı yönetimine ısındırmak anlamındadır.* Tanımda kullanılan *müsamaha ve tolerans* kelimeleri İstimâlet politikasının tanımı için de kullanılmıştır ama bu kelimeler anlamı açık ve anlaşılır kılmaktan uzaktır. Yine tanım içinde geçen *ısındırmak* kelimesi de bilimsellikten uzaktır. Kullanılan tanımın açık ve anlaşılır olması gerekirken, tanımda kullanılan kelimeleri de anlamak için yine tanımına bakmak gerekmektedir.

İstimâlet politikası kapsamında iki örnek olaya yer verilmiştir. İlki Orhan Bey ile Bursa tekfurunun veziri arasında geçen diyalog. Diğeri ise İstanbul'un fethine tanıklık eden rahip Anagnostis'in eserinde yer alan olay örnek gösterilmiştir.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için Ermeni Tacir, Rum köylü kadını ve ev giysili Türk kadını gravürlerine yer verilmiştir. kullanılan görsellerde kıyafet türü belirtilmemesine karşın Türk kadınının kıyafet türü belirtilmiştir. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Ancak 'müsamaha' kelimesi dışında. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 18 arasındadır.

Millet sistemi: Kitapta yer alan "millet sistemi" ders kitabı içinde 5 kez kullanılmıştır. Millet sistemi hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Ders kitabında yer alan tanım şu şekildedir; *Osmanlı Devleti, hâkimiyeti altında bulunan toplulukları inançlarına göre örgütleyip yönetmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurduğu bu sisteme "millet sistemi" denilmiştir.*

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Bu bölüm için iki gravür, bir fotoğraf kullanılmıştır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 10 ile 19 arasındadır.

Sayfa 54'de 'bu padişahların döneminde gerçekleştirilen bazı fetihleri inceleyelim (Azer, 2019, s.54) diyerek. Bu bölümde tarih şeridine ve Osmanlı Devleti (15-16. yüzyıllar) haritasına yer verilmiştir. Tarih şeridinde II. Bayezid'e yer verilmiş ama hakkında ise bilgi verilmemiştir.

İstanbul'un Fethi (1453): Metin için fethin neden yapılması gerektiği. Fetih hazırlıkları, savaş süreci ve İstanbul'un fethinden sonra yaşananlar hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Fetih için yapılan hazırlıklar görsellerle anlatılmıştır. Yani bize bilgiyi görsel alt yazısı sunuyor.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Üç tablo, iki minyatür, bir şehir planı haritası, iki fotoğraf olmak üzere bölüm için sekiz farklı görsel kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 18 arasındadır.

Metin ile görsel arasında tutarsızlıklar mevcuttur. Bu bağlamda ders kitabında yer alan ifade: *Gece karanlığından yararlanarak gemiler karadan kızaklarla çekilerek Haliç'e indirildi.* Donanmanın Haliç'e indirilmesi tablosunda ise gündüz tasvirine yer verilmiştir.

Mısırın Fethi (1517): Bu konu ders kitabının 57. İle 58. Sayfalarda yer almaktadır. Burada İran, Mısır seferleri, Ridanye savaşı, Çaldıran savaşı hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Mısır seferinde yaşananlar Yavuz Sultan Selimin ağzından mavi konuşma balonu içinde aktarılmıştır. Bu mavi balonun içinde minyatüre yer verilmiştir. Minyatür alt yazısında yer alan *Yavuz Sultan Selim'e, Memlük hükümdarının naaşının getirilmesi* ile metin arasında konu itibariyle alakasızdır. Metinde Mısır seferinde yaşananlar aktarılmıştır. Verilen bilgide Memlük hükümdarının naaşına yer verilmemiştir

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Üç minyatür kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 18 arasındadır.

Rodos'un Fethi (1522): Bu konu ders kitabının 59. Sayfasında yer almaktadır. Avrupa'daki fetihlere yeniden başlanması, Rodos'un fethedilmesi hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Rodos'un fethinde yaşananlar Kanuni Sultan Süleyman ağzından mavi konuşma balonu içinde aktarılmıştır.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. İki minyatür, bir tanede dönem kaynağı olan Kitab-ı Bahriye'den Ege adalarını gösteren harita kullanılmıştır. kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 18 arasındadır

Bu bölüm üç padişah üzerinden bilgi verilmiştir. Bazı padişahlara ise hiç değinilmemiştir. Bütün parça bütün ihmal edilmiştir

4.4.3. Avrupa'daki gelişmeler ve Osmanlı devleti'nin etkileri. Bölümün için yer alan kazanım; Avrupa'daki gelişmelerle bağlantılı olarak Osmanlı Devleti'ni değişime zorlayan süreçleri kavrar. Coğrafi keşifler, Rönesans, Aydınlanma Çağı, Reform, Fransız İhtilali, Sanayi İnkılâbı, sömürgecilik ve bunların neden olduğu karmaşa ile insan hakları ihlallerine değinilir.

Bu bölüm kitabın 62 ile 71. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu bölümde coğrafi keşifler, Rönesans, Reform, Aydınlanma Çağı, Sanayi İnkılabı ve Sömürgecilik, Fransız İhtilali konularında bilgi verilmiştir. Bu bölüm diğer bölümlerden farklı olarak her konu için başlık kullanılmıştır.

Coğrafi Keşifler: Bu bölümde coğrafi keşifler nedir ve coğrafi keşiflerin sebepleri hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Coğrafi keşiflerin nasıl başladığı hakkında ki bilgiyi Avrupalı denizcinin ağzından aktarılmıştır. Bilgi mavi konuşma balonu içinde verilmiştir. Bu konu da bilgi somutlaştırması için pusula ve gemi görsellerine yer verilmiştir. Coğrafi keşifleri gösteren bir dünya haritasına yer verilmiştir. Bunlara ek olarak Bartolomeu Dias, Kristok Colomb, Vasco da Gama, Magellen gibi keşiflerin görsellerine ve keşfettikleri yerler hakkında bilgi verilmiştir.

Sayfa 64’de coğrafi keşifler sonucunda keşfedilen yerler verilmiş ve buralarda yetiştirilen tarım ürünleri dünyanın farklı coğrafyalarında yetiştiği hakkında bilgi verilmiştir. Coğrafi keşiflerin olumsuz sonuçlarında örnekler vermiştir. Aztek ve İnka imparatorluklarında yaşanan binlerce insanın İspanyollar tarafından katledilmesi ve Afrika’nın yerli ise köle olarak çalıştırılması anlatılmıştır. Anlatılanları somutlaştırmak için İnka kralının tutsak alınması ile Afrikalı kölelerin tarlada çalışması adlı iki farklı görsel kullanılmıştır. Aynı sayfada Etkinlik Zamanı adlı çalışmada Coğrafi keşifler ile ilgili James C. Davis İnsanın Hikâyesi düzenlenerek verilmiştir.

Sayfa 65’de ise Coğrafi keşiflerin Osmanlıya olumsuz etkileri hakkında bilgi verilmiştir. Coğrafi keşiflerin Osmanlıya etkisi için Mehmet Ali Ünal Osmanlı Müesseseleri Tarihi düzenlenerek verilmiştir.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Dokuz resim, bir dünya haritası kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 18 arasındadır.

Rönesans: 65. Sayfada coğrafi keşifler sonucu 15. Yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkmıştır. Hangi sanat alanlarında etkili olduğu, deney ve gözleme dayandığı hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Kilisenin de bu durumdan etkilendiği de ifade edilmiştir. Rönesans’ın gelişmesinde Müslümanlardan etkilendiği ve bu dönemde etkili olan sanatçılara vurgu yapılmıştır. Sanatçılardan Shakespeare Kral Lear, Montaigne Denemeler, Copernicus Göksel Kürelerin Devinimleri Üzerine adlı eserleri görsel olarak kullanılmıştır. Bu görseller ile ilgili inceleme şekil 33, 34, 35 başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bunlara ek olarak Floransa katedrallide kullanılan bir diğer görseldir.

Sayfa 66'da ise çerçeve içinde Leonardo da Vinci hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Bilgiye ek olarak Leonardo da Vinci Temsilî resmi, Da Vinci'ye ait tasarım örneklerinin yer aldığı sergi ve Da Vinci'nin Mona Lisa tablosu görsel olarak kullanılmıştır.

Aynı sayfada 17. Yüzyılda Avrupa'nın Osmanlıyı bilim alanında geride bırakması ve Osmanlının bu gelişim ve değişimleri takip edememesi hakkında bilgi verilmiştir.

Reform: 66. Sayfada yer verilen Reform 'da Orta Çağdan 16. yüzyıla kadar Avrupa'da Katolik kilisesinin etkin olduğu ifade edilmiştir. Papanın 'endüljens' ile 'aforoz' yetkisini kullanması, krallara taç giymesi aydın ve din adamlarının tepkisine vurgu yapılmıştır. Reformun nerede ve nasıl, kim tarafın ortaya çıktığına yer verilmiştir. Katolik kilisenin uygulamaları Martin Luter tarafından mavi konuşma balonu içinde aktarılmıştır.

67. sayfada Reform hareketleri sonucunda Avrupa'da uzun yıllar sürecekt savaşıların yaşandığı ve savaşların sonucunda çok fazla insanın öldüğüne değinilmiştir. Yeni mezheplerin ortaya çıktığı ve din adamların eski etkinlik ve saygınlıklarını kaybettiği şeklinde bilgi aktarımı yapılmıştır.

Devamında ki paragrafta Osmanlı devletinin bu karışık ortamı fırsata çevirip Avrupa'da önemli fetihler gerçekleştirdiği hakkında bilgi verilmiştir. Aynı zamanda Osmanlı devleti Martin Luteri desteklediği verilen bilgiler içerisinde yer almaktadır.

Metin içinde geçen 'endüljens', 'Haçlı seferleri' kavramının tanımına yer verilmemiştir. Genel olarak kullanılan sade ve açıktır. Bu konu için kullanılan tek görsel Martin Luter temsili resmidir.

Aydınlanma Çağı: Reform ve Rönesans hareketleri düşünce ve bilim alanında da yeni gelişmelere yol açtığı şeklinde bilgi aktarımı yapılmıştır. Hangi yüzyıllar arasında Aydınlanma çağı denildiği ifade edilmiştir. İnsan aklına vurgu yapılmıştır. Bilimde gözlem ve kuşku ön plana çıkmıştır. Bu dönem düşünürleri dünyayı birçok açıdan etkilediğine vurgu yapılmıştır. Özgürlük, eşitlik, laiklik, insan hakları, demokrasi kavramları yayılma alanı bulduğuna yer verilmiştir. Bu dönemdeki önemli bilim ve düşünürlerle yer verilmiştir.

Descartes Felsefenin İlkeleri, Jean Jacques Rousseau Toplum Sözleşmesi, Francis Bacon Denemeler, Denis Diderot Felsefe Konuşmaları adlı eserleri görsel olarak

kullanılmıştır. Bu görseller ile ilgili inceleme şekil 41, 42, 43,44 başlığı altında ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bunlara ek olarak Newton temsili resmi kullanılan bir diğer görseldir. Newton temsili resmi boyut olarak daha büyüktür.

Sanayi İnkılabı ve Sömürgecilik: 68, sayfada Aydınlanma çağıyla beraber bilimsel ve teknolojik gelişler sonucunda kol gücüne dayalı teknolojinin yerine makineye dayalı teknolojilere bırakmıştır. Buna bağlı olarak meydana gelen değişimler hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. Dönemi anlamak için İngiliz çocuk işçinin ağzından mavi konuşma balonu içinde bilgi verilmiştir.

69. sayfada sanayi inkılabının ulaşımında da etkili olduğuna vurgu yapılarak, Buharlı lokomotifler, buharlı gemiler ve buharlı makinelerden bahsedilmiştir.

Üretimin hızlı ve çok olması beraberinde ham madde ve Pazar sorununu meydana getirdiği buna bağlı olarak da Avrupalı devletlerin Asya ve Afrika başta olmak üzere yeni sömürgeler arayışına girdiler. Sömürge arayışı bloklaşmalara, bloklaşmalarda I. Dünya savaşının başlamasına neden olan etmenlerden biri olduğuna vurgu yapılmıştır. Savaşlarda sömürgelerinde yer alan insanları kullanarak ölmelerine sebep olmuşlardır. Sanayi inkılabı Osmanlıyı olumsuz etkileyerek Avrupalıların açık pazarı haline getirdiği şeklinde bilgi aktarımı yapılmıştır.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. İngiltere’de bir fabrika temsili resmi, Çocuk işçi, Buharlı lokomotif ve arkada buharlı bir gemi temsili resmi I. Dünya Savaşı’nda İngiliz ordusunda yer alan Hintliler adlı görseller kullanılmıştır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 4 ile 19 arasındadır.

Fransız İhtilali: Fransa’nın yönetim şekli hakkında bilgi verilmiştir. Aydınlanma çağının yaydığı kavramların halk üzerindeki etkisine vurgu yapılmıştır. Ekonomik krizi yaşayan tüccarın ağzından mavi konuşma balonu içinde bilgi aktarılmıştır.

Fransız ihtilali sonucunda bütün vatandaşlar için eşitlik ilkesi kabul edilmiştir. Milliyetçilik akımları neticesinde imparatorluklar yıkılma sürecine girdiği şeklinde bilgi aktarımı yapılmıştır.

Fransız ihtilalinin Osmanlı devletini olumsuz etkilediği ve bu süreçte kendi devletlerini kurmak isteyen milletlerin ayaklandığına vurgu yapılmıştır. Ayaklanmaları önlemek için Osmanlı devleti 1839’da Tanzimat Fermanı’nı ve

1856'da Islahat Fermanı 1876'da Meşrutiyet ilan etmiştir. Bunlara da netice vermemiştir.

Metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Fransız tüccar temsili resmi, Fransız İhtilali'nin başlangıcında Paris'te Bastille Hapishanesi'nin basılmasını gösteren tablo kullanılmıştır. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 12 ile 23 arasındadır. Kullanılan kelime sayısı bu yaş çocuğu için uygun değildir.

Metin içinde Fransız İhtilali'nin başlangıcında Paris'te Bastille Hapishanesi'nin basılması şeklinde bir ibareye yer verilmemiştir.

4.4.4. Osmanlı Devleti'nin ıslahat hareketleri. Bölüm için yer alan kazanım;

Osmanlı Devleti'nde ıslahat hareketleri sonucu ortaya çıkan kurumlardan hareketle toplumsal ve ekonomik değişim hakkında çıkarımlarda bulunur.

Bu bölüm kitabın 72 ile 80. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu bölümde Lale devrinde ve II. Mahmut döneminde yapılan ıslahatlar hakkında bilgi verilmiştir. İçerikte yer alan bilgiler karmaşık olarak verilmiştir. Kronolojik sıra dikkate alınmamıştır. Bu bölümde Lale devri, Abdülmecit ve II.Mahmut'tan bahsedilmiştir.

Bu bölüm de başlık kullanılmadığı için ders kitabının sayfa numaralarına göre içerik analizine tabi tutulacaktır.

72. sayfadan itibaren bu bölüm yer almaktadır. Büyük başlığın altında PTT ile ilgili genel ağ haberine yer verilmiş olup altında iki tane soru yer almaktadır. Sorularla öğrencilerin dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

16. Yüzyılın sonlarından 18.yüzyıla kadar Osmanlı devletinde meydana gelen olaylar ayrıntıya girilmeden açıklanmaya çalışılmaktadır. Osmanlının kötü gidişatına karşı yenilik ve düzenlemeler hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır.

Pasarofça Antlaşmasından sonra Osmanlıda barış döneminin başladığı ifade edilmiştir. Bu dönemde lale yetiştiriciliğin tutku haline gelmesinden dolayı bu döneme 'Lale Devri' denildiği ifade edilmiştir. Bu dönemde yapılan ıslahatlarda Avrupa etkisi de ifade edilmiştir. Avrupa Başkentlerinde geçici elçilikler, 18. Yüzyıl sonlarında ise kalıcı elçiliklerin açıldığı verilen bilgiler arasındadır.

Batılılaşmaya dönük ilk teşebbüs, ilk adım 18. Yüzyılın başlarındadır. Avrupa uygarlığından bazı seçilmiş unsurların taklidi ve benimsenmesi anlamına geliyordu (Lewis, 2013 s.64).

Bu sayfada metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. İki resim kullanılmıştır. Lale Devri padişahı III. Ahmet tablosu ile Ayasofya'nın yanına Avrupa mimarisi etkisiyle Lale Devri'nde inşa edilen III. Ahmet Çeşmesi kullanılan görsel başlıklardır. Metin içinde III. Ahmet ile III. Ahmet Çeşmesi kullanılmamıştır. Eğer amacımız III. Ahmet çeşmesini göstermek ise neden Ayasofya görseline yer verilmiştir. Ayasofya'nın konu ile alakası yoktur. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 10 ile 26 arasındadır. Bu yaş grubu için uygun değildir.

Sayfa 73'te konu devam ettirilmiştir. Paris elçisi Yirmisekiz Mehmet Çelebi'nin İstanbul'a döndüğünde edindiği gözlemleri aktarılmıştır. Sait Efendi İle İbrahim Müteferrika ile 1727'de Türk matbaasını durdıkları ifade edilmiştir. Matbaada basılan ilk eser olan Vankulu Lügatı ile Tarih-i Hindi garbidir.

Tarih-i Hindi Garbi için yazarı belirtilmemiş olup, kitap hakkında eksik bilgi verilmiştir. Sayfa 73'te yer alan ifade şöyledir;

... Amerika'nın keşfini anlatan "Tarih-i Hindi Garbi", Fransızlara Türkçe öğretmek amaçlı ve Latin harfli olan bir gramer kitabı yer alıyordu.

'Mehmed Suudi Efendi, XVI. yüzyılın sonlarında kaleme alınan ve Tarih-i Hind-i Garbi (Hadis-i Nev) adıyla bilinen coğrafya ve tarih kitabının yazarıdır' 'Mehmed Suûdî Efendi, "cerîde-i pürîber ve kitâb-ı mu'teber" diye tanıttığı ve üç bölüm (bab) üzerine tertip ettiği kitabının başında eserinin nâdir rivayetlerle dolu olduğunu söylemekte, ilk iki bölümde kozmografik bilgiler vermekte, üçüncü bölümde Amerika kıtasının keşfinden bahsetmektedir'.(Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi).

Diğer bir gelişme olan Tulumbacı ocağı hakkında bilgi verilmiştir. Neden gerekli olduğu ifade edilmiştir. 19. Yüzyılda da İtfaiye teşkilatı haline getirildi.

Bu sayfada metinler ilgi çekici, görsellerle desteklenmiştir. Üç resim kullanılmıştır. III. Ahmet kütüphanesi Yirmisekiz Mehmet Çelebi temsili resmi ile Tarih-i Hindi Garbi'nin bir sayfası görsel başlıklardır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 10 ile 24 arasındadır. Bu yaş grubu için uygun değildir.

74. Sayfada Tulumbacı Ocağının toplumsal hayata etkileri ile ilgili bilgi aktarımı yapılmıştır. Bu bilgiye ek olarak tulumbacılar adlı görsel kullanılmıştır. Bu metinde kullanılan dil açık ve anlaşılır değildir. ...*hepsi koşuşlarına giderek esvaplarını,*

üniformalarını atıyorlar, dizliklerini çekip formalarını geçiriyorlar ve yalınayak tulumba sandığının kolu altına girerek yangına koşuyorlardı.

75. sayfada ilk Türkçe resmi gazete olan Takvim-i Vekayi hakkında bilgi aktarımı yapılmıştır. II. Mahmut'un emriyle basıldığına değinilmiştir. Halkı eğitmek ve bilgilendirmek için kullanıldığına dair bilgi aktarılmıştır. Takvim-i Vekayi yayın hayatına başlamasından sonra pek çok gazete ve dergide yayın hayatın başlamıştır. Bunlardan biride Mecmua-i Fünun'dur şeklinde bilgi verilmiştir.

Takvim-i Vekayi'nin bir sayısı görsel olarak kullanılmıştır.

76. sayfada daha sonra PTT olarak isim değişikliğine gidilecek olan Posta Nezareti (1840), Telgraf hatları oluşturularak Telgraf Müdürlüğünün(1855) oluşturulması hakkında bilgi verilmiştir. 72. sayfada PTT ile ilgili verilen bilgi genel ağ haberiyle sınırlı olup devamında 76. sayfada bilgi aktarımı yapılmıştır.

Posta Nezareti kullanılabildi kadara haberleşmede atlı ulaklar kullanıldı ifade edilirken. Halkın ise bu imkândan yoksun bırakılmıştır. Posta Nezareti ile bu durum değişmiştir. İlk düzenli postaların hangi şehirlerde olduğuna vurgu yapılmıştır. Daha sonrada hangi ulaşım araçlarıyla taşındığı hakkında bilgi verilmiştir. Postayla taşınan eşyalar ifade edilmiştir.

1855'de Telgraf Müdürlüğü kurulmuştur. Telgrafın Osmanlıdaki serüvenine değinilerek Abdülmecit'in Samuel Morse'a nişan vermesi aktarılmıştır. Kırım savaşında haber almak için Rumeli'de ilk Telgraf hattının kurulduğu bilgisi aktarılmıştır.

Metinler, görsellerle desteklenmiştir. Büyük Postane ve Abdülmecit kullanılan görsellerdir. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 20 arasındadır. Kullanılan kelime sayısı bu yaş çocuğu için uygun değildir.

77.sayfa Buharlı gemi ve trenin kullanılmasıyla insanların hayatlarındaki değişimler hakkında bilgi verilmiştir. Sonraki paragrafta Osmanlı da ilk buharlı gemi olan Swift hakkında bilgi verilmiştir. II. Mahmut'unda halk gibi gemiye hayran olduğu ifade edilmiştir. Ulaşımında kayık ve yelkenlilerin yerini aldığı ifade edilmiştir. Ulaşımı düzenli hale getirmek için 1851'de Şirket-i Hayriye kurularak günümüzde ise Şehir Hatları adıyla hizmet verdiği şeklinde bilgi verilmiştir.

Bu konu için kullanılan görseller: Şirket-i Hayriyenin 1900 yılındaki sefer tarifesi, Şirket-i Hayriyenin Asayiş adlı vapuru, Şirket-i Hayriyenin bir vapurunu gösteren

kartpostal ile Şehir Hatları amblemi verilmiştir. Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 17 arasındadır.

78. sayfa demir yolu ile ilgili bilgi aktarımı yapılmıştır.

Bu konu için kullanılan görseller: Bursa-Mudanya hattında ilk tren seferi (19. yüzyıl sonları) , Orient Express afişi ile yan sayfada yer alan Devlet Demir yollarının amblemine yer verilmiştir.). Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 7 ile 15 arasındadır

79. sayfada Osmanlının eğitim alanında ıslahatlar yaptığı ifade edilirken, II. Mahmut'un bir fermanla İstanbul'da İlköğretimin zorunlu ve parasız yaptığı hakkında bilgi verilmiştir. Ardından II. Mahmut ve sonrasındaki padişahların desteğiyle eğitim alanında yapılan düzenlemeler verilmiştir. Ders kitabında yer alan düzenlemeler:

Devlet memuru yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adliyye adıyla hukuk eğitimi veren bir okul açıldı.

Ortaokul seviyesinde eğitim veren rüştiyeler, lise seviyesinde eğitim veren idadi ve sultaniler açıldı.

Avrupa'ya öğrenciler gönderildi.

Mekteb-i Tıbbiye (Tıp okulu) ve Mekteb-i Harbiye (Harp okulu) açıldı.

Kız rüştiyeleri açıldı.

Öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmualimin ve Darülmualimat adıyla kız ve erkek öğretmen okulları açıldı.

Yükseköğretim seviyesinde eğitim veren ve Türkiye Cumhuriyeti döneminde İstanbul Üniversitesi adını alan Darülfünun açıldı (Azer, 2019,s. 79).

Yapılan bu ıslahatların halkın eğitim seviyesinin arttığını ifade ederek Mustafa Kemal'in de içinde bulunduğu aydın bir sınıfın yetiştiği belirtilmiştir. Osmanlı devletinin yıkılmasından sonra bu aydınların Türkiye Cumhuriyet'inin kurulmasına öncülük ettiği verilen bilgiler arasındadır.

Bu konu için kullanılan görseller: II. Mahmut, Darülfünun hocaları (20. yüzyıl başları). Kullanılan dil sade ve anlaşılırdır. Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 7 ile 15 arasındadır

Belli başlı konulardan bahsedilip gerisinin anlatılmaması bilgiyi bütün olarak algılamada sorun olabilir.

4.4.5. Seyyahların gözüyle osmanlı. Bölüm için yer alan kazanım; Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir. Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örneklerle yer verilir.

Bu bölüm kitabın 81 ile 91. sayfaları arasında yer almaktadır. Bu başlık kapsamında alt başlıklara yer verilmemiştir. Metin incelenin kolaylaşması ve anlaşılır olması açısından verilen kavramlar bağlamında başlıklar kullanılacaktır. Misafir Perverlik, Saygı, Hayvanlara Karşı İyilikseverlik, Temizlik, Lale, Çiçekler, İhtiyaç Sahiplerine Yardım, Aliverište Esnaf ve Tüccarların Olumlu Davranışları, Kervansaray, Han, Cami, Osmanlı Evlerinin İç Dizaynı, Osmanlıda Yemekler, İçecekler Ve Sofra Düzeni, Adabı konularının öğretimi yapılmıştır.

Bu bölümde yer alan seyahatnameler kısa kısa alıntılar şeklinde olup bazıları düzenlenmişler. Bu bölümde Seyahatnameler Osmanlı devletinde yaşayan insanlar hakkında sosyo-ekonomik ve kültürü hakkında öğrencilere bilgi vermektedir.

Süreya farukinin Osmanlı sarayına 15. Yüzyıldan itibaren diplomatlar gelmiştir. Gelen diplomatlar kendi seyahatnamelerini yazmışlar ya da yazmış gibi göstermişlerdir. Bu diplomat, yazarlardan en önemlilerden biride Sultan Süleyman'ın veziri azamı ile görüşen Fleman hümanist Ogler Ghislain De Busbecq'dir. Kendisi sadece İstanbul'u değil şehre giden yolu ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.(s: 179) 16. yüzyılda Habsburg elçisi Ogier de Busbecq (48)

Fransız gezgin Jean Thevenot 17. Yüzyılın ikinci yarısında Suriye ve Mısır'a geziler yapmıştır. Thevenot eserinde kalabalık eğlencelere büyük yer ayırmıştır. Bunun nedeni ise boş zamanı olan sınıf için kaleme almasıdır (Faroqhi, 2003, s. 189)

Seyyahların Gözüyle Osmanlı başlığı ile konu başlamıştır. Başlığın hemen altında bir adet ön hazırlık sorusu verilmiştir. Hemen altında ise Osmanlı Devletinin kültür ve sanat alanında yapılanlar hakkında ayrıntıya girilmeden bilgi aktarılmıştır. Bilginin ardından Etkinlik Zamanı çalışmaya yer verilmiştir. Etkinlikte bazı eserlerin görsellerine yer verilip öğrencilerden bunların hangi sanat dalına ait olduğunu araştırarak öğrenmeleri istenmiştir. Etkinlik Zamanı çalışma içinde geçen hat, tezhip,

ebru gibi nesneler yer almaktadır. Ama bu kavramların ne olduğu açıklanmamıştır. Bu bölümün geri kalanında bu eserlere yer verilmemiştir.

Misavir Perverlik: Bu bölüme ders kitabının 82.sayfasında yer verilmiştir. Bu bölümde Bela Horvath (Bela Harvıt, Macar), Anadolu 1913, s. 39 eseri kullanılmıştır. Anadolu 1913 adlı eser incelendiğinde 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında verilen bilgiler tutarlıdır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 4 ile 15 arasındadır. Kullanılan dil yalın ve açıktır. Bu konu için görsel kullanılmamıştır.

Saygı: Bu bölüme ders kitabının 83.sayfasında yer verilmiştir. Bu bölümde Şafak Tunç, Şehristan Seyyahların Hayal Şehri İstanbul ile Ahmed Djevad Yabancılar Göre Eski Türkler eserlerine yer verilmiştir.

Şehristan Seyyahların Hayal Şehri İstanbul ile Yabancılar Göre Eski Türkler adlı eserlere ulaşılmadığı için ders kitabıyla karşılaştırma yapmadık.

Şafak Tunç, Şehristan Seyyahların Hayal Şehri İstanbul : Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 15 arasındadır.

Kullanılan müdafaa, riayet, veciz vb. kelimeler açık ve anlaşılır değildir. Mecazlı bir anlatım hakimdir. 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında geçen ifade:

... sohbet edenlerin ifadeleri veciz ve telaffuzları pek temizdir. Tebessümlerinde incelik, el hareketlerinde ayrı bir zarafet ve sadelik vardır.

Anlatım gereksiz söz sanatları ve sözcük öbeklerinden uzak, basit ve yalın; ifadeler sade ve anlaşılır olmalıdır (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s.21). Ve Kullanılan dil ilgili yaş ve sınıf seviyesine uygun olmalıdır (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s.14).

Ahmed Djevad Yabancılar Göre Eski Türkler: Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 12 arasındadır. Kullanılan dil yalın ve açıktır.

Bu konu için W.H. Barlett'in Kapalı Çarşı gravürü ile Amadeu Preziosi'nin Mahallede günlük yaşam tablosu saygı için kullanılan görsel materyallerdir.

Hayvanlara Karşı İyilikseverlik: Bu bölüme ders kitabının 83.sayfasında yer verilmiştir. Bu konu için sadece Şafak Tunç, Şehristan Seyyahların Hayal Şehri İstanbul, (Düzenlenmiştir.) kullanılmıştır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 7 ile 19 arasındadır. Bu konu için Ciğer satıcısı ve kediler gravürü (1715) kullanılmıştır. Gravür sanatçısının adına yer verilmemiştir ama tarihine yer verilmiştir. Gravür için ayrıntılı kaynakça ders kitabının 246. Sayfasında yer verilmiştir.

Temizlik: Bu bölüme ders kitabının 84.sayfasında yer verilmiştir. Ahmed Djevad, Yabancılar Göre Eski Türkler ile Jean Thevenot,1655-1656'da Türkiye eserleri kullanılmıştır.

Temizlik ile ilgili ön bilgi verilmiştir. Verilen paragrafta geçen ifade şu şekildedir:

hamamların mimari özelliklerine de yer verilmiştir. Ders kitabında yer alan bu ifade verilen örneklerle yeterince desteklenmemiştir. Bu ifadeyi desteklemek için Jean Thevenot,1655-1656'da Türkiye eseri kullanılmıştır. Ders kitabında şu şekilde yer verilmiştir:

Hepsi de aynı tarzda yapılmışlardır, bazılarının diğerlerinden daha büyük veya daha çok mermerle süslü oluşundan başka aralarında hiçbir fark yoktur (Thevenot, 1978, s.85

Jean Thevenot,1655-1656'da Türkiye eseri incelendiğinde 7.sınıf Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan bilgiler birbiriyle tutarlıdır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı Dejvad'da 7 ile 12 iken Thevenot'da ise 8 ile 20 arasındadır. Kullanılan dil yalın ve açık değildir. Öğrenci cümleyi algılayamaz. Cümle yapıları öğrencilerin gelişim ve öğrenme düzeylerine uygun olmalıdır (Talim terbiye Kurulu, 2019, s.19). İlköğretim için hazırlanan ders kitaplarında en uzun cümledeki kelime sayısı 7. Sınıf için 18'i geçmemelidir (Akkuş, 2002).

Bu konu için Thomas Allom'un hamam gravürü ile Sultan Hamamı görsel olarak kullanılmıştır.

Lale, Çiçekler: Bu bölüme ders kitabının 84.sayfasında yer verilmiştir. Bu bölümde Ogler Ghislain De Busbecq (Ogler Gisleyen De Busbek, Hollandalı), Türkiye'yi Böyle Gördüm, S. 35 eserinden alıntı yapılmıştır.

Alıntıya geçmeden önce ön bilgi verilmiştir. Verilen paragrafın hemen altında çerçeve içinde Busbecq'ın Türkiye'yi Böyle Gördüm eserinden alıntıya yer almaktadır. Alıntı

künyesi şu şekildedir: Ogler Ghislain De Busbecq (Ogler Gisleyne De Busbek, Hollandalı), Türkiye'yi Böyle Gördüm, S. 35

7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı içinde verilen paragrafta ise Busbecq için *ülkemize gelen Avusturya elçisi Busbecq (Busbek)* ifadesi kullanılmıştır. Aynı sayfa içinde Busbecq için Hollandalı ve Avusturya ifadeleri yer almaktadır. Öğrencilerde anlam karmaşasına neden olabilir, bu durum düzeltilmelidir.

Suraya Faroqhi ise Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir eserinde Busbecq için

...Fleman hümanist Ogler Ghislain De Busbecq'dir.(Faroqhi, s: 179). ile 16. yüzyılda Habsburg elçisi Ogier de Busbecq (Faroqhi, s:48) ifadelerini kullanmıştır.

Cemal Kafadar Osmanlı Devletinin Kuruluşu İki Cihan Âresinde kitabında Habsburg elçisi Busbecq ifadesini kullanmıştır (Kafadar, 2010, s.50).

Ogler Ghislain De Busbecq (Ogler Gisleyne De Busbek, Hollandalı), Türkiye'yi Böyle Gördüm kitabından bir kesite yer verilmiştir. Ders kitabın kullan bölüm ile eser tutarlıdır ancak son cümle yarıda kesilerek verilmiştir.

Ders kitabında yer alan ifade:

Bunları çoğu defa bana hediye ediyorlardı (Azer,2019-2020).

Busbecq'in kitabında ise

Bunları çoğu defa bana hediye ediyorlardı ama karşılığında bahşişlerini de alıyorlardı (Busbecq, 2004, s.35) şeklindedir.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 5 ile 17 arasındadır. Kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Bu bölüm için kullanılan görsel, görsel alt yazısına göre çinilerde yer alan lale motifleri kullanılmıştır. Konu genelde çiçekler, özelde ise laledir. Metin ve kitap alıntısında çinilerden bahsedilmemiştir. Konu bağlamından uzaklaşmıştır.

İhtiyaç Sahiplerine Yardım: Bu bölüme ders kitabının 85.sayfasında yer verilmiştir.

Bu bölümde Manuel Serrano Y. Sanz, İspanyol, Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556 ile İbni Battuta, Arap, Büyük Dünya Seyahatnamesi eserlerinden alıntı yapılmıştır.

7.sınıf sosyal Bilgiler ders kitabı İbni Battuta için millet olarak Arap olduğu belirtirken, Cemal Kafadar Osmanlı Devletinin Kuruluşu İki Cihan Âresinde kitabında Faslı seyyah İbni Battuta ifadesini kullanmıştır (Kafadar, 2010, s.121).

İbni Battuta'dan yapılan alıntı düzenlenmiştir ama bu durum ifade edilmemiştir.

İbni Battuta'ın eserinde yer alan ifade:

Sonra Bursa şehrine vardık. ...Şehir dışında sıcak akan bir memba var; büyük bir göle dökülüyor. Onun üzerine iki hamam yapılmış; biri erkeklere, diğeri kadınlara ait. Hastalar uzak diyarlardan gelip bu kaplıcada şifa bulurlar. Burada yolcuların konaklayacağı bir zaviye vardır; gelen üç gün kalır ve doyurulur...(ibni Battuta, 2004).

Ve ders kitabında geçen ifade:

Bursa'da hastaların tedavisi için bir kaplıca bulunmaktadır. Burada yolcular için bir zaviye inşa edilmiştir. Gelenler orada üç gün süre ile yedirilip içirilirler (Azer, 2019, 84).

Ders kitabında yer alan bilgi direk alıntı şeklinde olmayıp düzenlenmiştir. Ama bu husus belirtilmemiştir (İbni Battuta, Arap, Büyük Dünya Seyahatnamesi, s. 224).

Yine aynı ders kitabında sayfa 87'de yer alan başka bir alıntıda verilen bilginin düzenlendiği yazılmıştır (Bela Horvath, Anadolu 1913, S. 43-44 (Düzenlenmiştir.).

Manuel Serrano Y. Sanz, İspanyol, Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556 adlı eserden yapılan alıntı tutarlıdır. Ders kitabı paragrafın tamamını almamıştır. Paragraf yarıda kesilmiştir.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı İbni Battuta 'da 7 ile 8 arasında iken Manuel Serrano Y. Sanz, 4 ile 11 arasındadır. Kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Bu bölüm için görsel unsur kullanılmamıştır.

Alverişte Esnaf Ve Tüccarların Olumlu Davranışları: Bu bölüme ders kitabının 85.sayfasında yer verilmiştir. Bela Horvath'ın Anadolu 1913 eserinden alıntı yapılmıştır. Yapılan alıntı yarıda kesilmiştir ve bu durum ifade edilmemiştir. Devamında yer alan bilgi şu şekildedir:

Ağırlık birimi okka (1.28 kg). Tekstil ürünlerini (bez) arşınla ölçüyorlar (68 cm). Metrik ölçüm sistemi kullanma zorunluluğu epeydir yürürlükte olmasına rağmen kimse kulak asmıyor (Horvath, 2010).

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 4 ile 12 arasındadır. Kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Bu bölüm için görsel alt yazısından anlaşılacağı üzere Osmanlı esnafı (1895) adlı fotoğraf kullanılmıştır.

Kervansaray, Han, Cami: Bu bölüme ders kitabının 86.sayfasında yer verilmiştir. Gülgün Üçel Aybet, Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası Ve İnsanları (1530-1699), S. 353 eserinden alıntı yapılmıştır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 4 ile 19 arasındadır. Kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Bu konu için kervansaray gravürü kullanılmıştır. Gravür sanatçısının adına yer verilmemiştir. Gravür için ayrıntılı bilgi ders kitabının 246. Sayfasında yer verilmiştir.

Osmanlı Evlerinin İç Dizynı: Bu bölümde ders kitabının 86.sayfasında yer verilmiştir. William Wittman (Vilyım Vitmın, İngiliz), Osmanlı'ya Yolculuk 1799-1800-1801, S.9 eserinden alıntı yapılmıştır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 4 ile 17 arasındadır. Kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Görsel olarak Osmanlı evi (Varşova Üniversitesi Kütüphanesi) kullanılmıştır.

Osmanlıda Yemekler, İçecekler Ve Sofra Düzeni, Adabı: Bu bölüme ders kitabının 87.sayfasında yer verilmiştir. Ogler Ghislain De Busbecq, Türkiye'yi Böyle Gördüm, S. 59 eserinden alıntı yapılmıştır. Ders kitabında yer alan bilgi ile Türkiye'yi Böyle Gördüm eser karşılaştırılınca arada farklar mevcuttur. Ders kitabı yazarı bilginin hepsini değil arada seçerek metni bir daha yapılandırmıştır ve bunu kitapta dile getirmemiştir.

Türkiye'yi Böyle Gördüm içinde olup ders kitabında olmayan ifadeler: *Galen'in Oxygala dediği şey. Süte nazaran akıcı değildir... Çünkü Türkler, yolculukları sırasında sıcak yemek aramazlar. Ekşi süt, peynir, üzüm gibi şeyler yerler. ...Türklerin yiyecek içecek masrafları o kadar azdır ki. Biz de bir adamın bir günlük yiyecek masrafının bir Türk'ün on günlük geçinme masrafına bedel olduğunu rahatça söyleyebilirim. En mükellef ziyafetler-de bile hamur işi börek ve tatlılardan başka pahalı şeyler bulunmaz...(Busbecq, 2004, s.58)*

Osmanlıda Yemekler, İçecekler ve Sofra Düzeni, Adabı ile ilgili kullanılan ikinci kaynak Bela Horvath, Anadolu 1913, S. 43-44 (Düzenlenmiştir.) eseridir. Eserden paragraflar düzenlenerek verilmiştir ve durum ders kitabında da ifade edilmiştir.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı Busbecq'de 4 ile 14 iken Horvath' da ise 13 ile 20 arasındadır. Görsel olarak Levni'nin Sofra minyatürü kullanılmıştır.

Kahve: Bu bölüme ders kitabının 88.sayfasında yer verilmiştir. Jean Thevenot, 1655-1656'da Türkiye, eserinden alıntı yapılmıştır. Eserden paragraflar düzenlenerek verilmiştir ve durum ders kitabında da ifade edilmiştir.

Örnek olarak;

Fakat onların her zaman için içtikleri başka bir içkileri daha vardır ve kahve diye isimlendirdikleri bunu günün her saatinde içerler. Türk ülkelerinde kahve çok miktarda içilir, ister fakir, ister zengin olsun günde en az iki veya üç fincan içerler, kocanın hanımına temin etmeğe mecbur olduğu şeylerden birisi de budur (Thevenot, 1978, s.91).

Bunlar aynı paragrafta olup ders kitabı içinde yer almayan ifadelerdir.

Metin içinde 'Türk ülkesinde' kavramına karşın Thevenot, eserinde 'Türk ülkelerinde' ifadesini kullanmıştır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 4 ile 18 arasındadır. Kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Görsel unsur olarak Kahvehane minyatürüne yer verilmiştir. Minyatür için ayrıntılı kaynakça ders kitabının 246. Sayfasında yer verilmiştir.

Özel Gün Kutlamalar: Bu bölüme ders kitabının 88.sayfasında yer verilmiştir. Bu bölümde Halil İnalcık, Günsel Renda, Osmanlı Uygarlığı, C. 1, s. 439 (Düzenlenmiştir.) ile Jean Thevenot, 1655-1656'da Türkiye, s.119 eserlerine yer verilmiştir.

Ders kitabında yer alan bu parçanın sayfa numarası yanlış verilmiştir. Jean Thevenot, 1655-1656'da Türkiye eseri incelendiğinde verilen bilgi 118.sayfasında yer almaktadır. Buna karşın ders kitabı sayfa numarasını 119 olarak vermiştir. Kaynak kitap ile ders kitabında yer alan bilgi birbiriyle tutarlıdır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı Osmanlı Uygarlığı'nda 3 ile 20 iken Thevenot' da ise 8 ile 27 arasındadır. Görsel kaynak olarak Fausto Zonaro'ya ait Bayram

kutlaması tablosuna ve Taeschner Albümü içinden Bayram yerinde salıncaklar minyatürüne yer verilmiştir.

Okçuluk, Cirit Ve Güreş: Bu bölüme ders kitabının 89.sayfasında yer verilmiştir. Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2. C., 1. Kitap S.114 (Düzenlenmiştir.) eserine yer verilmiştir. Ders kitabındaki bilgi ile Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde ki bilgi tutarlıdır. Paragrafın tamamına yer verilmemiştir ama bu durum ders kitabında ifade edilmiştir.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 4 ile13 arasındadır. Kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Görsel olarak Melling'n Cirit oyunu gravürüne yer verilmiştir.

Giyim: Bu bölüme ders kitabının 89.sayfasında yer verilmiştir Manuel Serrano Y. Sanz, Türkiye'nin Dört Yılı 1552-1556, S. 134 eserine yer verilmiştir. Kaynak olarak kullanılan eser ile ders kitabında yer alan bilgi tutarlıdır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 5 ile16 arasındadır. Kullanılan dil açık ve anlaşılırdır. Görsel olarak Jean Liotard'ın Türk giysileri içinde bir Avrupalı kadın tablosuna yer verilmiştir.

4.5. 7.sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Kaynakçasının Değerlendirmesi

7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı kaynakçasında 77 adet basılı kitap, dergi ve ansiklopedik kaynak kullanılmıştır. 47 adette gazete, internet kaynağı ve genel ağ haberlerine verilmiştir. Toplamda 124 adet kaynak vardır. Osmanlı tarihi ile doğrudan alakalı olan kaynaklar aşağıdaki gibidir.

İnalcık, H. (2009). Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

İnalcık, H. (2005). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnalcık, H., Renda, G. (2009). Osmanlı Uygarlığı. (C. 1). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Köprülü, F. (1999). Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şimşirgil, A. (2010). Birincil Kaynaklardan Osmanlı Tarihi Kayı I-II-III. İstanbul: KTB Yayınları.

Ünal, M. A. (1998). Osmanlı Müesseseleri Tarihi. Isparta: Kardelen Kitabevi.

Ünal, M. A. (2013). Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

- İz Yayıncılık.(1999). Osmanlı Ansiklopedisi Tarih/Medeniyet/Kültür. (C. 1-7). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çiftçi, C. (Haz) (2012). Âşık Paşazade Tarihi. İstanbul: Mostar Yayınları.
- Yeni Türkiye Yayınları. (2000). Osmanlı Ansiklopedisi. (C. 3-4-6). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kahraman, S. A. (Haz.) (2005). Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum–Azerbaycan-Kafkasya-Kırım–Girit. (C.2, 1. Kitap). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ata, B.(2000). Talihsiz Osmanlı Kuşları: On Yıl Geciken Telgraf ve Stratford Canning, Türk Yurdu Dergisi, Sayı 19-20.
- Atsız, N. (Haz) (2013). Oruç Beğ Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aybet, G. Ü. (2003). Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Busbecq, O. G. D. (2004). Türkiye’yi Böyle Gördüm. İstanbul: Elips Kitap.
- Djevad, A. (1978). Yabancılar Göre Eski Türkler. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Emecen, F. (2010). Osmanlı Klasik Çağında Siyaset. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Horvath, B. (2010). Anadolu 1913. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İbni Battuta. (tarihsiz). Büyük Dünya Seyahatnamesi. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- İlgürel, M. (2001). İstimâlet. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde (C.23, ss. 362-363). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Meriç, Ü. (2010). Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul. İstanbul: Albaraka Türk Katılım Bankası Yayınları.
- Mihailoviç, K. (2013). Bir Yeniçerinin Hatıraları. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Öztuna, Y. (1983). Büyük Türkiye Tarihi. (C. 11). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sanz, M. S. Y. (Tarihsiz). Türkiye’nin Dört Yılı 1552-1556. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Thevenot, J. (1978). 1655-1656’da Türkiye. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- T.C. Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar).Ankara.
- Tunç, Ş. (2010). Şehristan Seyyahların Hayal Şehri İstanbul. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Unat, F. R., Köymen, M. A. (Haz) (1949). Mehmed Neşrî Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi. (C. 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Wittman, W. (2011). Osmanlı’ya Yolculuk 1799-1800-1801. Ankara: Odtü Yayıncılık.
- Yazıcı, N. (1992). Tanzimat’ta Haberleşme ve Karayolu Taşımacılığı, 150’nci Yıldönümünde Tanzimat Ekonomisi Sempozyumu. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yukarıda da görüldüğü gibi ana kaynak olarak sadece Halil İnalcık, Fuat Köprülü, Mehmet Ali Ünal, Ahmet Şimşirligil eserleri kullanılarak Osmanlı tarihi öğretimi yapılmaya çalışılmaktadır. Ders kitabı kaynakçasında eğitim bilimleri kaynaklarına yer verilmemiştir. Sonuçta ders kitabı Osmanlı Tarihi öğretimi yaptığını iddia ediyor.

BÖLÜM V

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç ve Tartışma

Sosyal Bilgiler (2019-2020) yıllarına ait 7. sınıf ders kitabından yola çıkarak Osmanlı tarihi konuları tarih öğretimi açısından ele alınmıştır. Ders kitapları incelenirken Tarih öğretimi ve Sosyal Bilgiler öğretimi ile alakalı kaynaklardan istifade edilmiştir. Talim Terbiye Kurulu temel kanunları temel alınarak kitap içerik ve görsel analizine tabi tutulmuştur. Görsellerin değerlendirilmesinde akademik kaynaklardan ve verilerden faydalanılmıştır.

Tarih öğretimi ve sosyal bilgiler öğretimi ile ilgili kaynaklardan tarih ilköğretim ve ortaöğretim düzeyinde nasıl öğretilbilir sorusuna cevap aranırken öğrencinin gelişim ve öğrenme özelliklerinin öğrenme ve tarih öğretimi üzerinde etkileri görülmüştür. Buradan yola çıkarak gelişim ve öğrenme psikolojisi ile ilgili kaynaklar incelenmiştir. Konumuza dâhil olan yaş grubu öğrencilerinin özellikleri bu kaynaklardan tespit edilmiştir.

Gelişim psikolojisi alanında yaptığımız çalışmalar sonucunda öğrencinin bilişsel gelişiminin öğrenme üzerindeki etkileri tespit edilmiştir. Bu alanın başta gelen araştırmacılarından olan Piagetin, Vygostky, ve Bruner gibi araştırmacıların kaynaklarından bilişsel gelişimin özellikleri araştırılmıştır. Tarihi öğretimi ile ilgili yapılan çalışmalarda da bilişsel gelişimin tarih öğretimi üzerindeki etkileri görülmüştür.

Piagetin gelişim dönemleri incelenmiş ve öğrencinin soyut düşünme becerilerinin 11 yaşından itibaren gelişme göstermeye başladığını tespit edilmiştir. Bu dönemler geçiş dönemi olarak kaynaklarda belirtilmiştir. Tam manası ile soyut düşünebilme becerisi ise gelecek yıllarda kazanılır (Güneş, 2007 s:52, 53, 54, 55, 56). Piagetin bilişsel gelişim ile ilgili çalışmalarına tarih öğretimi üzerine yansıtan ilk araştırmacı Roy Hallamdır. Roy Halamın çalışmaları incelendiğinde tarih öğretimi için gerekli soyut düşünme beceresinin gelişiminin ancak 16 yaşlardan itibaren başlayabileceği tespit edilmiştir.

Tarihsel düşünme becerisi soyut düşünmenin daha üst noktalarında beceriler gerektirmektedir. Geçmiş ve gelecek arasında bağlantılar kurmak geçmiş bu günün şartlarından bağımsız olarak algılayabilmek, dönemin şartlarında yorumlar yapabilmek ve bu dönemle ilgili kavramları algılayabilmek üst düzey düşünme becerisi gerektirecektir. Piaget çalışmamızda temel alınarak sosyal bilgiler ders kitabında geçen kavramlar ve görsellerin öğrencinin gelişim dönemine bağlı olarak nasıl yer aldığı incelenmiştir.

Ders kitabı incelendiğinde öğrencinin gelişim düzeyi ihmal edilmiştir. Ders kitabın metin ve görsel incelemesi yapıldığında kullanılan görsellerin bazılarının çocuğun anlaması mümkün değildir. Kullanılan görsellerin boyut olarak küçük ve karmaşık olması temel nedendir. Görsel olarak bolca minyatüre yer veren kitap, görsel bir zenginlik sunarken aynı zamanda anlam karmaşasına da yol açmaktadır.

Somuttan soyuta ilkesi kapsamında ders kitabında kullanılan görseller metinleri somutlaştırmaktadır. Bu ilke kapsamında kitapta harita, fotoğraf, minyatür, gravür, resim, tablo gibi görsel unsurlar kullanılmıştır. Bu görsellerin niteliği ve metinle olan uyumu konusunda sorunlar vardır. Metinlerin çoğunda görsel unsur kullanılmıştır, kullanılan görsel unsurlar ise renk, şekil ve sayfa içine biçimlendirme açısından bazı sıkıntılar mevcuttur.

Açıklık ilkesinde kullanılan dilin açık ve anlaşılır olması gerekir. Ancak bir cümlede 18 ve üzeri kelime kullanılması bu ilkenin ihmal edildiğinin göstergesidir. Araştırma nesnesi olan ders kitabı yaparak yaşayarak öğrenmeye pek uygun değildir. Ders kitabı güncellik ilkesi için genel ağ haberleri kullanılmıştır.

Ders kitabı incelendiğinde Osmanlı tarihi konularının anlatımında yoğun bir bilgi aktarımı yapılmaktadır. Ders kitabında görsellerin kullanılması bilgilerin öğretiminde ekonomiktir. Öğrencilerin Osmanlı tarihi ile ilgili yoğun bilgiye maruz bırakılması ve çok fazla şeyden bahsedilmesi çocukları yorabilir ve bilgi karmaşasına neden olabilir. Bu açıdan bakınca ekonomik değildir. Ders saatlerinin kısıtlı olması bu ilke için dezavantaj sağlamaktadır.

İlköğretim 7. Sınıflarda okutulmasına izin verilen ders kitaplarında gerek fiziki durum, gerek içerik ve gerekse harita, resim, fotoğraf, minyatür, gravür vb. durum açısından birçok eksiklik söz konusudur.

7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan haritalarda ise yine eksiklikler görülmektedir. Sayfa 37’de kullanılan harita Osman Bey döneminde beyliğin haritası gösterilmiştir. Ama harita yarım.

Bireye, bir bütün olan bilgiyi bütünsel bağlamı içinde kazandırmak, parçacı yaklaşıma göre hem daha kolay hem de daha anlamlı bir öğrenme sağlayabilecektir. (Şimşek, 2008).

Parça bütün ilişkisi için bütün bir harita tercih edile bilinirdi. Çocuklar bunu zihinlerinde anlamlandıramayabilirler. Bu haritaya bakınca burasının neresi olduğu hemen anlaşılmıyor. Hâlbuki haritaların verilen bilgiyi somutlaştırması gerekirdi.

Sayfa 40’da yer alan Orhan Bey Dönemi’nde (1324-1362) Osmanlı Devleti haritası bir önceki harita ile benzer olmakla birlikte daha fazla alan gösterilmiştir. Bu arada da kullanılan harita yarım.

Sayfa 44’te yer alan Yıldırım Bayezid Dönemi’nde (1389-1402) Osmanlı Devleti haritası tam bir haritadır. Öğrencilerde anlamlı öğrenmeler sağlayabilir bunun için metin ile desteklenmelidir. Harita ile bilgi farklı sayfalarda yer almaktadır. Haritada çok fazla yer gösterilmiş ama bilgi olarak bu yerlerden bahsedilmemiştir.

Sayfa 45’te yer alan II. Murat Dönemi’nde (1389-1402) Osmanlı Devleti haritası istenilen alanı göstermesi açısından kullanışlı bir haritadır. Bu haritada kullanılan ölçek ile bir önceki haritada kullanılan ölçek aynı ama ayrıntıyı göstermesi ve boyut olarak farklıdır. Sayfa 44’de yer alan haritanın ölçüleri 15,4x9,9 iken, sayfa 45’de yer alan haritanın ölçüleri 12,7x8,1’dir. Bu durumda bunların ölçülerinin aynı olması olanaksızdır. Ölçek düzeltilmeli, bu durum bilimselliğe ters düşmektedir. Haritalarda (ölçek, lejant, devletlerin sınırları, adları vb.) hata bulunmamalıdır (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s.8). Bu durum çocuklarda yanlış öğrenmelere sebep olabilir.

Sayfa 54’da Osmanlı Devleti (15-16. Yüzyıllar) haritasına yer verilmiştir. Harita bilgi aktarımından önce kullanılmıştır. Haritada gösterilen yerlerden sadece birkaçı anlatılmıştır. Haritada yer alan bilgilerin çoğu metin içinde kendine yer bulamamıştır. Belli başlı fetihlerin anlatılması ve diğerlerinin es geçilmesi yüzünde çocuklar haritayı anlamaları güçleşebilir. Haritada II. Bayezid’e yer verilmesine karşın ders kitabında hakkında bilgi verilmemiştir.

Sayfa 56’daki İstanbul’u kuşatma planı haritasının kullanımı yerinde bir kullanım olmuştur.

Sayfa 59, 62’da Piri Reis ile Martellus haritalarına yer verilmiştir. Dönem kaynakları birinci elden kaynaklar olduğu için önemlidir. O döneme ait en somut verilerdir. Her ne kadar dönemsel bir ana kaynak niteliği taşısa da burada öğrencilerin faydalana bileceği biçimde yer verilmemiştir. Metinde bu haritayı destekleyecek bilgilere yer verilmemiştir. Piri Reis haritasında yer alan yazılar Türkçe değildir.

Sayfa 63’te Başlıca coğrafi keşifler haritasına yer verilmiştir.

Sayfa 34 ve 35’de resim kullanılmıştır. Resim tek sayfaya sığmamış ikinci sayfada da yer almakta. Kullanılan resim ünite kapak resminin devamıdır. Bu görselin yanında ünite içinde yer alan konular ve üniteyi tamamladığımızda öğreneceklerinde bahsedilmiştir. Konusu belli olmadığı için herhangi bir yorum ve çıkarımda bulunamıyoruz. *‘Kitapta kullanılan her türlü öge açık, net, anlaşılır, ayırt edici ve yönlendirici olmalıdır’*(Talim Terbiye Kurulu, 2019).

Sayfa 36, 40, 45, 55, 56, 67, 69, 73, 76, 79, 86’da yer alan görseller ile şekil 141, 142, 143, 144 ile şekil 145, 146, 147, 148 çocukların kafasında bir şema oluşturacak niteliktedir. Kullanılan görseller metinle tutarlıdır. Bu resimler metinle uyumlu ve ilişkili ve aynı zamanda metni desteklemektedir.

Sayfa 38’de Şeyh Edebâli’nin Osman Bey’i bey ilan etmesi tablosuna yer vermiştir. Resim metni desteklemiyor şöyle ki metin içinde Şeh Edebaliden hiç bahsedilmemiştir. Ama resim alt yazısında Şeyh Edebalî’den bahsedilmiştir. Şeyh Edebalî kim bunu bilmiyoruz. Sayfa 70, 72’de Ders kitabındaki resim metni desteklemiyor.

Bu bölümde Osmanlı tarihi öğretimi resim kullanılarak yapılmıştır.

Sayfa 56’da Metin içinde tablo ile ilgili şu ifade yer alıyor; *‘Gece karanlığından yararlanarak gemiler karadan kızaklarla çekilerek Haliç’e indirildi’*. Metin içinde gece karanlığı diyor ama tablo ise gündüz olarak tasvir edilmiştir. Burada birbiriyle tutarsız olan ifadelere yer verilmiştir.

Sayfa 57’da Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’a girişi tablosu kullanılmıştır. Görsel yanlış yerde kullanılmıştır. Sayfa 83’de yer alan görsel alt yazısı ile metin uymuyor.

Sayfa 62’de yer alan resim alt yazısına yer verilmemiştir Bilgi mavi konuşma baloncuğu içinde denizcinin ağzından aktarılmıştır.

Sayfa 64’de Ders kitabında yer alan görsel, bilgi ve görsel alt yazısında bilgi tutarsızlığı yer almaktadır. Görsel alt yazısı çok uzundur. Sayfa 64’de ‘Afrika’dan gemilerle Amerika’ya taşınan kölelerin önemli bölümü yolda ölürken Amerika’ya ulaşabilenler tarlalarda çalışmaya zorlandı’. *Resmin alt yazısında bu insanların gemiler ile geldiği söylenirken, resimde gemilerin bulunmaması resim alt yazısıyla resmin tutarsızlığını göstermektedir.*

Sayfa 65’de yer alan görsel şekiller 149, 150, 151 ile 152, 153, 154, 155 Kitap kapağında yer alan kişiler yazar portresi mi yoksa başkalarının portresi mi kullanılmış bunun hakkında kitap bize bilgi vermiyor. Görseller anlaşılır olmalı ve yeterli düzeyde ayrıntı içermelidir (MEB, 2019, s.30).

Sayfa 70,85, 89 ile şekil 57’de yer alan görsel metni kısmen desteklemektedir.

Sayfa 73’de kullanılan Tarih-i Hindi Garbi’nin bir sayfası görseli dönem kaynağıdır ama gereken önem verilmemiştir bundan dolayı yanlış öğrenmelere sebep olabilir. Dönem kaynağı heba edilmiştir.

7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında gravürlere de yer verilmektedir. Kullanılan gravürler boyut olarak aynı değildir. Bu yüzden bu yaş grubu için pek uygun değildir. İleri yaşlarda ve ortaöğretimde yer verilmesi daha uygun olur. Farklı görsellere vermesi çeşitlilik açısından faydalıdır. Görselin siyah beyaz olması ayrıntıyı algılamayı zorlaştırmaktadır. Konu için fikir veriyor ama amacınıza uygun olmayabilir.

Şekil 58,67 Ders kitabındaki gravür metni kısmen desteklemektedir.

Sayfa 52 Görsel ile metin tam olarak birbirini karşılamıyor. Çünkü görselde sadece II. Murat yer almaktadır.

Şekil 156, 157, 158, 159, 64, 65, 66, 68 kullanılan gravürler metinle uyumlu ve metni desteklemektedirler.

7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında fotoğraflara da yer verilmektedir. Kullanılan fotoğraflar boyut olarak aynı değildir. Fotoğrafların kullanılması bilgiyi somutlaştırmakta ve ekonomiklik ilkesine uygundur. Zamandan ve emekten tasarruf sağlar. Diğer konuların öğretimine ekstra zaman vermektedir.

Sayfa 36 Fotoğraf metinle uyumlu ve ilişkili değildir.

Şekil 70, 71, 72, 73,77, 78, 80, 83, 84, 85, 86, kullanılan fotoğraflar metinle uyumlu ve metni desteklemektedirler.

Şekil 74, 75, Kullanılan görseller Osmanlı ordusu hakkında ayrıntılı bilgi öğrenmek isteyenler için genel ağda tanıtılan müzeleri ziyaret etmeleri için örnek olarak kullanılmıştır.

Şekil 76 Fotoğraf metinlerle uyumlu ve ilişkili değildir.

Şekil 79, 81, 84, 87, 88 Fotoğraf metinlerle kısmen uyumlu ve ilişkilidir.

Şekil 90, 91, 92, 93, 94, 95 Ders kitabındaki görseller Etkinlik Zamanı adlı çalışmada yer verilmiştir. Öğrenciler kullanılan materyalleri tanımıyor olabilir.

Şekil 96, 97, 98 kullanılan görseller metinle uyumlu ve metni desteklemektedirler. Burada yazar geçmiş ile gelecek arasında bağlantı kurmuştur.

7.sınıf ders Sosyal Bilgiler kitabında en çok minyatürlere yer verilmektedir. Minyatürlerde kullanılan renkler mattır canlı ve dikkat çekmiyor. Minyatürde genel olarak kullanılan renkler aynıdır.

Şekil 100, 102, 104, 107, 109, 111, 122, 125, 127 padişah portrelerine yer verilmiştir. Burada bilgi padişahların ağzından aktarılmıştır. Padişah portreleri öğrencilerde ‘padişah’ şeması oluşturabilir. Görseller ile metin uyumludur.

Şekil 100 Ders kitabındaki minyatür metinle yeterince desteklenmemiştir. Çünkü metin Osman Bey döneminde yapılan siyasi faaliyetler anlatılmıştır. Osman Beyin hükümdar olması ile ilgili rivayetler sayfa 37’de yer alan etkinlik zamanı adlı çalışmada yer almaktadır. Görsel ile metin farklı sayfalarda yer almaktadır.

Sayfa 40’da Ders kitabındaki minyatür metinle alakasızdır. Çünkü metin Orhan Bey döneminde yapılan siyasi faaliyetler anlatılmıştır. Orhan Bey’in Bizans prensine yay hediye etmesi hakkındı bilgi verilmemiştir.

Şekil 105, 108’de kullanılan görsel ile metin kısmen tutarlıdır.

Şekil 106 Ders kitabındaki minyatür metinle desteklenmiyor. Minyatür I. Murat hakkında bilgi verirken kullanılmıştır. Verilen bilgi akışında av ile ilgili bilgi verilmemiştir.

Şekil 110 Ders kitabı Çelebi Mehmet'in siyasi faaliyetleri anlatılmıştır. Ancak metinde askerlere maaş verilme ile ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Bu yüzden minyatürün konuyu pekiştirmesi gerekirken pekiştirmeyip yeni bir durumu ifade etmektedir. Görsel ile metin uyumlu değildir.

Sayfa 46 Kullanılan minyatür '*Deniz Kuvvetleri (Donanma)*' başlığının altında yer almaktadır. Bu başlık altında yazılı bilgiye yer verilmemiştir sadece minyatür yer almaktadır. Bundan dolayı metin ile kıyas yapamıyoruz.

Şekil 113, 114, 115, 123, 128, 131, 132, 133 kullanılan görseller metinle tutarlıdır.

Sayfa 49 Şekiller 160, 161, 162, 163 '*Etkinlik Zamanı*' adlı etkinlikte konuyu örneklendirmek için verilmiştir.

Şekil 120, 121 Konu itibariyle minyatür ile metin birbiriyle alakasızdır.

Sayfa 57 Ders kitabındaki minyatür metini desteklemektedir. Minyatür metinle uyumlu ve ilişkilidir. Ders kitabında bu minyatürün kaynakçasında yer alan '*Hünernâme Minyatürleri ve Sanatçıları*' adlı kitap incelendiğinde kesik kafaların yer aldığı görülmüştür. Buna karşın sayfa 57'de yer alan bu minyatürde kesik kafa figürüne yer verilmemiştir. Minyatürün orijinal hali korunmamıştır. Sayfa 50 ve 41'de yer alan minyatürlerde ise kesik kafa figürleri kullanılmış olup minyatürün orijinal hali korunmuştur.

Sayfa 58 Minyatür metinle ilgili açıklayıcı bilgiye yer verilmemiştir. Çünkü metin ile minyatür alt yazısı farklı konulardan bahsetmektedirler. Minyatürde kesik kafaya yer verilmiştir. Tasarımda kullanılan öğeler öğrencilerin sınıf seviyesine, bedensel, psikolojik gelişimine uygun olmalıdır (Talim Terbiye Kurulu, 2009, s.29).

Sayfa 61'de yer alan görsel şekiller 164, 165 Ders kitabındaki minyatür '*Etkinlik Zamanı*' adlı çalışmada yer verilmiştir. Görseller metin içinde yer almayıp konuyu pekiştirmek için kullanılmıştır. Mohaç Meydan savaşı ile ilgili bilgi ders kitabı içinde yoktur sadece bununla ilgili olarak bu minyatür tek kullanılmıştır.

Kitapta kullanılan minyatürün neredeyse hepsinde üstünde Osmanlı Türkçesi ile yazılmış yazı yer almaktadır. Bu yazıların günümüz Türkçe çevirisine yer verilmemiştir. Türkçe çevirisine yer verilmesi yerinde bir kullanım olurdu. Çünkü çocuklar okuyamıyor ve ne yazıldığını bilmiyor. Zannımca öğretmeni de okuyamayacaktır.

Kitapta kullanılan minyatürler birbirine benzemekte ve ayırt ediciliği zorlaştırmaktadır. Kullanılan minyatürlerde bazıları boyut olarak küçük oldukları için ayrıntılar gözden kaçmaktadır. Bazı minyatürler hem küçük hem de koyu renk kullanılması minyatürü algılamayı zorlaştırmaktadır.

Kitapta kullanılan bazı minyatürler şiddet içermektedir. Bu minyatürler sayfa 41,50, 58, 61’ de yer almaktadır. Bu minyatürlerde kesik başlar görülmektedir. Bu minyatürlere yer verilmesi çocuklarda şiddet eğilimini artırabilir. Bu durum şiddeti normalleştirmektedir. Ve çocuklar da insanların kafasını kesebilirsiniz bu normaldir, Osmanlıda savaşlarda insanların kafasını kesiyor ve bunun resmini yapıyorlarsa bu övünecek bir durumdur. Şeklinde yanlış şemalar oluşturabilirler.

Çocuklarda Osmanlı’ya karşı onlar hoşgörülü değil, insanları vahşi şekilde öldürüp ve bununla gurur duyuyorlar şeklinde ön yargılara sebep olabilir. Bu durum metinde anlatılan istimalet politikasına ters düşmekte aynı zamanda metinde yer alan bilgi ile de çelişmektedir. Amacımıza ise uygun değildir. Bu tarz minyatürler bu yaş gurubu için uygun değildir. Bu minyatürler yerine daha farklı minyatürler kullanılabilir.

7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında kartpostal ve gazete görsellerine de yer verilmiştir. Bu görsellerin kullanılması çocuklarda olumlu öğrenmeler sağlar. Öğrencinin böylelikle geçmişe tanıklık eder. Günümüzde kartpostal kullanılmadığı için çocuklarda bir kartpostal şeması yoktur. Kitapta böyle görsellerin kullanılması unutulmuş değerlerin hatırlanmasına yardımcı olmuştur. Ve kartpostal kullanımı öğrencide olumlu öğrenmeler sağlar. Gazetelerin kullanılması ise dönemi anlamak için önemli bir materyaldir. Geçmiş ile bugün arasındaki farklılıkları görmek için mükemmel bir malzemedir. Öğrencilerde çıkarımda bulunmaya teşvik eder.

Şekil 124, 135, 135, 136, 137 kullanılan görseller metin ile uyumludur

7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında tarih şeridinde de yer verilmiştir. Tarih şeridi iki defa kullanılmıştır. Eğitimde tarih şeridi kullanımı konusu biraz sıkıntılıdır. Herbart tarih şeridi kullanımını desteklerken, Özbaran ise eğitimde tarih şeritlerinin kullanımının öğrencilerin tarihi algılamasını zorlaştırdığına vurgu yapmaktadır. Kitapta yer alan ilk tarih şeridinde Osman Bey yer verilmemiştir. İkinci tarih şeridinde ise II. Bayezid’e yer verilmiş ama bilgi olarak metinde yer verilmemiştir.

7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında kavram haritasına yer verilmektedir. Ancak 59 sayfalık ünite sadece tek bir tane kavram haritası kullanılmıştır. Metin içinde daha fazla kavram haritası kullanılması bilginin bütün olarak görülmesini sağlar. Kavram haritaları bilgiyi organize eder ve bilginin uzun süreli belleğe aktarılmasına yardımcı olur. Böylece kalıcı öğrenmeler sağlanmış olur. Kavram haritaları sayesinde anlamlı öğrenme sağlayan öğrenciler ezbercilikten uzaklaşmış olur.

Ders kitabında kullanılan görseller metinlerle yeterince desteklenmemiştir. Bazı görsel öğeler ise metinden bağımsız olarak yeni konu hakkında bilgi vermektedirler. Kullanılan görsel öğelerin Osmanlı tarih öğretimini pekiştirmesini ve kalıcı öğrenmeler sağlamalıdır ama bu ders kitabında ise konu pekiştirmesinden ziyade var olan konuya ek yeni bilgiler vererek öğrencilerde bilgi karmaşasına neden olabilmektedir. Öğrenciler yoğun bilgiye maruz kalmaktadırlar.

Ders kitabında kullanılan görsellerin yanında tür olarak farklı olanlar yan yana konumlandırılmıştır. Yalnız kullanılan görseller boyut olarak farklı olduğundan dolayı diğer görselin etki derecesini azaltmaktadır. Buna örnek olarak 37. Sayfa da yer alan harita ve minyatür görselleri, 44. sayfa bunun örnekleri arasındadır. Bu durum ders kitabının diğer sayfalarında da görülmektedir.

7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin incelemeye baktığımızda ünite beş ana başlık altında bilgi öğrenciye sunulmuştur. İlk başlık olan Osmanlı Devletinin Kuruluşu'dur. Burada çok genel ifadelerle Türklerin Anadolu'ya yerleştirilmelerinden bahsetmiş. Burada verilen bilgiler çocukta bilgi karmaşasına neden olabilir. Çünkü çok fazla isim var ama bunların kim olduğuna dair bilgi verilmemiştir. Sadece isim olarak verilmiştir. Bu bölümde Osmanlı devletinin kuruluşunda bahsetmektedir. Kuruluşta yer alan padişahlar hakkında genel olarak yer verilmiştir. Padişahlardan bahsederken başlıklar kullanılmamıştır. Karikatür benzeri, padişah minyatürleri ve bu minyatürlerde ise konuşma balonları yer almakta padişah bu şekilde yaptığı savaşları ve etkinliklerden bahsetmektedir. Kitapta ayrı bir başlık kullanılmadan bilgi bu şekilde aktarılmaktadır. Padişahlardan sonra Osmanlı ordusu ile Osmanlı toplum ve ekonomisi şeklinde alt başlıklar yer almaktadır.

Osmanlı Devletinin Fetih siyaseti adlı bölümünde ise yükselme dönemi padişahların önemli gördüğü fetihlerine yer verilmektedir. Bu bölümde kullanılan tarih şeridinde II. Bayezid yer almasına karşın, fetihlerine yer verilmemiştir. Bu bölümde sadece

savaşlar anlatılmaktadır. Burada yer alan padişahlarla ilgili başka bilgiye yer verilmemektedir. Padişahlar tek savaşla sınırlandırılmıştır. Bu durum çocuklarda yanlış öğrenmelere sebep olur.

İstimâlet politikası, müsamaha ve tolerans göstererek fethedilen yerlerdeki gayrimüslim (Müslüman olmayan) halkı Osmanlı yönetimine ısındırmak anlamındadır. Tanımda kullanılan *müsamaha* ve *tolerans* kelimeleri *İstimâlet* politikasının tanımı için de kullanılmıştır. Ama bu kelimeler anlamı açık ve anlaşılır kılmaktan uzaktır. Yine tanım içinde geçen *ısındırmak* kelimesi de bilimsellikten uzaktır. Kullanılan tanımın açık ve anlaşılır olması gerekirken, tanımda kullanılan kelimeleri de anlamak için yine tanımına bakmak gerekmektedir.

Avrupa'daki Gelişmeler ve Osmanlı devletine etkileri bölümünde Avrupa'da yer alan gelişmelerden bahsedilmektedir. İlk iki bölümün aksine bu bölümde başlıklara daha fazla yer verilmektedir.

Osmanlı Devletinde Islahat Hareketleri bölümünde de başlık kullanılmamıştır. Bu dönem Lale Devri ile başlatılmıştır. Metin içinde III. Ahmet ifadesi geçmemekte sadece metnin altında resmine yer verilmektedir. Lale devri anlatıldıktan sonra takvim-i vakayı gazetesine, Sonra ise ptt ve Abdülmecit ile ilgili bilgi verilmiştir. Abdülmecit ile verilen bilgi posta ile sınırlıdır. Ek bilgi verilmemiştir. Bu bilgiden sonra yine II. Mahmut'a geri dönmüş. Ulaşımla ilgili bilgi verilmiş. Daha sonra ise II. Mahmut ve sonrasında padişahların eğitim alanında yaptıkları faaliyetlerden isim olarak bahsedilmiştir. Bu bölümde kronoloji takip edilmemiştir.

Seyyahların Gözüyle Osmanlı bölümünde yine başlık kullanılmadan bilgi verilmiştir. Bu bölüm okuma parçaları ağırlıklı olarak düzenlenmiştir. Okuma parçaları kullanılarak 'Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir. Yerli ve yabancı seyyahların seyahatnamelerinden örneklere yer verilir' kazanımı öğretilmeye çalışılmıştır.

Bir cümlede kullanılan kelime sayısı 6 ile 25 arasındadır. Cümle içinde yer alan kelime sayısı fazladır. Cümle yapıları öğrencilerin gelişim ve öğrenme düzeylerine uygun olmalıdır (Talim terbiye Kurulu, 2019, s.19). İlköğretim için hazırlanan ders kitaplarında en uzun cümledeki kelime sayısı 7. Sınıf için 18'i geçmemelidir (Akkuş, 2002). Örnekte de yer aldığı gibi cümle yapıları öğrencilerin gelişim düzeylerine göre yeniden düzeltilmelidir.

Kullanılan müdafaa, riayet, veciz vb. kelimeler açık ve anlaşılır değildir. Mecazlı bir anlatım hakimdir. Anlatım gereksiz söz sanatları ve sözcük öbeklerinden uzak, basit ve yalın; ifadeler sade ve anlaşılır olmalıdır (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s.21). Ve Kullanılan dil ilgili yaş ve sınıf seviyesine uygun olmalıdır (Talim Terbiye Kurulu, 2019, s.14).

7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı içinde verilen paragrafta Busbecq için *ülkemize gelen Avusturya elçisi Busbecq (Busbek)* ifadesi kullanılmıştır. Aynı sayfa içinde Busbecq için Hollandalı ve Avusturya ifadeleri yer almaktadır. Öğrencilerde anlam karmaşasına neden olabilir, bu durum düzeltilmelidir.

Ders kitabında kullanılan alıntılarının bir kısmı düzenlenmiştir bazılarında bu durum belirtilirken, bazı alıntılarda ise düzenlenmesine karşın bu durum ifade etmemiştir. Ders kitabı yazarı bilginin hepsini değil arada seçerek metni bir daha yapılandırmıştır ve bunu kitapta dile getirmemiştir.

Metinler anlam bakımında birbirinde kopuktur. Metinlerde ayrı başlık kullanılmaması bilgi karmaşasına neden olmaktadır. Belli başlı padişahlara yer verip gerisine ise hiç değinilmemiştir. Ders kitabı sadece belli başlı konularda çok yüzeysel bilgi vermektedir. Kitapta anlam bütünlüğü yoktur, konudan konuya atlamıştır. Ders kitabında genel olarak tarih kullanılmamıştır. Bu da bir eksiklikler. Bu ders kitabını okuyan öğrencide ki Osmanlı imajı Osmanlı devleti savaşçı devlet asla yenilmez, gibi yanlış algılamalara müsaittir.

Roy Halamın çalışmaları incelendiğinde tarih öğretimi için gerekli soyut düşünme beceresinin gelişiminin ancak 16 yaşlardan itibaren başlayabileceği tespit edilmiştir. Bu nedenle 11-13 yaş grubu öğrencileri bu ders kitabında Osmanlı Tarihini eksiksiz olarak öğrenemezler.

5.2. Öneriler

Bu araştırma sürecinde elde edilen bulgular gösteriyor ki 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yapılan Osmanlı tarih öğretimi için kullanılan görseller ders kitabını süslemekten ziyade konuyu öğretici ve pekiştirici olmalıdır. Ders kitabı içinde şiddet unsuru barındıran görsellerden arındırılmalı ve öğrencilerin yaş ve gelişim özelliklerine uygun görseller kullanılmalıdır. Ders kitabı anlam olarak çok yoğundur.

Öğrenciler çok fazla bilgiye maruz bırakılmıştır. Ders kitabında kronolojik sıra takip edilmemiştir. Osmanlı tarih öğretimi yapılırken ana vurgu Osmanlı devletinin ilk yıllarına yapılmıştır. Tarih şeridinde yer alan padişahlardan bazılarına değinilmemiştir. Bu eksiklik giderilmelidir. Ders kitabı içinde kullanılan minyatürler birincil elden kaynak olması itibari ile kullanımı yerindedir. Lakin bazı minyatür amacı dışında kullanılmıştır. Metin ile aralarında herhangi bir bağ yoktur. Bu eksiklik giderilmelidir. Ders kitabı içinde yer alan cümle yapıları öğrencilerin yaş ve gelişim özelliklerine göre yeniden yapılandırılmalıdır. Ders kitabı içinde yer alan ve öğrencide bilgi karmaşasına neden olabilecek bilgiler giderilmelidir. Ders kitabı mecazlı anlatından kurtulmalıdır. Ders kitabında başlık ve tarihlere ver vermelidir.



KAYNAKÇA

- Açıkalın, M. (2017). *Araştırmaya dayalı sosyal bilgiler eğitimi*. Ankara, Pegem Yayınları.
- Altıntaş, G. ve Uğur Altıntaş, S. (2008). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde “kavram haritası” kullanımının öğrenci akademik başarısı üzerindeki etkisi*. Kastamonu Eğitim Dergisi, 16(1), 61-66.
- Altun, A. ve Kaymakçı, S. (2016). *Zaman ve kronolojinin öğretiminde bir materyal: zaman şerirleri*, Turkish History Education Journal, Tuhed Spring 2016, 5(19, ss.157- 192.
- Arı, R. (2003). *Gelişim ve öğrenme*, Konya: Atlas Kitabevi.
- Arslan, M. (Ed.), (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Aslan, H. ve Turan, İ. (2016). Tarih öğretmenlerinin görsel materyal kullanım düzeyleri. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18, 347-361
- Akbaba, B. (2005). *Tarih öğretiminde fotoğraf kullanımı*, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt 6, sayı 1, (2005), 185-197
- Akdağ, H. (2009). *İlköğretim 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Konya ili örneği)*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 21 / 2009
- Akengin, H. (2015). *Tarih öğretiminde kullanılan haritalar üzerine bir değerlendirme*. Türk Tarih Eğitim Dergisi, 2015: 4 (1), 122-155
- Aktaş, Ö. (2013). *Tarih ders kitaplarında savaş konularının anlatımı üzerine bir değerlendirme*. Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (14), 69-106.
- Aktekin, S. (2009). *Çok kültürlü bir Avrupa için tarih ve sosyal bilgiler eğitimi*, Ankara: Harf eğitim yayıncılığı.
- Akpınar, B. ve Aydemir, H. (2012). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler öğretim programının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi*. Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1(1), 41-53.
- Akkuş, Z. (2002). *İlköğretim okullarında sosyal bilgiler derslerinde Osmanlı kültür ve uygarlığı konularının öğretimi* (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alınmıştır.

- Ata, B. (1999). *İngiltere’de piaget ve bruner’in görüşlerinin ilköğretimde tarih öğretimine yansımaları üzerine bir araştırma*, Usal Sınıf Öğretmenliği Sempozyumu 15- 16 Ekim 1998 Pamukkale Üniversitesi-Denizli PAÜ Eğitim fakültesi Dergisi 1999, Sayı:6, Özel Sayı.
- Ata, B. (2000). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve tarih öğretimi*. Türk Kültürü, 450, 590-602.
- Ata, B. (2002), *Müzelerle ve tarihi mekanlarla tarih öğretimi: tarih öğretmenlerinin müze eğitimine ilişkin görüşleri*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Ata, B. (2002), *Tarih derslerinde dokümanlarla öğretim yaklaşımı*, Türk Yurdu, Cilt 22, S. 175, s. 80-86.
- Ata, B. (2009). *Johann Friedrich Herbart’ın tarih eğitimi üzerine görüşleri*, Gazi Üniversitesi Gazi eğitim Fakültesi
- Atasoy, N. (1965). *Türk minyatüründe tarihi gerçekçilik*. Sanat Tarihi Yıllığı, (1), 103-109.
- Atasoy, N. (1969). *1558 tarihli" süleymanname" ve macar nakkaş pervane*. Sanat Tarihi Yıllığı, (3), 167-196.
- Atasoy, N. (1971). *Minyatürlerde türk büyükleri ve alparslan*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi sayı:2 sayfa aralığı 59-64
- Aydın, B. (Ed). (2005). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- Bacanlı, H. (2002). *Gelişim ve öğrenme*, Ankara: Nobel Yayınları
- Baltacıoğlu, İ. H. (1995). *Talim ve terbiyede inkılap*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi
- Bayraktar, F. (2009). *Bilişsel gelişim çalışmalarında çevresel/kültürel vurgular*, Cultural And Environmental Effects on Study of Cognitive Development. KKTC Milli Eğitim Dergisi - TRNC Journal of National Education, 3, pp.31-40
- Barkey, K. (1999). *Eşkiyalar ve devlet osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi*,(çev. Zeynep Altok). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- Barkey, K. (2013). *Farklılıklar imparatorluğu osmanlılar bir karşılaştırmalı tarih perspektifi*. İstanbul: Versus
- Battuta, İ. (2004). *Büyük dünya seyahatnamesi, tuhfetu’n-nüzzâr fî garâibi’l-emsar ve’l-acâibi’l-esfâr*, çev. Sait Aykut. İstanbul, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık

- Bilgili, A. S. (Ed.). (2010). *Sosyal bilgilerin temelleri*. Pegem Akademi Yayınevi.
- Bruley, E., Dance, E. H., Vigander, H. & Schueddrkope O. E. (1969). *Tarih öğretimi ve tarih kitaplarının geliştirilmesi* (N. Engez, çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Bulut (Tutkun), S. (2008). *İlköğretim ders kitaplarının görsel boyut ve içerik tutarlığı açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alınmıştır.
- Busbecq, O. G. D. (2004). *Türkiye'yi böyle gördüm*. İstanbul: Elips Kitap
- Copeaux, E. (2000). *Tarih ders kitaplarında (1931-1993) Türk tarih tezinden Türk-islam sentezine*, İstanbul: Tarih Vakfı yurt Yayınları
- Çapa, M. (2002). *Cumhuriyet'in ilk yıllarında tarih öğretimi*. Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 8, (9),39-55.
- Çelikkaya, T. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin öğretim araç-gereç ve materyallerini kullanma düzeyleri*. On dokuz Mayıs University Journal Of Education, 32(1).
- Çakmak, Z ve Kaçar, T. (2020). *7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının resim-metin ilişkisi açısından değerlendirilmesi*. Turkish Studies, 15(3), 1629-1649.
- Dağtekin, H. (1977). *Bizde tarih haritacılığı ve kaynakları üzerine bir araştırma*. VIII. Türk Tarih Kongresi Ankara, 11-15.
- Darakçı, S. (2014). *Sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında harita kullanımı*. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 3(4), 15-31.
- Day, R. A. (1996). *Bilimsel bir makale nasıl yazılır ve yayımlanır*. (Cev: Gülay Askar Altay) Ankara: Tübitak yayınları
- Demircioğlu, İ. H. (2005). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*, Ankara: Anı yayıncılık.
- Demircioğlu, İ. H. (2010). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar*, Ankara: Anı yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2008), *Öğretim ilke ve yöntemleri öğretme sanatı*, Ankara: Pegem akademi.
- Demirel, M. İbrahim, T. (2009) *Tarih öğretim yöntemleri*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

- Denli, Y. (2019). *Osmanlı minyatür sanatında mekân anlayışı: Şerefname örneği* (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr>
- Dilek, D. (2007). *Tarih derslerinde öğrenme ve düşünce gelişimi*, Ankara: Nobel yayınları
- Dilek, D. ve Güngör Akıncı, B. A. (2012). *Sosyal bilgiler öğretiminde temsili resim kullanımıyla tarihsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi*, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, yıl:2012, sayı:36, sayfa:5-23
- Dirik, M. Z. (2014). *Eğitim programları ve öğretim, öğretim ilke ve yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi
- Dursun, F. ve Eşgi, N. (2008) *4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler öğretimi ders kitaplarının görsel tasarım ilkelerine göre değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı: 22, s.21-34
- Dönmez, C. ve Altıkulaç, A. (2014). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ortaokul tc inkılâp tarihi ve Atatürkçülük dersi konularının öğretiminde tarihsel kaynakların kullanımına yönelik görüşleri*, Eylül 2014 Cilt:22 No:3 Kastamonu Eğitim Dergisi 923-942
- Eğedemir, M. P. (2017). *7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının görsel-metin ilişkisi açısından incelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alınmıştır.
- Erden, M. (1996). *Sosyal bilgiler öğretimi*. Alkım Yayın Evi. Ankara.
- Erdönmez, C. (2007). *Kıbrıs tarihi ders kitaplarında Osmanlı devrinde Kıbrıs'a yapılan sürgünlerle ilgili bazı tespitler*. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2007, Sayı: 15, s. 65-90
- Erdönmez, C. (2011). *Tarih eğitimi ve kimlik: Kuzey Kıbrıs örneği*, Türk Yurdu, Kasım 2011 - Yıl 100 - Sayı 291
- Ersanlı, B. (2003). *İktidar ve tarih Türkiye’de resmi tarih tezinin oluşumu (1929-1937)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Faroqhı, S. (2003) *Osmanlı tarihi nasıl incelenir*. (Çev: Zeynep Altok)Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul
- Gültekin, M. (2009). *Sanat tarihi öğretiminde çağdaş yaklaşımlara ilişkin yazın taraması*, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21 (1), 103-121.

- Günel, H., Zaman, N. ve Zaman, S. (2011). *Tarih öğretmenlerinin harita kullanımı ile ilgili düşünceleri üzerine bir araştırma: erzurum örneği*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2011 15 (2): 205-218
- Güneş, F. (2007). *Yapılandırmacı yaklaşımla sınıf yönetimi*, Ankara: Nobel yayınları
- Güven, İ. (Ed.). (2014). *Tarih öğretimi kuram ve uygulamaları*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları
- Hali, S. (2014). *Tarih öğretimi ve ders kitapları*, Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 2014 (3) 158-166
- Azer, H. (2019). *İlköğretim 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*, Ankara, Ekoyay Eğitim Yayıncılık Matbaacılık
- Horvath, B. (2010). *Anadolu 1913*. (Çev. Tarık Demirkan), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- İnalcık, H. (2013). *Osmanlı imparatorluğu klasik çağ (1300-1600)*, (çev. Ruşen Sezer), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kafadar, C. (2010). *Osmanlı Devleti'nin kuruluşu iki cihan âresinde*, Ankara, Birleşik Dağıtım Kitabevi
- Karadoğan, H. (2016). *Geçmişten günümüze gravür tekniğinin resim sanatında yeri ve İstanbul gravürleri*, Engravist Uluslararası İstanbul Baskıresim Etkinlikleri, 2016, 96-110.
- Kaptan, F. (1998). *Fen Öğretiminde kavram haritası yönteminin kullanılması*. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14, 95-99.
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim teknolojileri ve materyal geliştirme*, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık
- Kılınç, A. (2007). *Bir öğretim stratejisi olarak kavram haritalarının kullanımı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi. Aralık 2007, cilt IV, s: II, 21-48
- Kıral, B. (2020). *Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi*, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Journal of Social Sciences Institute SUSBID 2020: 170-189 Sayı: 15.
- Kol. S. (2011). *Erken çocuklukta bilişsel gelişim ve dil gelişimi*, Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (21), 1-21

- Kop, Y. (2014) *Sosyal bilgiler dersi tarih konularında sebep-sonuç kavramı ve bu kavramların öğretimine dair etkinlikler*. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi, 1(14), 39-55
- Köksal, O. ve Atalay, B. (2015). *Öğretim ilke ve yöntemleri, çağdaş uygulamalarla yöntem ve teknikler*, Konya: Eğitim Yayınevi
- Köstüklü, N. (1999). *Sosyal bilimler ve tarih öğretimi*, Konya: Günay Ofset Hakları: Tarama Sonuçları içinde, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Küçükahmet, L. (2009). *Öğretim ilke ve yöntemleri*, Ankara: Nobel yayınları,
- Kulaberoğlu, N. ve Gürdal, A. (2001). *Fen bilgisi dersleri kavram haritaları yöntemlerinin öğrencilerinde başarının etkisi. yeni binyılın başında Türkiye’de. Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu İçinde* (386-391 Ss.). İstanbul: Maltepe Üniversitesi.
- Kurt. B. (2018). *Eski ve yeni Türkçe ders kitaplarının şekil, tür, içerik ve okunabilirlik düzeyleri üzerine bir karşılaştırma*, II. Uluslararası Türklerin Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 83-94
- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye’nin doğuşu*, (çev. Boğaç Babür Turna). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- MEB (2018). *Sosyal bilgiler öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7.sınıflar)*. Ankara.
- MEB (2018). *Ortaöğretim tarih dersi (9, 10 ve 11. sınıflar için) öğretim programı*. Ankara.
- Mentiş Taş, A. (2007). *Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin öğretmen görüşlerinin belirlenmesi*. S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S.17, s. 519–532. Konya.
- Nalçacı, A. (2011). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (erzurum örneği)*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2011 15 (2): 321-335
- Öğ, N. (2019). *Tarih öğretiminde minyatür kullanmanın öğrenme üzerindeki etkileri*. (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alınmıştır.
- Özbaran, S. (2007). *Tarih öğretimi ve ders kitapları*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Özçelik, İ. (2001). *Tarih araştırmalarında yöntem ve teknikler*, Gündüz Eğitim ve yayıncılık

- Öztürk, C. (Ed.), (2009), *Sosyal bilgiler öğretimi, demokratik vatandaşlık öğretimi*, Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk, C. ve Otluoğlu, R. (2011). *Sosyal bilgiler öğretiminde edebi ürünler ve yazılı materyaller*. Ankara: Pegem Akademi
- Safran, M. (1999-2000) *Osmanlı tarihi öğretimi ve osmanlı imajı*. Türk Yurdu Sayı: (148-149) s: 48509, Ankara
- Safran, M. (2002) *Orta öğretim kurumlarında tarih öğretiminin yapı ve sorunlarına ilişkin bir araştırma*. Türk Yurdu Sayı: (175) s: 73- 78, Ankara
- Safran, M. (2009). *Türkiye’de tarih öğretimi ve meseleleri*. (Ed: M. Demirel, & İ. Turan), Tarih Öğretim Yöntemleri, Ankara: Nobel Yayın. s: 8-21
- Safran, M. ve Şimşek, A. (2009). *Tarih yazımında bir sorun: tarih ve zaman ilişkisi*. Tarihın Peşinde (Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi), 1 (1), 9-26.
- Safran, M. (2010). *Tarih nasıl öğretilir, tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. İstanbul; Yeni İnsan Yayın Evi
- Safran, M. ve Şengül Bircan, T. (2013). *Tarih öğretiminde haritaların önemi ve kullanımı*. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, Ağustos 2013, Sayfa 461-476
- Selçuk, Z. (2001). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın ve Dağıtım
- Sönmez, V. (2010). *Sosyal bilgiler öğretimi ve öğretmen kılavuzu*. Ankara: Anı yayınları
- Sönmez, V. (Ed.). (2000). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Anı yayınları
- Şahin, H. (2004) *Etkili bir sosyal bilgiler ders kitabının nitelikler*. Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:9
- Şahin, M. (2012). *Ders kitaplarının mesaj tasarımı ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, (3),129-154
- Şahin, M. (2014). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi*, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 23, Sayı 1, Sayfa 31-46
- Şimşek, A. (2003). *Tarih öğretiminde görsel materyal kullanımı*, GÜ Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 4 (1), 141–155.

- Şimşek, A. (2008). *Tarih derslerinde bütünsel öğrenme: gestaltçı yaklaşımdan holistik yaklaşıma bir bakış denemesi*. Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 5(2), 1-16.
- Şimşek, A ve Bal, M. S. (2010). *Tarih şeridi aracılığıyla öğretmen adaylarının tarihsel zaman algılarının incelenmesi*, Journal of Social Studies Education Research Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi 2010: 1(1), 124-151
- Thevenot, J. (1978). *1655-1656'da Türkiye*. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı (2019). *Taslak ders kitabı ve eğitim araçları ile bunlara ait e-içeriklerin incelenmesinde değerlendirmeye esas olacak kriterler ve açıklamaları*, Ankara
- Taşkın, M. (2017). *Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan görsellerin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alınmıştır.
- Tangül, Z. ve Çıdacı, T. (2016). *Sosyal bilgiler dersi tarih konularının öğretiminde birinci elden kaynak kullanımı*. Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 6 Sayı 11, Haziran 2016, ss. 253-273.
- Ulusoy, A. (2002). *Gelişim ve öğrenme*, Ankara: Anı Yayıncılık
- Ulusoy, A. (Ed.). (2006). *Gelişim ve öğrenme*, Ankara: Anı Yayıncılık
- Ünal, M. A. (2010). *Osmanlı müesseseleri tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Ünal, M. A. (2013). *Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Yahşi, İ. (2011). *Tarih öğretiminde gazete kullanımının çok perspektifliliğe etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi).
- Yalçınkaya, E. (2004). *İlköğretim okulu 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan haritaların nitelikleri ve kullanılabilirlik düzeylerine ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri (kayseri örneği)*, (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alınmıştır.
- Yapıcı, H. (2015). *Sosyal bilgiler öğretimi üzerine bir bibliyografya denemesi*, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2015 (4) 346-364
- Yapıcı, Ş. Yapıcı, M. (2005) *Gelişim ve öğrenme psikolojisi*, Ankara: Anı Yayıncı
- Yıldız, Ö. (2003). *Türkiye'de tarih öğretiminin sorunları ve çağdaş çözüm önerileri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1 (15), 181-190

Yıldız, Ö. (2019). *Türkiye’de osmanlı tarihi öğretimi ve uygulaması üzerine öğrenci görüşleri*, Theory And Practice In Education, 309-315

Yıldırım, H. ve Yıldırım, A. (2011), *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin yayıncılık.

Yılmaz, M. S. (2019). *Ortaöğretim tarih ders kitaplarında osmanlı tarihi konularının öğretimi (1950-1980)*. (Yüksek Lisans Tezi) <https://tez.yok.gov.tr> adresinden alınmıştır.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mehmed-suudi-efendi>

(<https://core.ac.uk/download/pdf/132267026.pdf>).



